Євген ВЕЛТИСТОВ

ГУМ-ГАМ

ГРА РОЗПОЧИНАЄТЬСЯ

"Р-РАЗ!"

Ця історія розпочалася тоді, коли Максим побачив на вулиці коня. А точніше, удосвіта, коли прокинувся кіт Рич і заходився тихо й настирливо нявчати біля зачинених дверей.

А найточніше — о п'ятій годині тридцять хвилин сонячного недільного ранку, коли Максим підвів голову з подушки і глянув на будильника.

Максим хутко вдягнувся, відчинив двері, разом з Ричем спустився у двір.

Кіт шмигнув у кущі, а Максим побіг через двір на вулицю чатувати на білого коня.

Учора він пройшов повз Максима, високий, вузькомордий, сильний, і його білий хвіст, що розгойдувався у такт ході, мало не хльоснув хлопчака по обличчю. Максим цього не помітив. Він дивився, як міліціонер, поважно сидячи на коні, міцно натягував вуздечку, начебто кінь міг поскакати аж під хмари. Тож коли вони від'їхали далеченько і дорога повернула до річки, Максимові на хвилину здалося, що білий кінь стрибнув з кручі й пливе в чистому повітрі. То був не просто кінь, то був скакун, якого не часто зустрінеш у великому місті.

Лягаючи спати, Максим вирішив прокинутися разом із сонцем, коли вершник на білому коні їде на чергування. Певно, через те йому й снилося, як він скаче високо над дахами, над деревами, над річкою, — снилося доти, доки не розбудив його кіт Рич.

Максим біг через газони, повз клумби та кущі, але так і не добіг до білого коня. Повернувши за ріг, він почув слова, які змусили б зупинитися будь-якого хлопця.

— Ти хочеш зі мною погратися?

"Погратися?"

Максим озирнувся: хто це запитує? Але нікого не побачив.

— Хочеш зі мною погратися? — повторив той самий голос звідкись ізгори.

Балкони порожні, вікна зовсім тихі — будинок ще не прокинувся. Але там, поряд із дахом, Максим розгледів таке, від чого закляк на місці з піднятою головою.

Там, біля даху, висіла коротка драбина, а по ній ліз чоловік у червоному костюмі й касці. Побачивши його, Максим зрадів: пожежник! І здивувався: куди він лізе — ні вогню, ні диму! Та й драбина якась чудна, зовсім не пожежна. Драбина висіла просто так, ні за що не тримаючись, висіла чи стояла в повітрі. А чоловік у касці сміливо ліз угору і промовляв ті самі слова: "Ти хочеш зі мною погратися?" Не до Максима, ні, а до когось іще — напевно, до голуба, що сидів на карнизі.

А ще вище, над голубом, над дахом і драбиною, заплутався в дротах паперовий змій, і до нього, звичайно, підіймався червоний верхолаз. Ось він добрався до кінця драбини, простягнув руку до змія, але не дістав. Тоді він нахилився і спритно перевернув драбину так, що верхній

щабель, на якому він стояв, став нижнім, а нижній — верхнім. І знову поліз.

Розплутавши нитки, верхолаз засміявся й помахав змієм. Голуб злякано зірвався з карниза і, тріпочучи крильми, полетів.

— Дурненький птах! Не розуміє, — весело промовив верхолаз, спускаючись по щаблях.

Він легко перевертав у повітрі драбину, яка ні за що не трималася. Зіскочив на траву біля Максима і, помітивши його, простяг змія:

— Що це за хвостатий літун?

— Як що? Змій, — трохи розгублено відповів Максим, розглядаючи незнайомого.

— Змій, — промовив той урочисто і всміхнувся : — Цей змій повинен цікаво змііїтися.

Максим побачив, що перед ним хлопчик. Якийсь дивакуватий хлопчик. Він був вищий і старший за Максима. Не набагато вищий, не набагато, мабуть, і старший. Але на вигляд був майже дорослий. Очевидно, через свій костюм. Тугий червоний костюм нагадував космічний скафандр. На голові в так незвично вдягненого хлопчика був шолом, що виблискував на сонці.

Максима здивувало обличчя незнайомого: блакитне, мовби нафарбоване, воно здавалося дуже сумним, навіть коли той всміхався.

Хлопчик у шоломі вхопив змія за хвіст, покрутив над головою і вигукнув:

— Ану змійсь!

Поки він одривав змієві хвоста, Максим торкнувся до драбини, що стояла на землі й не падала.

— Як вона ловко перевертається! — із задоволенням сказав Максим.

— Дрібниці, — махнув рукою власник драбини. — Вилазиш нагору й перевертаєш.

Послухавшись, Максим став на нижній щабель і, втративши рівновагу, гепнувся разом з хисткою драбиною.

— Зрозуміло, — мовив Максим і зашкутильгав геть, потираючи коліно.

— Стривай! — почув він за спиною голос, схожий на зітхання. — Глянь, це зовсім просто.

Максим обернувся.

Драбина витяглася в повітрі, а незнайомий уже притупував ногою нагорі.

Аж тільки тепер Максим здогадався, хто цей хлопчина, який стояв на верхньому щаблі з розкинутими руками. Певна річ, ніякий він не космонавт, а справжнісінький циркач. Гімнаст або акробат, а може, навіть учень клоуна. Максим бачив таких сміливих хлопців на цирковій виставі. Вони й на руках ходять, і спритно видираються на гладеньку жердину, та ще й роблять який-небудь химерний перекид, що називається дуже весело: флік-фляк. Ну хто, як не артист — навіть коли він хлопчик, — мастить собі обличчя синьою фарбою! Хто, як не акробат, тренується вранці надворі, балансуючи на хисткій драбині!

Звичайно, усі ці фокуси з драбиною, що сама перевертається, — ніщо інше, як спритність і тренування.

— Як тебе звуть? — запитав згори акробат у хлопчика.

— Максим.

— Мак... сим... — повторив акробат. — Максим... Я зватиму тебе Максим. Не дивуйся, мені треба звикнути до твого імені... Я забув тобі сказати, Максиме, як треба злазити на мою драбину...

— Як?

— А ти допоможеш мені змііти цього змія? "Чого він придурюється?! — обурився подумки Максим. — Начебто ніколи не бачив паперового змія!.." А вголос сказав:

— Гаразд, допоможу.

Циркач умить спустився вниз, зашепотів на вухо Максимові:

— Коли ставиш драбину, скажи тільки одне слово: "Р-раз!" — і вона не впаде. І потім так само: "Р-раз!" — і перевертай. Все!

Дарма, що Максимові сподобалося оте хвацьке "р-раз!", він зареготав од щирого серця. Ну й жартун!

Акробат чомусь образився.

— Ти мені не віриш, — зітхнувши, мовив він.

— Вірю, — весело відповів Максим. — Раз! — і ґуля на лобі. Ти он шолома нап'яв і повітрям надувся, можеш собі падати скільки хочеш.

— Ти мені не віриш, Максиме. —Блакитнолиций дивився на Максима сумними очима, і Максим перестав посміхатися, вражений з того, як незвично звучало його ім'я. — Навіщо я пробивався крізь космос, шукав цю планету... цей двір... цього змія?.. Навіщо?.. — вів далі блакитнолиций. — Я так шукав тебе, Максиме...

Він сів прямо на землю у своєму прекрасному скафандрі й похилив голову, увінчану сріблястим шоломом, — сумний хлопчик з далекої зірки...

Максим подумав: "Якби я прилетів з іншої планети і раптом дуже засмутився, я також сів би прямо на землю й почав говорити таким ображеним голосом".

— Ніхто, ніхто не хоче зі мною гратися... — бурмотів зоряний хлопчик. — Звичайно, це здається занадто простим: раз — і ти не падаєш... Але ж будь-яка гра починається, коли кажуть: "Раз, два, три!" Так заведено на всіх планетах, і на моїй теж. Дурнувата драбина, вона впала через те, що я забув сказати їй "Р-раз!".

Максим підступив ближче.

— Я вірю тобі, —сказав він, а сам подумав, вдивляючись у блакитне обличчя: "Певно, він не жартує". — Нумо лишень запускати змія або гратися в драбину — як ти хочеш. Але для змія потрібні міцні нитки.

Хлопчик підхопився.

— Нитки? Чудово! За хвилину будуть нитки. Фіть — і готово, я принесу їх. Чекай!

Він дістав з кишені синій камінь — надзвичайно блискучий кристал з багатьма гранями, що розсипали на всі боки сліпучі промені, наче то

було кишенькове сонце. Сині кола закружляли Максимові в очах: усе навколо змінилося, затремтіло, поблакитніло.

— Ану відійди, Максиме! — пролунав гучний голос. Максим позадкував. — Так, трохи далі... Ще далі! А то фіть — і полетиш зі мною... Зараз тут буде космічна пустота, і я в неї ступлю. Р-раз! — і я вдома...

— Як тебе звуть? Як тебе звуть? — загукав Максим. Синій камінь не просто здивував його, він вірив кожному слову хлопчика і дуже шкодував, що так скоро розлучається з ним.

— Гум! — крикнув у відповідь зоряний хлопчик. — Я кажу "гум" — і ступаю в космос, як у відчинені двері. Я кажу "гам" — і я вже вдома...

І він підкинув кишенькове сонце над головою. Закрутилися спиці невидимого колеса, і маленька постать у скафандрі опинилася всередині прозорої кулі. Куля збільшувалася, переливалася всіма барвами, відбиваючи хистке кругле небо, незвично круглий двір, круглі вікна, круглі дахи, Максима, який застиг на місці, захоплений і переляканий.

Дз-ззз-знн-н-н!.. Куля лопнула, вибухнула з легкістю мильної бульбашки. Космічний мандрівник зник, немовби розтав у повітрі, і в глибокій тиші долинули до Максима останні його слова: "Мене... звуть... гм... гм..."

— Мене звуть Гум... гам... — тихо повторив Максим. — Гум... гам!.. — Йому подобалося це ім'я: Гум-гам — таємниче слово. Космічний грім у космічній порожнечі: Гум-гам!..

Максим гайнув туди, де щойно лопнула куля. Ніякої космічної діри, в яку увійшов хлопчик у скафандрі, не було й близько. Лежала на траві забута драбина та паперовий змій.

Максим узяв драбину, підняв її на витягнутих руках, прошепотів:

— Р-раз... — і опустив руки.

Йому здалося, що в цю мить двір відсунувся вдалину і в усьому світі лишилися тільки він та драбина.

Драбина не впала. Вона повисла в ранковому повітрі.

Тоді він ударив долонею по нижньому щаблю, і драбина безшумно перевернулася. Навіть підстрибнувши, Максим не міг дістати рукою до щабля. Яка ж бо слухняна драбина! Та на такій драбині не те що до даху — до Місяця легко добратися.

— Тепер ти будеш гратися? — пролунав у нього за спиною тихий голос.

— Гум-гам! — Максим підскочив від радості, побачивши знайоме обличчя. — Глянь, вона висить! — з гордістю показав він на драбину.

— Я ж казав: це дуже слухняна драбина, досить лише скомандувати. Ось нитки.

— Чого це ти вирядився, як на карнавал? — зауважив Максим, оглянувши космічного мандрівника.

Його новий приятель був одягнений зовсім інакше, ніж кілька хвилин тому: на ньому був костюм з візерунком із золотистих стріл. Щоправда, цей скафандр такий же тугий, як і попередній. Груди в зоряного гінця випиналися колесом. Можна було подумати, що це відомий мотогонщик у начищеному шоломі.

— Встиг переодягнутися, — недбало мовив Гум-гам. — У мене є шафа-одягальня. Автоматична. За одну секунду вдягає.

— Чудово! — видихнув Максим і ляснув долонею по пружному плечу. Долоня відскочила, як від м'яча.

— Можна обійтися й без скафандра, — вів далі космічний мандрівник. — Але в скафандрі почуваєшся безпечніше.

— Скажи, а хіба можна отак швидко пролетіти космос? І без ніякої ракети? Як це в тебе виходить? Ти сказав: космічна порожнеча. Я її не бачив. Була куля, і вона лопнула. Я нічого не збагнув.

Гум-гам щось пробурчав з-під шолома, зморщився і одразу став схожий на сердитого діда.

Хлопчик злякався: чи не скривдив він товариша?

— Не звертай уваги, — заспокоїв його Гум-гам. — Від запитань у мене завжди тріщить голова... Ти бачив, я беру камінь подорожувань і ступаю, наче до іншої кімнати. Р-раз! — і я на своїй планеті.

— Виходить, твоя планета зовсім близько?

— Не думаю, що близько. Вона десь там. — Гум-гам показав пальцем угору.

— А до Антарктиди з твоїм каменем можна потрапити? — схвильовано допитувався Максим.

— Куди тільки захочеш, на будь-яку зірку, — буркотливо відповів Гум-гам. Було помітно, що йому неприємно чути ці запитання.

— Антарктида — не зірка, — замислено сказав Максим. — Догадався! — вигукнув він, прояснівши. — Твій камінь пробиває відстані, розумієш? Наскрізь!.. Наприклад, піді мною живуть Сергійко й Мишко. Коли вони мені потрібні, я біжу коридором, спускаюся східцями, стукаю в двері. А я ж міг би за одну секунду провалитися до них крізь підлогу.

— Якщо Сергій і Мишко уміють змііти змія, я приймаю їх до гри, — перебив Гум-гам і докірливо глянув на товариша. — Я приніс нитки всього за одну хвилину, а говоримо ми про цю дрібницю цілісіньку годину.

— Пробач, — зніяковів Максим. — Щось я забалакався. Тримай змія!

Максим розмотав котушку, прив'язав нитку і, попросивши Гум-гама вчасно відпустити змія, кинувся бігти. Спершу змій рвонувся вгору, але потім чиркнув об асфальт і впав.

— Ех, вітру немає! — тупнув ногою Максим. — Якби прив'язати його до велосипеда. А ще краще — до машини.

— Гратися так гратися! — підтримав його приятель. — Машина завжди знайдеться. Я бачив тут неподалік одну вантажну. Прокатаємось на ній!

— На вантажній? — здивувався Максим. — Я не вмію кермувати.

— Пусте, — сказав Гум-гам. — Я теж не вмію.

Максим не здогадувався, яку саме вантажну машину примітив Гум-гам. Та коли вони прийшли на майданчик дитячого садка, хлопчик посміхнувся: знову жарти!.. Дерев'яна вантажна машина з облупленим кузовом — ось на чому пропонував покататися космічний мандрівник.

— Майже сучасна машина, — мовив Гум-гам, насилу впхавши тугий скафандр до тісної кабіни. — Зараз ми її обкатаємо. Сідай!

Максим, ясна річ, не повірив, що вони помчать на якійсь там дитсадківській дерев'янці, але гра є гра. Він примостився з серйозним виглядом на сидінні. І раптом відчув, що воно двигтить і вібрує під ним — це Гум-гам промовив своє хвацьке "р-раз!".

Максим не встиг нічого спитати — машина рвонула з місця, злетіла по косогору та й помчала вулицею.

Ото була швидкість! Вітер шмагав по обличчю, куйовдив волосся, холодив зуби. Максим висунувся з вікна. Колеса шалено крутилися, але звуку не було чути, машина котилася по асфальту, як безшумний золотавий звір. Тільки лопотів позаду прив'язаний до кузова паперовий квадрат.

Удалині миготіли знайомі вивіски: "Аптека", "Фарфор", "Булочна-кондитерська", скакали зовсім поруч одноногі дерева, а коли машина зробила плавний поворот і виїхала на безлюдне шосе, дерева злилися в суцільну стрічку, і попереду росла на очах, наближаючись, вишка трампліна.

Ось уже велетенська вишка пропливла зовсім поруч, така не схожа на себе: величезна, могутня, вперлася залізними лапами в край урвища.

— Тримайся! Збільшую швидкість! — весело гукає Гум-гам.

У своєму сріблястому шоломі він скидався на завзятого гонщика.

— Стій! Колесо відвалилося! — Максим учепився Гум-гамові в лікоть, побачивши, як одлетіло вбік дерев'яне кружало.

— Дрібниці! — Гум-гам навіть не озирнувся. — Доїдемо без колеса. Бачиш, як змііться наш змій... Тримайся!

Зустрічне легкове таксі різко звернуло вбік і заїхало на газон, хоч маленька дерев'яна вантажна машина й не порушувала правил руху. А Гум-гам не тільки збільшив швидкість, він підняв свою машину в повітря! Добре, що поблизу не було міліціонерів: вони, звичайно, погналися б за чудернацькою машиною. Але навряд чи наздогнали б тепер машину на своїх мотоциклах! Навіть той міліціонер, на білому скакуні.

Приятелі влетіли на подвір'я і приземлилися на дитсадківському майданчику. Якби будинок не спав, така поява Максима і його супутника викликала б чимало розмов. Але ніхто не помітив, як прямо з неба спустилася на траву іграшкова машина, а водій у скафандрі, котрий щойно чудесно правив машиною, відпустив нарешті дерев'яне кермо, міцно-преміцно прибите до кабіни.

— Все! — зітхнув Гум-гам. — Оце був справжній політ змія. Можна було, звісно, їхати й швидше, але я боявся, що машина розвалиться...

Він виліз, крекчучи, з машини, розгладив долонею пом'ятого змія. А Максим, важко дихаючи, кинувся під машину й присвиснув од подиву: вона стояла, спираючись на три колеса.

"У світі мільйон машин, а може, й більше, — мовив до себе Максим. — І всі — на чотирьох колесах. А ми їхали на трьох..."

І він промовив уголос, лежачи на животі:

— Я гадаю, ніхто не помітить, що одне колесо загубилося...

— Пусте, якесь там нещасне колесо, — пролунав глузливий голос Гум-гама. — Наша вантажна машина може їхати без коліс.

— І без мотора? — спитав Максим. Гум-гам закашлявся, пробурчав:

— От завжди так: тільки-но розіграєшся, і... вже тебе ждуть на іншій планеті... Максиме, ти подаруєш мені літаючого змія?

Максим вибрався з-під машини, підійшов до Гум-гама. Будинки оточували їх з усіх боків, немов хотіли побачити, як космічний мандрівник ступить на свою таємничу планету.

— Звичайно, бери, коли він тобі до вподоби, — сказав Максим.

І зоряний хлопчик одразу збагнув, що його приятель засмутився. Він ступив до драбини, що, ледь похитуючись, висіла у повітрі, махнув їй, і драбина слухняно ковзнула йому до рук.

— На. — Гум-гам простягнув драбину другові. — Я гадаю, що вона тобі подобається.

Максим аж засвітився.

— Як тільки захочеш побачити мене, скажи "р-раз!" — і я вмить влізу в космічний скафандр. Чесно кажучи, вдома нудно. А вкупі ми щось та вигадаємо!.. І поклич дітей.

— Покличу, — радісно одказав Максим. — Мої друзі люблять гратися.

— Тільки скажи їм про одну умову...

— Це — "р-раз!"?

— "Р-раз!" — не найголовніше у грі. "Р-раз!" — це тільки початок гри. — Голос Гум-гама звучав стривожено, і Максим насторожився, відчув,

що почує якийсь секрет. — Хай вони запам'ятають: не можна питати: як, чого, навіщо...

Максим посміхнувся: тільки й усього! — і простодушно спитав:

— А чого не можна?

Цього разу Гум-гам розгнівався всерйоз.

— Анічого! Анічого! Анічого! — закричав він, махаючи руками. — Чути не можу отого "чого"!

— Не гнівайся, Гум-гаме, — щиро розкаявся Максим. — Я зовсім забув, що від запитань у тебе тріщить голова.

— Я скаженію від дурних запитань, — признався, полагіднівши, Гум-гам. — Я напевно знаю, Максиме, — провадив він пошепки, — що ніяка гра не виходить, коли починаєш правити одне й те саме: що та навіщо... — Гум-гам аж поблакитнішав од хвилювання й озирнувся, вимовивши неприємні для нього слова. — Ти можеш сам пересвідчитися. Вилізь на драбину, почни записувати — і ти одразу ж впадеш на землю.

— Ну ні, — похитав головою Максим. — Я вірю. А друзів попереджу, щоб тримали язика за зубами.

— Ти справжній друг! — палко подякував Гум-гам. — Я відчуваю, що потоваришую з усіма дітьми. Коли, звичайно, ніхто з них не розбовкає. А то почнеться: ох та ах... І знову гра пропала.

— Обійдемося без ябед і задавак, — обіцяв Максим.

Аж ось із кущів вискочив на асфальтову доріжку кіт Рич. Може, він ловив мишей, а може, заховався із переляку, коли дерев'яна машина зірвалася з місця й помчала на вулицю.

— Давай пограємося з моїм Ричем, — прошепотів Максим, бажаючи востаннє перевірити могутність друга.

— Давай!

— Наприклад... — Максим замислився. — Наприклад, може цей кіт стати завбільшки з лаву?

— Може, — сказав Гум-гам.

Максим здригнувся: перед ним стояв великий золотаво-жовтий звір, викапаний лев, тільки іще страшніший. Звір так і застиг з піднесеною лапою, не розуміючи, чого це навколо нього все так зменшилося.

— А ще більший? — тремтячим голосом спитав хазяїн кота. Він був переляканий, але не розгублений. Все-таки перед ним був знайомий звір: дарма що великий, але Рич. — Може він, наприклад, стати як будинок?

— Прошу. — Гум-гам зберігав цілковитий спокій.

Наступної миті будь-який лев видався б кошеням поряд з ікластим, кошлатим чудовиськом. Велетень зорив на дітей зеленими, круглими, наче миски, очима, дивився довго і враз рикнув. То був навіть не лев'ячий рик — свист, ревіння, гуркіт пролунали у дворі, вдарили у вікна будинків: ШПІШ-Ш-РР-РР! Хтозна, що подумали в цю мить напівсонні мешканці будинку?

— Хай він буде маленький! — закричав Максим, затуливши пальцями вуха.

Звір зник. Вони стояли удвох на асфальтовій доріжці.

— Теж мені чудовисько! — презирливо мовив Гум-гам. — Просто величезний кіт. Для такого кота потрібні дуже великі миші.

— Так я його й злякався! — озвався Максим. — Звичайний Рич, тільки дикий... Мабуть, він зміг би побороти й тигра, — додав Максим. — А може, навіть лева.

— Я йду, Максиме, — Гум-гам помахав паперовим змієм. — Бачиш, я вже звик до твого імені. Я вимовляю: Максим!

— До побачення, Гум-гаме!

— У моїй країні не кажуть "до побачення" чи "добрий день", — посміхнувся зоряний хлопчик і жартома насварився пальцем, немов нагадуючи про умову: ні про що не питати. — У нас замість "прощавай" кажуть "не скучай"... Не скучай, Максиме!

— Не скучай, Гум-гаме! — сказав Максим. — Як тільки занудьгую, я гукну тебе.

— Грати — не скучати! — пустотливо підхопив Гум-гам, діставши синій камінь подорожувань, підкинув його над головою й опинився в яскравому балоні.

Максим провів Гум-гама поглядом. Він анітрохи не сумнівався, що його новий друг потрапив на далеку планету, до загадкової країни, де люди не вітаються і не прощаються. Максим узяв на плечі подаровану драбину, доніс її до під'їзду й, озираючись та шепочучи заповітне "р-раз!", змусив драбину стояти. А потім, сопучи, незграбно перекидаючись разом із драбиною, доліз до свого балкона на третьому поверсі, щосили намагаючись не думати про те, чому драбина не падає.

КАРУСЕЛЬНА КАРУСЕЛЬ

Поснідавши, тато запропонував Максимові: — Погуляємо в дворі чи поїдемо до парку — як ти хочеш?

Максим, звісно, хотів вийти в двір, знайти Мишка та Сергія, показати їм свою драбину (він заховав її під канапу). Потім вони втрьох заховаються у відлюдному місці, р-раз — викличуть Гум-гама, і... хтозна, що буде далі.

Проте гуляти з батьком у дворі було небезпечно: там тинявся старий Митін із заліпленою щокою і чіплявся до всіх із запитанням: хто бачив уранці на газоні заростого рудою шерстю мамонта? Дивовижний звук багато хто чув, але мамонта не бачив жоден мешканець, окрім Митіна, котрий саме в той час голився біля вікна і з переляку порізався. Митін повторював свою розповідь кожному сусідові, показував яму на клумбі — слід мамонтової ноги, а тоді діставав з кишені крихітне жовте кошеня й питав: "Не ваше? Я знайшов його в траві".

Максим уявив, як вони гуляють у дворі і зустрічають Митіна. Батько, як і всі, усміхнеться казці про якогось там мамонта: мало чого бувають на клумбі ями, а порізатися людина може й без будь-якої причини. Але тільки-но батько побачить кошеня, він одразу впізнає Рича. І тоді розкриється вся історія, в якій винен тільки він, Максим. Адже він сам, злякавшись величезного Рича, попросив зробити його маленьким.

— Знаєш, тату, поїдемо до парку! — сказав Максим. — Покатаємося на каруселі, й на літаючих човнах, і ще на чому-небудь. —А по думки додав: "Бідний Рич, потерпи ще трохи. Як тільки я побачу Гум-гама, ти станеш звичайним котом. Отоді вже я покажу хлопцям, як треба лазити по дерев'яній драбині".

Він усе думав про бідолашного Рича, поки йшов з батьком до трамвайної зупинки. Аж ось, сяючий і гарний, підлетів до них трамвай,

задзвонив: "Тринь-бринь". Хоч цей жовто-червоний трамвай і здавався безтурботним, котив собі по рейках, та насправді в нього було багато клопоту: пасажири, світлофори, пішоходи, автомобілі. Трамвай довіз Максима до парку й помчав собі далі. Татко натиснув пальцем на Максимків ніс: "Тринь..." І десь удалині одразу відгукнувся трамвай: "Бринь..."

Шуміло над головою листя, кожне дерево у парку пишалося новим вбранням. Максим дивився на дерева й думав: "Час від часу, коли їх ніхто не бачить, вони бігають, розмахують гіллям і розмовляють своєю мовою. І оцей могутній дуб — можливо, той самий, із казки, блукає тихенько вночі..."

— Оце повеселилися, — сумно промовив батько. — Все зачинено.

І справді: каруселі на замку, і літаючі човни, і гойдалки, і гігантські кроки — геть усе на замку. Та хіба можуть замки й огорожі зупинити батьків,, коли вони прийшли покатати своїх дітей!.. І от батьки перелазять через височезну огорожу, а тоді, наче підйомні крани, піднімають і перетягують до себе дітей. А за ними лізуть найхоробріші, найвідчайдушніші мами.

— Татку, розкрути карусель, — голосно сказав Максим.

І всі діти підхопили:

— Нумо кататися! Штовхай її! Крути!..

Карусель, рипнувши, здригнулася: це батьки взялися за металеве пруття. І дерев'яні, прибиті до круга коні ворухнулися: це діти позалазили їм на спини. Кожен на своєму коні, а Максим — на білому.

— Гайда! — гукнув Максимів батько.

Спершу батьки пішли кроком, розкручуючи карусель, і коні рушили кроком. Але вершникам хотілося скакати, вони нетерпляче покрикували на своїх коней.

Карусель закружляла веселіше: дорослі побігли, високо піднімаючи ноги, однією рукою тримаючись за пруття. Вони бігли коло за колом, коло за колом, дедалі швидше й швидше. Діти були вдоволені, кричали:

— Гей! Ану ще! Скакайте за мною!..

Але карусель зупинилася. Батьки більше не могли скакати галопом. Вони утирали з лоба піт і важко дихали.

Який тут знявся писк, який лемент! Діти хотіли скакати, скакати й скакати. І не хотіли більше нічого. Ані цукерок, ані повітряних кульок, ані морозива. Тільки скакати! Якби дерев'яні коні вміли плакати, вони неодмінно пустили б сльозу од такої відданості!

Максимів батько, звертаючись до інших батьків, сказав:

— На команду "раз-два!" — розгойдуємо. "Три!" — вискакуємо на круг і відпочиваємо. Ну! Давай!

"Молодчина татко, командує! — подумав Максим і раптом згадав про Гум-гама. Коли б оце він був тут, то нікому не треба було б бігати. "Р-раз!" — і все".

Знову рушили коні, принишкли вершники, але це була вже не та швидкість. Поки дорослі бігли, колесо легко крутилося, та після команди "три" карусель швидко зупинялася. Так вона й кружляла ривками : швидко, повільно, зупинка. Знову розгін і знову стоп.

Аж ось сталося несподіване: батьки вискочили на круг, а карусель не загальмувала. Навпаки, вона як почала, як почала крутитися! Спершу всі замовкли, потім хтось ахнув, і вершники закричали хором "ура!".

Батьки посідали на вільних коней. Мами махали їм із-за огорожі.

Тільки один чоловік лишився стояти біля каруселі, не зіскочив на круг — маленький спокійний міліціонер. Усі гукали до нього: "Залазьте! Покатайтесь!.." Але він мовчав. Видно, дуже стомився на чергуванні; аж щоки йому посиніли од безсонної" ночі.

А Максим, тільки-но побачив маленького міліціонера, враз упізнав його.

Гум-гам! Він з'явився, тільки-но Максим подумав про нього, в темно-сірому, з блискучими ґудзиками скафандрі, схожому на міліцейську форму.. Це ж він грався тоді з Максимом та з усіма вершниками.

Гум-гам підморгнув другові, коли той проїжджав повз нього, і навіть свиснув у срібний свисток: не скучай, Максиме, катайся на здоров'я!

Карусель крутилася швидше й швидше, і Максимові здалося, що дерева розступилися, одсунулися від скаженої каруселі. Затим вони злилися в одне зелене коло. Тепер Максимові видно тільки дерев'яну голову. Та хвіст переднього коня. Та таткове обличчя, коли озирнешся. Ех, глянули б на нього Сергій, Мишко та інші хлопці!

Як він летить-скакає. Не гірше, ніж на справжньому коні.

Тр-р-р!.. Знизу почувся страшний тріск. Карусель здригнулася, спинилась.

— Неподобство! Дорослі люди — а дурієте! — Це кричала сердита тітка, відмикаючи замок на хвіртці. — Всю машину мені поламали. Ось викличу міліцію...

Батьки позлазили з коней, позабирали маленьких вершників.

— Ось не кричіть, будь ласка, — мовив Максимів батько. — Міліціонер щойно був тут і не зробив нам зауваження. А механізм ми не вмикали.

— Як то не вмикали, ви ж крутилися! — знову заходилася кричати тітка і раптом спокійно погодилася : — Правильно. Машина замкнена... Але все одно неправильно ви поводитесь, громадяни. Парк ще не відкривали.

— Як не відкривали? — обурилися в один голос батьки.

— Гуляти гуляйте. А ігри ще закриті, — пояснила тітка і як доказ показала важкий замок.

Замок переконав батьків. Усі одразу стали розходитись.

— Коли ж вони відкриються? — спитав Максимів батько.

— Одного чудового дня загримить музика, продаватимуть квитки, отоді й катайтеся хоч і весь день.

— Музика, здається, грала, — згадав Максим.

— Не помітив, — сказав батько. — Я ж бігав.

— Якби не тітка, ми катались б до вечора. Навіть без музики.

— Навряд, — відповів тато. — Я й досі не розумію, як увімкнувся мотор. Може, замикання?

— Дуже просто. Він знав, що ми хочемо кататися... — Максим затнувся, мало не назвавши Гум-гама.

— Хто знав? — Тато засміявся. — Ах ти, винахіднику! Ну що ти тямиш в електриці!..

— А навіщо тямити? Катайся, коли хочеш, та й годі, — пробурчав Максим.

Він усе озирався: чи не з'явиться знайома постать у міліцейському скафандрі.

Ні, недаремно зник Гум-гам, коли прибігла галаслива тітка. Правильно казав його друг: деякі дорослі тільки псують гру...

Максим не знав, що коли буркотлива тітка позамикала всі замки й пішла собі, порожня карусель здригнулася й безшумно почала крутитися. Ні, вона була не зовсім порожня: на одному коні сидів маленький чоловічок у сірому скафандрі. Він щасливо посміхався й бурмотів: "Оце так гра, всім іграм гра. Весела карусель, карусельна карусель. Зараз у мене ця карусель покаруселиться..."

Карусель крутилася дедалі швидше й швидше, вона стала схожа на велику дзигу, потім на велосипедне колесо, потім на гвинт літака. І раптом той гвинт плавно знявся з місця й полетів над парком. Дедалі вище й вище летів над дахами будинків, угвинчуючись у небо, сяючий круг. Аж у самісіньку глибінь неба.

Кажуть, таємничий диск бачили мешканці різних міст. Він летить з величезною швидкістю, змінює свій колір, кружляє на місці, — одне

слово, каруселиться, як сказав Гум-гам. Але блакитнолицього пасажира на ньому немає. Гум-гам залишив скажену розкарусель.

ТРИН-ТРАК

У дворі, куди повернулися Максим з батьком, знову щось скоїлося. Коло під'їзду — натовп. Ще здалеку помітно, як усі голосно розмовляють, розмахують руками.

— Ну от, — промовив тато, — нова подія! Якась ненормальна неділя.

Він хотів прослизнути до під'їзду, але його гукнули :

— Не кваптесь, Семене Васильовичу. До квартири ви не потрапите.

І мама — вона була тут-таки — потвердила, що .до квартири вони не потраплять.

Посеред юрби стояв дядько Захар і тримав за руки своїх синів — Мишка та Сергія. Це вони, доки сусіди гуляли, дихали свіжим повітрям та слухали розповідь Митіна про мамонта, зіпсували тридцять шість замків у четвертому під'їзді. Причому вони не приховували своїх планів — на кожних дверях висіла записка з кривими літерами: "Замок зіпсований". І підпис: "Розбійники". Речовий доказ — купу записок — зібрав Митін.

Він показав їх усім батькам і з'ясував, що то писав Мишко.

— Он як — розбійники! — казав червоний від обурення дядько Захар і грізно дивився на синів. — Ну, що ж тепер робити?

"Розбійники" мовчали. Вони вже в усьому зізналися. Тільки не могли гаразд пояснити, як зіпсували стільки замків.

— Записки писали — це правда, лякати — лякали, а замків не ламали! — повторювали в один голос близнята.

Однак жоден ключ не міг відкрити замка. Тридцять шість дверей чекали, коли їх одімкнуть.

— Навіщо ви це зробили? — спитав дядько Захар.

— А для чого вони потрібні — замки? — втрутився Максим. — Тільки заважають.

— Авжеж, навіщо? — боязко підтакнув Мишко.

— Навіщо? — тоненьким голосом спитав Сергій.

Митін став пояснювати, для чого потрібні замки.

По-перше, на світі ще не перевелися злодюжки. По-друге... Тут Митін замовк і більше нічого не міг сказати. Та й інші дорослі замислилися, пригадуючи, навіщо потрібні замки.

Зате дітям було що сказати. По-перше, губляться ключі. По-друге, якщо замок тугий, марно витрачаєш силу. По-третє, замки ламаються. По-четверте, людина, аж поки виросте, не може дістати до дзвінка. По-п'яте, дзвінки будять немовлят. По-шосте, якщо у квартирі глуха бабуся, ніколи не додзвонишся до приятеля. По-сьоме, розладнується дружба. По-восьме...

Та ось прийшов слюсар, і сусіди захвилювалися. Кому першому ламати двері? У кожного були невідкладні справи: хто хотів обідати, хто збирався в кіно, хто поспішав подивитися футбол по телевізору. А бабуся Митіна раптом згадала, що вона варила суп, а газ не виключила, і тепер невідомо, що з тією каструлею, та й взагалі у квартирі, можливо, пожежа.

— Та-ак, — роздумливо мовив слюсар, — тут роботи годин на п'ять.

І знову пожильці захвилювалися, а дядько Захар почервонів ще дужче, насварився на синів кулаком та й подався до магазину купувати тридцять шість нових замків.

Сергій з Мишком полегшено зітхнули, перезирнулися й вислизнули з натовпу.

— Хлопці, — покликав їх Максим, — гайда до альтанки, я щось вам розкажу...

Сергій і Мишко — Максимові приятелі, брати-близнята. Кожному з них по сім років, два місяці й тринадцять днів; певна річ, точний рахунок дійсний тільки сьогодні, а завтра обидва брати будуть на день старші. Кажуть, усі близнята схожі одне на одного, а Сергій і Мишко, очевидно, виняток із загального правила. У Сергія очі блакитні, у Мишка — зелені. Сергій худючий і блідий, а Мишко, навпаки, в тілі. Сергій полюбляє все ламати, він навіть примудрився одірвати дві клавіші від піаніно. Мишко при дорослих нічого не ламає і старанно вчиться музики. Одне слово, як каже дядько Захар, один син у нього позитивний, а другий — негативний. Точніше, говорив до сьогоднішнього дня. Невідомо, що він скаже після історії з замками.

Та й самі винуватці події ніяк не могли з'ясувати, хто з них позитивний, а хто негативний. Поки Максим розповідав приятелям, як він зустрівся з Гум-гамом, брати раз у раз перебивали його.

— Це ти вигадав записочки писати! — говорив Мишко.

— А ти зате писав, — згадував Сергій.

— Ти перший наліпив на сто другу квартиру.

— Але ж я не чіпав замка! — виправдувався Сергій. — Як він міг зламатися?

— Ай справді, як? — перепитав Мишко. — Як тепер люди відімкнуть свої двері?

— Сокирою! А нас чекає ремінець.

— Ви слухаєте чи ні?! — перебив братів Максим.

Поволі всі неприємності забулися. Мишко й Сергій посідали на лавочку, слухали Максима. Щастить же ото людині! На вантажній машині літав, на каруселі крутився, бачив дикого звіра — і це протягом одного дня. А тут приліпили якусь там крихітну записку, і вже весь будинок аж гуде.

Вони вірили й не вірили Максимові. Усяке буває на світі, але так, щоб драбина висіла просто в повітрі, — цього вони навіть не уявляють.

— Ото б сюди твого друга. Він придумав би, що робити з замками... — прошепотів Сергій.

— Та й нам тоді не перепало б, — додав Мишко.

— Він не хоче гратися з дорослими, — нагадав Максим. — А там біля кожного замка по п'ять душ. І всі лаються.

— Ми нікому не скажемо, що це Гум-гам. Скажемо: слюсаря привели. Правильно? Максиме, поклич, будь ласка, Гум-гама!

Максим на мить замислився.

— Гаразд, — промовив він рішуче. — Я дуже хотів би погратися з Гум-гамом у замки. — І пошепки додав: — Р-раз!

— Ти мене кликав? — весело озвався хтось. — Я тут.

Сергій і Мишко здригнулися. Перед ними був живий Гум-гам. Не вигадка, не фантазія, не казка — людина з іншої планети. Зоряний мандрівник, який завжди з'являється несподівано.

— Я бачу засмучені обличчя, — здивовано промовив Гум-гам. — Наче ви програли...

— Це все замки, — похмуро сказав Максим.

— Гратися можна і в замки, — весело підхопив Гум-гам.

Мишко й Сергій, ледь зачувши ті слова, повеселішали : Гум-гам зарадить їм!

— Добре, якби двері відчинялися самі по собі... — зітхнув Максим. — Трик-трак — і все! Тринь-бринь — і готово!

— Ти прекрасно придумав, Максиме! — Гум-гам плеснув у долоні. — Нам треба обов'язково зіграти в трик-трак. Ану, покажіть свої пальці.

Три пальці потяглися до Гум-гама. Він уважно роздивився їх, бурмочучи: "Через п'ять хвилин це будуть найчудовіші пальці в будинку".

— Кожен з вас, — провадив він далі, —підходить до замкнутих дверей, говорить: "Р-раз!" — і пальцем начебто відкриває замок. Трик-трак — і двері одімкнено.

— І все? — здивувалися Сергій і Мишко. — Так просто?

Діти помчали до під'їзду.

— Ти, Мишку, почнеш з першого поверху, Сергійко з десятого, а я піднімуся на п'ятий, — командував по дорозі Максим. — Та не питайте у Гум-гама : "Чого та як?" І так далі... Бо він розгнівається. Слюсар щойно виламав двері в Митіних і заходився коло сусіднього замка.

— Стривайте, — сказав захеканий Максим, — не треба ламати.

Він приклав вказівного пальця до замка і стиха промовив:

— Р-раз!

Двері квартири № 121, жалібно рипнувши, відчинилися, й над вухом у хлопчика хтось тихенько заспівав: "Тра-та-ті, тра-та-ті, а ми і не замкнуті".

Максим зазирнув за двері й відсахнувся, помітивши в напівтемряві коридора блакитне обличчя Гум-гама.

— Тс-с! — Гум-гам притулив пальця до рота. — Мовчи!

"Як він тут опинився"? — подумав здивований Максим і занепокоєно озирнувся на слюсаря.

— Чи ти ба, — крякнув слюсар. — Двері й не замкнуті, а я замки викручую.

Він також зазирнув за двері, проте нікого не побачив. Забрав свою скриньку та й пішов.

А Максим, полегшено зітхнувши, кинувся до наступної квартири. "Р-раз!" — і ці двері готові. І знову щось задзвеніло: "Трик-трак, ось так... Трик-трак, ось так..."

Сусіда мовчки дивився на хлопчика, нічого не розуміючи. Потому вставив у замок ключа, замкнув двері, одімкнув і замість подяки пробурчав:

— От базіки! Кажуть: "Зачинено, зачинено!", а замок працює. — І з грюкотом зачинив за собою двері.

Максим нагнувся до замкової щілини й почув те саме: "Трик-трак...". Тепер він знав напевно, що й за цими дверима кілька секунд тому стояв Гум-гам.

Незабаром на всіх поверхах гриміли замки, грюкали двері, видзвонювали дзвінки.

— Ви бачили, як він пальцем трик-трак, і двері відчинилися? — казали одне одному сусіди. — Гей, Михайле, у тебе що — талант фокусника?

— Та ні, — відповідав рожевий од зніяковіння Мишко. — Просто ми граємося.

— Ну, знаєте, менше було б таких ігор, — бурчав хтось. — Сто душ вигнали з дому!

Ніхто не звернув на Гум-гама уваги: він був у спецівці, яку носять слюсарі. Але не у звичайній, а в спецівці-скафандрі: вона злегка пружинила й поскрипувала. І коли тільки Гум-гам устиг перевдягтися?

Максим, скотившись східцями, ухопив хлопчика-слюсаря за рукав, зашепотів:

— Гум-гаме, ти чого ходиш по чужих квартирах? Тебе ніхто не бачив?

— Ніхто не бачив і не побачить, — осміхнувся Гум-гам. — Ти ж сам пропонував цю гру...

— Яку?

— Трик-трак, тринь-бринь, — нагадав Гум-гам. — Співучі двері. Твій винахід!

— Це ти поламав і полагодив усі замки? Ти заходив до квартири крізь стіну? — Максим аж очі витріщив від несподіваного здогаду.

— Не крізь стіну, а повз стіну, — усміхнувся його друг і застережливо підняв руку: — Та не здумай мене питати: як? Пройти повз стіну так само легко, як дістати курчатко з яйця, не розбивши шкаралупи. Ти ніколи не пробував? Дивися! Це робиться отак: трик-так...

І Гум-гам, кивнувши другові, ступив прямо в стіну, наче вона була зроблена з повітря. А до Максима долинув звук, схожий на дзвіночок: "Тюр-лір-лір, біжи в двір..."

Коло під'їзду Максим угледів дядька Захара. Він стояв, тримаючи у витягнутій руці важку сумку, і гукав:

— Ось! Тридцять шість замків. Ну, як тут справи?

— Не потрібні ваші замки, — сказав йому Максимів батько. — Усі двері відчинені.

— Я-як? — дядько Захар так і завмер з піднятою сумкою.

— Усі двері самі повідчинялися, — пояснив Максим і хутко додав: — Мишко й Сергій не винні. Навпаки, вони майже всі замки повідмикали! Замки самі зіпсувалися... — Максим затнувся, подумавши, що не варто зараз говорити про Гум-гама: надто довго пояснювати. — Дядьку Захаре, а ви силач, — додав він, з повагою дивлячись на залізний вантаж.

Дядько Захар кинув сумку, присів на лавочці, утер хусточкою обличчя. Мишко й Сергій так і застигли обабіч лави, неначе вартові.

— Як це так? — засмучено перепитав дядько Захар. — Навіщо ж я їх ото купував?

— Один замок потрібен, — тихо проказав Сергій. — У Митіних виламали двері.

— А решта?

— А решту ми здамо у металолом, — запропонував Максим.

Усі зареготали, навіть дядько Захар посміхнувся. Тільки Сергій і Мишко були серйозні.

Максимів батько взяв дядька Захара під лікоть, одвів набік. Він щось розповідав йому. Можливо, про те, як дивовижно всі двері повідмикалися самі.

Максим, не чекаючи розв'язки, втік до альтанки. А Гум-гам уже тут: ходить задоволений, потирає руки, усміхається.

— Слухай-но, що я вигадав, Максиме. Гра "трик-трак" триває! Хто захоче гратися вдень чи вночі, виходитиме, не відмикаючи замка. Двері самі розчиняться перед ігрунами. Тільки треба сказати: "Р-раз!"

— Ото хлопці зрадіють! — аж підскочив Максим. — Я всім розповім!

— Я знаю, — вів далі Гум-гам, ледь посмутнівши, — як противно щось відкривати, щось закривати, на щось натискати. У мене повен дім різних машин. Їх треба вмикати й вимикати, викидати й замовляти нові. Стільки клопоту з тими машинами.

— Тільки одну хвилину, — попросив Максим, зрозумівши, що Гум-гам поспішає. — Дограємо з моїм Ричем.

— Ми ж начебто грали, — звів брови Гум-гам.

Максим став казати, як страждає зараз Рич в кишені у Митіна: таке безпомічне, нещасне кошеня, не може навіть самостійно вилізти... Чи не можна його зробити звичайним котом, яким він був раніше?

Гум-гам клацнув пальцями, промовив "р-раз!" і, вдоволений, сказав:

— Рич живий, здоровий і біжить додому. Попроси в нього, будь ласка, за мене пробачення...

Він дістав з кишені синій камінь подорожувань.

— Не скучай, Максиме! — вигукнув Гум-гам, зникаючи.

Прибігши додому й побачивши Рича, Максим узяв кота на руки, почав гладити його, щось шепотіти. Незворушний Рич і вухом не повів. Начебто кілька хвилин тому він не сидів у тісній кишені.

...Старий Митін прикручував до дверей новий замок і зовсім забув, що носить із собою кошеня. Тільки-но Гум-гам сказав своє славнозвісне "р-раз!", Митін відчув у кишені незвичайний тягар. Він устиг лише випростатися — перед очима в нього майнула жовта блискавка, і якийсь

рудий звір побіг східцями вниз. Митін хотів був закричати, покликати дружину, але передумав. Звір скидався на кота, і дружина, певно, не здивувалася б. А пояснити, який зв'язок існує між котом, жовтим кошеням та рудим мамонтом, Митін ніяк не міг.

Він зітхнув, узяв викрутку й знову заходився вставляти замок, раз по раз озираючись через плече й буркочучи: "Чого це діти розбігалися?.."

На всіх сходах того вечора було чути легенькі кроки. На всіх поверхах перед дітьми самі по собі відчинялися двері. У всіх дверях шепотіли, дзвеніли, наспівували, бубоніли, мурмотіли, шелестіли, насвистували замкові щілини:

"Тра-та-та, тра-та-та, починається гра..."

"Там, на третім поверсі, кошенятко сіре..."

"Тринь-бринь-бриньки, гратись нам не ліньки..."

"П'ять та п'ять — іди стрибать..."

"Уві сні ти граєш, а як — і сам не знаєш..."

"Перед тим, як лягти спати, не забудьте політати..."

"Тра-та..."

Ці дзвони, шепотіння, бурмотіння чули ті, для кого співали замкові щілини, ті, перед ким від цього часу самі по собі відчинялися двері, ті, хто прокидається вночі, коли в дворі тужливо загавкає собака чи занявкає на східцях самотнє кошеня...

ТЕПЛОХІДНА ГРАВЕНЦІЯ

Ви вмієте гратися в теплоходи? У справжні, звичайно, а не в іграшкові. Ні? Що ж, напевне, ще не всі діти уміють гратися в теплоходи... Максим, Мишко та Сергій теж не вміли, аж поки не здибали Зайчика. Цього хлопчика звати Петьком, а прізвище його — Зайчиков, і він такий білоголовий, пухнастий, що так і кортить звати його Зайчиком.

Зайчик ходив по двору й чіплявся до дітей:

— Я не знаю, що мені робити.

— А що ти хочеш? — спитав його Максим.

— Нічого не хочу, —тихим голосом відповів Зайчик.

Він казав правду. Ще лежачи в ліжку, Зайчик подумав, що сьогодні не хоче нічого. І він никав по кімнатах, відмовившись від сніданку, а бабуся питала: "Чому ти не знаходиш собі місця?" Потім Зайчик блукав по двору і скаржився:

— Я не знаходжу собі місця.

— Я питаю тебе не про місце, — сказав Максим. — У що ти хочеш гратися?

— Ах, гратися... — зітхнув Зайчик. — У теплоходи.

— У теплоходи? — здивувався Мишко. — Як це в теплоходи?

— Ну ясно як. Сідаєш і їдеш...

Зайчик вирішив розповісти, як він учора з мамою й татком катався на теплоході, як виблискувала на сонці річка, як гув гудок: "У-у-у-у", але

побачив чудного чоловіка з блакитним обличчям. Спершу Зайчик навіть злякався, та блакитнолиций підморгнув йому і вигукнув:

— Чудова гра! У теплоходи-хвилеходи! Гарна сьогодні днина...

— Гум-гаме! — Мишко, Сергій і Максим зраділи зустрічі. — Пограємося в теплоходи, Гум-гаме? Он що Еигадав Зайчик.

— Я радий з тобою познайомитися, Зайчику, — привітно мовив Гум-гам. — У таку спеку гратися в теплоходи цікавіше, ніж вилежуватися на хмарині.

Зайчик, звичайно, не зрозумів, як можна вилежуватися на якійсь там хмарині, але йому було приємно, що тепер він знайомий з мандрівником, про котрого весь двір говорив.

А Гум-гам ходив по доріжці, обмірковуючи Зайчикову гру. Він неначе зібрався вже на прогулянку. На ньому був шолом особливої форми — як мексіканський капелюх.

— Вода, вітерець і швидкі теплоходи, — бурмотів Гум-гам під ніс. — Ану, — він підняв руку, — кличте кращих ігрунів, усіх, хто в цю хвилину ріє може жити без теплоходів!

Залунали в дворі голоси:

— Друзі, сюди! Покатаємося на теплоходах.

— Хутчій! Хто ще?

— Тебе не беремо, ти ще маленька. Ось не реви, бабуся додому зажене!

— А ти дуже великий, іди вчи арифметику.

— Ну, всі?

— Гум-гам чекає!

— Хто?

— Гум-гам! Той самий, не бачиш, чи що?

— Гайда, друзі!

Голоси продзвеніли вулицею, полинули над річкою, і з зеленого косогору скотився барвистий клубок бантиків, сукенок, курточок, тюбетейок.

Діти озираються на Гум-гама, підсміюються, перешіптуються :

— Який він блакитний... А капелюх... от сміхота... Це він повідмикав усі двері... Трик-трак — ось так. А хто він? Марсіанин? А я думав... А він зовсім як ти...

— Ану тихіше! — спиняв Максим. — Що тут особливого: людина з космосу... В них усі такі блакитні від загару. Побачите самі, що він уміє! Тільки цур не питати нічого.

— Гум-гам... Гум-гам... Он він який! — шелестять голоси.

Веселий і кумедний, у своєму кислатому капелюсі, він дуже подобається дітям.

— Дехто гадає, що найголовніше для прогулянки на теплоході — це купити квитка, — каже Максим.

— А що ж?

— Найголовніше, — підхопив Гум-гам, — знайти такий теплохід, щоб він умів теплоходитись.

— Сюди! — гукає Зайчик. — Уже близько пристань.

Коло пристані завмер білий теплохід. На палубі жодної людини. День відпочинку для річників — понеділок: усі накаталися у вихідний.

Капітан, який сумовито розглядав палубу, пожвавішав. Він висунувся до пояса з рубки, гукнув до Гум-гама:

— Товаришу вожатий, у вас екскурсія? Куди поїдемо? До бухти Радості чи до Забутої бухти?

Гум-гам здивовано звів брови.

— Екскурсія? Г-гм... — Здавалося, Гум-гам зніяковів, що його прийняли за вожатого. Але вже наступної хвилини він безтурботно махнув рукою: — Це гравенція, капітане, хіба еи не бачите?.. Ми попливемо до будь-якої бухти, куди ви тільки захочете нас одвезти.

— Гравенція, гравенція! — підхопили діти.

— Тоді пливемо до Забутої, —вирішив капітан. — Вахтовий! Посадка!

Діти з Гум-гамом зійшли на палубу.

Капітан увімкнув дизеля. Зашипіла вода. Теплохід плавно відчалив од пристані, коротко й владно прогудівши: "Уу-у!"

— Чуєте? — зрадів Зайчик. — Він кричить: "Іду!"

— Що він кричить? — спитала дівчинка з червоним бантом. — Я не чула.

— Доведеться повторити, — сказав Гум-гам. — Слухайте всі. Р-раз!

І теплохід загув. Ні, він не загув, вірі несподівано заспівав хрипким басом:

Іду-іду, дітей везу-у...

Діти засміялися.

Капітан на мить завмер біля штурвала, прислухаючись. Він, здається, й не натискав на кнопку, а теплохід гув, та ще й дивно якось. Капітан подумав, дав гудок і почув:

Іду-іду, я гратись хочу-у...

— Найголовніше, коли пливеш теплоходом, — це бути в жартівливому настрої, — говорив Гум-гам. — Я чув немало історій про те, як кораблі сідали на мілину тільки через те, що везли засмучених пасажирів... Гей, Зайчику, ти, здається, хотів гратися в теплохід, — нагадав Гум-гам.

Зайчик підхопився, простяг руку:

— Їдьмо туди, під міст. Переженемо всі машини на березі!

— Усім посідати на лавочки! — наказав Гум-гам.

Діти повсідалися на палубі. Максим замислився: "Як же Гум-гам змусить гратися теплохід? Його ж веде капітан..."

А теплохід рвонувся на середину річки. Тут він плавно повернув і, розрізаючи носом воду, пірнув під міст. А коли виринув, пасажири зразу помітили, яка велика швидкість: будинки-гіганти обабіч річки швидко пливли назад, навіть машини, що мчали по набережній, не встигали за теплоходом, а хмари й поготів були тихоходами. Відступили, розсунулися кам'яні береги річки, тепер вони виднілися вдалині. Летів, квапився теплохід, відпливав од міста — туди, до далеких земних берегів. І хрипко скрикував, звеселяючи посажирів:

Іду-іду, гуляти хочу-у...

"Гуляй, гуляй, — думав собі капітан. — Ось розберу я твого мотора, тоді ти в мене погуляєш".

З мотором щось сталося. Хоч як зменшував капітан швидкість, нічого не виходило. Занурившись аж по груди у воду, теплохід не хотів зупинятися, не слухався керма. І капітан, міцно тримаючи штурвал, стежив за тим, щоб не зіткнутися з якимсь човном та не сісти з розгону на мілину.

Вони пропливали повз останню міську пристань. Коло причалу стояли з похмуро обвислими прапорами порожні теплоходи.

— Чого вони тут стоять? — промовив Максим, звертаючись до Гум-гама. — Нехай теж гуляють!

— Нехай гуляють, нехай теплоходяться, — охоче погодився Гум-гам і клацнув пальцем: — Р-раз!

Такого ревища зроду ще не чула тиха пристань. З будки вискочив переляканий черговий. Він протирав очі, не розуміючи, що робиться на річці.

Десять теплоходів, разом заревівши, пообривали причальні канати та й попливли униз за течією. Вони не просто пливли, а доганяли один одного, кружляли на місці, кидалися врозтіч, немов затіяли гру в доганялки. А попереду мчав білий, весь у шумовинні теплохід, і з його палуби махали дитячі руки й линув дружний сміх. Черговий розгублено дивився на всю оцю чехарду. Нараз він згадав, що на жодному теплоході немає екіпажу. Черговий зірвався з місця і, оглядаючись на річку, побіг дзвонити, бити тривогу.

Цей дзвінок перервав важливу нараду. Капітани та їхні помічники повскакували до автобуса і за півгодини були на пристані. Вони побачили свої теплоходи, що мирно дрімали біля причалу. Черговий, заїкаючись, розповів, що теплоходи повернулися самі, так само, як і відпливли. Хоча черговий і клявся, що каже правду, капітани не вірили жодному його слову. І все-таки тут щось сталося: канати пообривані, трапи попадали у воду... Та й дісталося ж роззяві-черговому!..

А Гум-гам затіяв нову гру. Білий дизельний теплохід переслідував прудку горду "Ракету". Перший побачив її Зайчик і голосно загукав, показуючи пальцем. Від "Ракети", що мчала на підводних крилах, тягнувся на воді довгий сріблястий слід, і по тому сліду наздоганяв її звичайний теплохід. З капітанської рубки "Ракети" махали червоним прапором : попереду було небезпечне місце — залізничний міст, під яким двом теплоходам роз'їхатися неможливо. Але теплохід не зменшував швидкості, він наздоганяв "Ракету" і при цьому гудів на всю річку:

Іду-іду, літати хочу...

Капітан теплохода був у відчаї. Він ясно бачив гарну корму "Ракети", в яку вони за хвилину вріжуться. Та корма раптом стала опускатися вниз, наче "Ракета" тонула, а теплохід, навпаки, задирав ніс.

Капітан глянув у бічне вікно. Що таке? Його теплохід, на якому він проплавав одинадцять років, вискочив з води, перелетів через міст і, плюхнувшись знов у річку, здійнявши фонтани бризок, плив далі.

Аж тут капітан по-справжньому перелякався, але не за себе, не за корабель — за пасажирів. А що, як хтось із них упав за борт?

Капітан заходився швидко рахувати дитячі голівки.

Хлопчики та дівчатка вкупі з вожатим сиділи на палубі, мокрі від голови до ніг, трохи перелякані, але щасливі.

— Так їй і треба, отій "Ракеті"! — кричав Максим. — Хай знає: нас не випередиш!

— Ура, перегнали! — галасувала палуба. — Уперед, швидкоходе, летючий теплоходе!

Максим з гордістю глянув на свого друга: тепер усі пересвідчилися, що Гум-гам уміє гратися. Мабуть, у світі мільйони теплоходів, але тільки один з них став летючим. Розчервонівшись від пережитого хвилювання, Максим силкувався збагнути, що за чудесне перевтілення сталося з ним хвилину тому. Він, Максим, жива людина, неначе враз перетворився на теплохід. І гостро відчув, як б'ється моторне серце, і скажено крутиться живий гвинт, і двигтять залізні боки, — адже навіть теплоходові трохи страшно, коли він перелітає міст. А коли він, теплохід-людина, знову плюхнувся у воду, і відчув твердий удар об днище, і зітхнув на повні груди, прийнявши на себе хвилю, він з радістю подумав, що так само легко зможе зануритися в простори моря, і неба, і космосу. Він переміг свій земний страх!..

Капітан побачив знайомі береги і полегшено зітхнув: "Ось вона, бухта Забута".

Теплохід влетів до порослої верболозом бухти, і капітан з жахом побачив, як він, перескочивши дерев'яні містки, полинув прибережним лугом. Не рипнула жодна піщинка, теплохід ніби пригладив днищем шовкову траву, затим сповз кормою у воду.

Ну що ти вдієш з таким відважним теплоходом, котрий не визнає ніяких доріг, не розрізняє точної межі води, неба й суші!

— Прекрасний у вас корабель, — сказав вожатий капітанові й підморгнув дітям.

— Та який уже є, — похмуро відповів капітан. — Пробачте, коли що не так... Це бухта Забута. Стоянка дві години. Ми вам посигналимо, коли зберемося їхати додому.

Спустивши пасажирів на берег, капітан і матрос полізли оглядати двигун.

Усе в цій бухті було зелене: вода, дерева, земля, ба навіть небо, коли дивитися на нього знизу, з-під гілля. А найзеленіша — галявина неподалік од берега, куди одразу помчали діти, ніби відчуваючи, що вона найзапашніша, найсонячніша, найпрекрасніша. Тут можна перекидатися, скакати на одній нозі, перестрибувати, бігати, лежати на траві, рвати кульбабки, плести вінки й ганятися за метеликами. Чого ще треба людям, які втекли із запиленого літнього міста!

Зненацька залопотіло по листю, й на галявину ринув грибний дощ — великі краплі вперемеж з гарячим сонячним промінням.

— Друзі, до мене! — кличе Гум-гам. — Зараз буде покрівля!

Він умить запримітив великого лопуха, промовив: "Р-раз!" — і лопух раптом виріс на очах, став величезним зеленим парасолем.

— Хутчій, хутчій усі сюди, під парасоль, поки не відшумить дощик!

— Що це за чудо-лопух? — спитав хтось із хлоп'ят. — Звідки він?

— Тс-с... — Гум-гам прикладає пальця до губів, нагадуючи про умови гри. — А то залишишся без даху.

Діти збилися докупи, мацають товстий, як у дерева, стовбур, охкають, ахкають, дивляться вгору на зелений дах і сміються.

А коли дощ ураз перестав, почалися інші прохання.

— Гум-гаме, зроби оту мурашку великою-превеликою!

— І сонечко!

— А ще черв'ячка. Будь ласка, Гум-гаме!

— А жука — як танк! А травинку — як шаблю! Я буду з ним битися.

— Мені човника із тріски! І вітрило з тролейбусного квитка. Втечу од вас!

Так кричали всі — Максим, Мишко, Зайчик, Сергій, Оленка, Вовка, — усі хлопчики й дівчатка з одного двору. Їхній новий друг Гум-гам, такий самий завзятий ігрун, як і вони, тер лоба, вислуховуючи прохання. Ні, він не сумнівався у своїй могутності — це всі розуміли, — він просто розмірковував, якій грі надати перевагу.

— Ай, ай, ай! — почувся раптом крик.

Діти обернулися й побачили, що то верещить дівчинка в платтячку в горошок. Вона махала руками, підстрибувала, і так само смішно

підстрибували червоні та сині горошинки на її платтячку. А сльози так і ллються з зажмурених очей.

Максим перший підбіг до неї:

— Ти чого?

— Ось іди собі, іди! — пропищало дівча.

Максим повернувся був спиною, але дівчинка знову закричала:

— Не ти! Не ти!

Підбігли інші діти, уп'ялися очима в плаксу.

— Чого вона ото реве, Максиме?

— Тихо! — пошепки мовив Максим, а дівчинці звелів: — Стій! Не ворушися!

Він побачив, кого злякалася дівчинка. Лимонно-жовтий метелик пурхав над нею, сідав на червоні та сині горошинки, злітав і ніяк не міг розкуштувати ці дивовижні квіти. Ось він знову повис на платті, й тут Максим накрив його рукою, обережно взяв за черевце.

Діти засміялися, а дівчинка розплющила очі й спитала:

— У кого є шпилька?

— Нащо вона тобі? — поцікавився Максим. — Це звичайний капустяний білан.

Дівчинка хитро примружилася:

— Ні. Я, коли ревла, одним оком підглядала. Бачиш, як блищить? Він прилетів з Африки!

— Капустяний білан! Капустяний білан! — загомоніли діти.

— Якщо він прилетів з Африки, — мовив Максим, — то я його випущу. — І він розтулив пальці.

Дівчинка відскочила, пропищала: "Ай!" — і червоно-сині горошинки підскочили разом з нею. А метелик полетів собі в інший бік.

— Ех ти, боягузка, дівчинка-квітка! — промовив Максим і здивовано уп'явся поглядом у дівчинку.

І всі діти підійшли до дівчинки ближче. Замість різнобарвних горошин на її сукенці порозпускалися квіти. Ніжночервоні, золотаві — таких не побачиш і в ботанічному саду.

— Не бійся! — поблажливо озвався Гум-гам, вдоволений своєю витівкою. — Якщо метелики чіплятимуться до тебе, покличеш мене.

Дівчинка завмерла на місці, не наважуючись поворухнутися.

— Грайся собі, квіти не пообсипаються. А ти чого хотів, Зайчику? Жартувати так жартувати!

— Я хочу бути жовтий, як кульбабка.

І в ту саму мить на сорочці й на штанцях у Зайчика виросли жовті пелюсточки, і Зайчик пострибав по траві, наче сонячний м'яч.

— Дивіться, який я жовтий! Який я пухнастий! Максим був здивований: невже Гум-гам може

зробити геть усе, що не попросили б діти? І ще він відчував себе трохи скривдженим: раніше його друг грався тільки з ним, а тепер...

— А ти, Оленко? — спитав Гум-гам дівчинку з червоним бантом.

Він уже знав усіх на ім'я.

— Фартух, черевички й шапку з листя.

— А ти, Михайле?

— Мені бороду з трави.

— Тепер твоя черга, Сергію.

— Я хочу дерев'яний щит і меч. А за коника мені буде палиця.

— А чого Максим похмурий? Для друга я зроблю все, чого він захоче.

— Я не похмурий, просто замислився, — мовив Максим. — Я хочу крила, як у бабки. Трішечки політаю.

— Що ж, це буде найбільша бабка, — згоджується Гум-гам.

Вслід за Максимом і решта дітей попросили прозорі крила, ноги як у коників, хвости наче в ящірок. Максим, звичайно, аніскілечки не образився, а навпаки, зрадів, що його наслідують. Так завжди в грі: варто комусь вигадати собі крила, як одразу ж довкола нього — веселий табунець.

Гум-гам сидів на пеньку, обмахувався шоломом, тихенько сміявся й наспівував:

Літаннячко, повзаннячко,

Скаканнячко, плиганнячко,

Прегарне забавляннячко,

Така кумедна гра!..

— Це знадобиться для моєї колекції, — прошепотів Гум-гам і дістав з кишені записника. Озирнувшись, він розгорнув його й заходився читати свої записи:

"Пречудові ігри в які я грав.

Змій.

Кіт Рич.

Корусель.

Замки".

Прочитавши ці малограмотні замітки, блакитнолиций хлопчик лишився задоволений і почав записувати нові ігри для своєї колекції, про які він дізнався сьогодні. Його, звичайно, не турбувало питання, як пишеться слово "теплохід", і він з легкістю вивів: " Літучій типлохід".

— Здивую Кри-кри, — промовив, усміхаючись, Гум-гам. — Політаємо ми з ним на теплоході... Тільки де ж нам дістати теплохода?..

А на галявині, неподалік від Гум-гама, Максим ганяв за Мишком, щоб смикнути його за зелену трав'яну бороду. Відштовхнеться від землі, і крила трохи несуть його. І Мишко відштовхнеться, злетить угору та й

озирається: ні, не впіймав! А Максим і не може наздогнати, він помирає од сміху: таке кумедне у Мишка обличчя з бородою.

— Гей, Максиме!

Дівчинка-квітка, боягузка Ніна, кличе його:

— Ти не лети далеко! Вони знову на мене сідають.

— Не вкусять! — кричить Максим. А все-таки підлітає до дівчинки, махає руками на метеликів.

— Знаєш, скільки разів мене кусали, коли я був маленький! — втішає Максим Ніну. — Бджола кусала, комарі кусали, мурашка вкусила. А один собака ткнувся носом, я його погладив, і він не вкусив. А оце мене вкусила Оленка Медведєва, дуже давно, ще в дитячому садку. Бачиш, який шрам на руці? Пусте, все минулося.

"Дітей кличу, додому хочу-у!" — гуде з річки теплохід.

Шкода залишати галявину, але теплохід гуде вдруге, втретє, і діти біжать до берега. Крила шелестять за спиною, хвости тягнуться по землі, — гра закінчилася.

— У вас що? Карнавал? — запитав капітан, оглядаючи зелене вбрання дітей.

— Звичайна екскурсія, — сказав Гум-гам. — Цебто гравенція.

— Атож, — махнув рукою Максим, — бачите: трава й листя. — Він розумів, що Гум-гам не хоче розповідати капітанові, як вони розважалися.

Теплохід ішов проти течії, підкоряючись капітанові.

Гум-гам перешіптувався на палубі з Максимом:

— Яку ще гру вигадати? Гру, що в неї ніхто ніколи не грався...

Діти чують тільки деякі слова, що їх говорить на вухо Гум-гамові Максим: "Свято...Вночі...Місяць..."

— Я дуже люблю свята, — зітхає Гум-гам.

— Нехай це буде свято! — каже Максим.

— Мені дуже подобається місяць, — усміхається його друг.

— Значить, буде місячне свято.

А потім Максим вимовляє слово, від якого здригається і якось аж дивно блакитніє його друг.

— Місяцит... — задумливо повторює Гум-гам. — Місяць... Я дуже люблю все таємниче. Мені до вподоби твій місяцит.

— Звичайно, я це вигадав, —виправдується Максим. — Ніякого місяциту взагалі не буває. Хіба дістанеш отак зразу місячний порошок?..

Гум-гам здивовано дивиться на Максима.

— Ти великий фантазер! — захоплено каже він і схоплюється з ослінчика. — Місяцит! Місяцит для будь-якої гри! Х-ха! Такої гравенції не придумає мій старший брат Кри-кри, а він знаменитий винахідник.

Тепер усі дивилися на Гум-гама.

— Буде гра, — пояснив Гум-гам. — Згода? Місячне свято! Усі ви лягаєте в постіль одягнутими. Навіть коли хтось і засне, він все одно потрапить на свято. Я подам знак...

Вони не помітили, як причалили до пристані. Гум-гам дуже квапився. Повторюючи про себе: "Місяцит, місяцит, таємничий місяцит..." — Гум-гам махнув рукою і зник, як звикав завжди.

— Куди він зник? Де куля?.. Яке ж бо яскраве світло... Я й очі заплющив, щоб не осліпнути... — шепотілися принишклі діти.

— Він переступив через космос, — пояснив Максим. — До свого дому.

— Отак просто? — загаласували приятелі. — Як це?

— У Гум-гама є камінь подорожувань. Бачили? Такий синій, — став розповідати Максим. — Він пробиває простір. Тільки я не знаю, як називається йото планета.

Оповідач замовк, злякано озирнувся. За спиною в нього з тихим шелестінням відпали крила, на яких він щойно літав, упали, розсипалися по траві. Максим підняв крило й кинув.

— Чого ти сердишся, —добродушно сказав Мишко. — Все одно ці крила не справжні.

Діти глянули на Мишка й захихотіли: оце так борода! Справжнісінький гном, а не Мишко!

— Цікаво, як це Гум-гам за мить приробив Мишкові бороду з трави?

— А чому теплохід вигукував людським голосом?

— Ви бачили, як я літав?

— Дивіться, квіти на платті не зів'яли! Як же він зумів? Р-раз — і квіти?

І враз посипалися на землю листя, трава, пелюстки, березова кора, соснові голки, прозорі крила.

— Ну от, — закричав Максим, — дочекалися! "Що?" "Чому?" Гум-гам застерігав: хто питатиме, вибуває з гри.

Діти винувато мовчали. Однак за хвилину знов заторохтіли, загаласували, як сороки. Їх мучили запитання. Тільки що перелетіли на теплоході через міст, пурхали на крилах, плигали на пружних хвостах. Усе було загадкове, як і примарна куля, яка вибухнула разом з Гум-гамом.

— Коли б мені таку, — позаздрив Зайчик, — я всі планети облітав би!

— Мовчи, тебе бабуся не пустить! — засміялися друзі.

— А я втечу! — хоробро сказав Зайчик. — Як Гум-гам. Р-раз! — і я в космосі.

— А чого він приходить до нас? — запитав хтось. — Звідки він дізнався про нас?

— Дивак. Гум-гам, коли приземлився, потрапив у наш двір і зустрів Максима. Ну, привітався, звичайно, та й каже: "Навчи мене змііїти змія". А Максим — він хитрий-відповідає: "Гаразд, навчу. Але ти гратимешся тільки з нами і не підеш до сусіднього двору..."

— От базіки! — розсердився Максим і побіг.

— Ну й іди собі! — гукнули йому вслід. — Подумаєш, великий фантазер... А сам перший крила загубив.

А вікна, відчинені у двір, кликали дітей:

— Ігоре, додому!

— Вово, уже дев'ята година!

— Максиме, пора спати.

Як швидко збігає в грі час! Не встигнеш озирнутися — а вже й вечір і мама гукає додому. Мовби його й не було зовсім — зеленого дня. Ніби одразу вечір настав.

Добре сказали колись стародавні мудреці: час— це річка, яка тече завжди однаково, і ми пливемо на кораблі невидимою річкою часу... Але відтоді ніхто не може пояснити, чому, коли ти робиш щось дуже важливе, час пролітає непомітно, але він тягнеться нескінченно довго, коли тобі нудно. Ніхто не знає таємниці.

Можливо, тільки Гум-гам. Адже він уміє гратися так, що години спливають, наче хвилини...

Гуде за вікном місто. Сині сутінки огорнули дерева, лавочки, будинки. Сині, як чорнило, сутінки...

ГУМ-ГАМ, КРИ-КРИ І МІСЯЦЬ

Місяць повис над містом. Небо в зорях. Ніч.

Якби хто-небудь тієї ночі милувався місяцем чи роздивлявся сузір'я, то помітив би сріблясту драбину, що висіла в небі, а на ній дивного

музиканта. Той музикант вигравав на маленькій флейті, сидячи на верхньому щаблі драбини. Він грав, похиливши голову, і не падав. Він навіть злегка притупував однією ногою, забувши, що він перебуває не на естраді. А в будинку тим часом, поки грав музикант, одне за одним гасли вікна.

Якби хто-небудь тієї ночі заглянув до інших дворів, він скрізь побачив би таких кумедних музикантів. Вони стояли на своїх драбинках — хто високо над дахом, хто трохи нижче — і грали на скрипках, на кларнетах, на маленьких трубах, кожен на своєму інструменті. І хоч грали вони дуже тихо, засинали опівнічники, хворі на безсоння і навіть міліціонери на своїх постах, зупинялися автофургони, що розвозили свіжий хліб, завмирали на місці нічні таксі. Коли місто втихомирилося, музиканти спустилися на подвір'я, легко перекидаючи у повітрі свої драбини.

Гум-гам зіскочив на футбольний майданчик, засунув флейту до кишені, закинув на дерево драбину. Озирнувся і... "р-раз!" — порозчинялися в квартирах двері, застукотіли на східцях підошви, з усіх дверей повибігали діти. До цієї миті вони лежали у ліжках, не роздягаючись, дехто навіть у черевиках, аби мерщій вибігти, і чекали, коли їхній друг скаже своє славнозвісне "р-раз!" А ті, хто заснув, але хотів гратися, все одно встали після того тихого "р-раз!", повиходили, кліпаючи повіками та щулячись, надвір і побачили своїх приятелів, а з ними бадьорого, ладного гратися вдень і вночі Гум-гама.

Його обличчя здавалося таємничим у місячному світлі, костюм мерехтів вишитими зірками. Гум-гам жартівливо вітав кожного хлопчика, кожну дівчинку. Тим, хто перший прибіг на майданчик, він казав:

— Я бачу, ти дуже хочеш потрапити на свято... Хто грається, той не спить. Правильно, Зайчику?.. На жаль, Великий Фантазер примчав до фінішу тільки восьмим...

А тих, хто запізнився, зустрічав дружній сміх, бо Гум-гам жартівливо зауважував:

— Шкода, усі місця під ялинкою зайняті, але ми беремо тебе в гру. Зав'яжи лівий черевик, бо загубиш, і мама не знайде його вранці під ліжком... Усі зібралися? Ніхто не передумав? За мною!

Вони вийшли на вулицю, принишклі, серйозні, роздивляючись незвично спокійні вулиці. З відчиненими вікнами дрімали будинки. Зоряне небо розпласталося над дахами. Спочивав од твердих шин теплий асфальт. Півсвіту спало разом із цим містом.

Та ось безлюдними вулицями — без пішоходів і автоматів, без міліціонерів і лоточників, — зовсім безлюдними вулицями пронеслися дитячі голоси, сміх, легкі, наче вітер, кроки. З усіх кінців міста діти поспішали до парку.

Заледве ступили діти на галявину, як засвітилися темні ялинки, замерехтіла під ногами блакитна трава, підморгнули світлячками кущі. Діти ступали з острахом, боячись прим'яти яскраво-блакитну траву. Обережно вдихали вони нічне прохолодне повітря, прислухалися до дзвінкої тиші, вдивлялися у довколишній таємничий нічний світ. Усі трохи хвилювалися, як у цирку, коли гасне світло і глядачі чекають: що ж далі?

— Гляньте! Синій місяць! — вигукнув хтось.

Зорі погасли, зійшов яскравий синій місяць, і всі обличчя, звернені до нього, стали блакитними.

"Що це зі мною?" — питав кожний сам у себе і поглядав на сусідів. — Може, я потрапив до марсіан?"

Щось голосно ляснуло, лопнуло в тихому небі. Два величезних парасолі повисли над галявиною. На тих парасолях, як на парашутах, спускалися якісь диваки. Діти порозбігалися, даючи їм місце для приземлення. І ось уже стрибуни з парасолями торкнулися трави — один у сріблясто-зоряному костюмі, другий у золотому.

— Це Гум-гам! — упізнав Максим зоряну людину.

І діти з його двора підхопили:

— Ура! Гум-гам!

— Кри-кри! — загукали діти з другого краю галявини. — Наш Кри-кри! — Це сусідній двір вітав свого майстра ігор.

Враз усі загомоніли, засміялися, позабували про дивне нічне світло.

Гум-гам і Кри-кри здивовано розглядали таких самих, як і вони, блакитнолиців дітей. Ніби вперше бачили їх, ніби обидва Епали з місяця.

— Ого, скільки тут знайомих! — вигукнув Гум-гам. — І всім, я бачу, дуже весело.

— Серйозні люди давно сплять, — тоненьким голосом підхопив Кри-кри, — а ці — регочуть.

Діти повсідалися на траві. Вона була суха, шорстка і пахла зовсім не так, як звичайна трава.

— А чого їм сумувати! — мовив Гум-гам. — Вони вміють в усе гратися. Ось ти... — Гум-гам наблизився до хлопчика, який сидів неподалік від нього, — чого б ти хотів?

Хлопчина підвівся, стиха промовив:

— Місяця. Точніше, місячного каменя.

— Він хоче місячного каменя, — голосно повторив Гум-гам.

— Місячного каменя? — вигукнув Кри-кри. — Будь ласка! Я можу відламати шматок од вашого Місяця. Перевіримо?

Діти загомоніли.

— Шматок від Місяця? Таке сказав... Нехай спробує...

— Зараз перевіримо. — Гум-гам показав Кри-кри Місяць. — Будь ласка, ось він.

Кри-кри склав свій парасоль, взяв його за ручку, прицілився в Місяць і кинув угору. Парасоль, перекидаючись, полетів. Діти заплескали веселому жартові.

— Дивіться! — Кри-кри показував на Місяць, що сяяв у нічному небі.

Глядачі ахнули. Від Місяця одламався величезний шматок і полетів униз, перекреслюючи чорноту неба. Усі підхопилися, затулили долонями вуха.

Наростаючий свист. Гуркіт вибуху. Вогненні бризки. І тиша... Біля ніг у Кри-кри лежить величезний мерехтливий камінь.

З ялин, що оточували галявину, посипалися блакитні іскри, — так бурхливо аплодували діти. Тільки Гум-гам був невдоволений.

— Кри-кри, що ти накоїв! — обурювався він. — Як ми тепер будемо гратися під обламаним, негарним Місяцем!

Місяць був схожий на кругляк сиру, від якого одламали шматочок.

— Це легко поправити! — крикнув Кри-кри.

Він ухопив брилу однією рукою. "Р-раз!" — і підняв її над головою. "Р-раз!" — і жбурнув у небо. Камінь, висвічуючи, долетів до Місяця. І опинився на попередньому місці. Знову повний диск спокійна світив на небі.

— Ого-о! Оце так силач! Молодчина, Кри-кри! — загула галявина.

— Ти що, чарівник, Кри-кри? — спитав брата Гум-гам.

— Чарівник? Ти кажеш дурниці, Гум-гаме. Чарівників не буває. Я, Кри-кри, багато мандрував у космосі, але ніде не зустрічав чарівників. Я й мої друзі — ми просто любимо гратися.

І Кри-кри крикнув у нічне небо:

— Тілі-тілі! Чур-чура!.. Тень-пень!..

Вони виникали у глибині неба й спускалися на траву, що тихо світилася, — один на маленькій хмаринці, другий з величезним листком у руках, третій із в'язкою кульок.

Їхні імена звучали незрозуміло-казково! І хоча Кри-кри щойно запевняв дітей, що його друзі не чарівники, дивно було бачити, як вони стрибають на галявину прямо з неба. Щоправда, майстри ігор жили в іншому кінці зоряного світу, і, певно, там були звичними імена, схожі на

калатання дзвоників, а замість парашута, як видно, користувалися кулями та хмарками.

— Тінь-лінь!.. — викликав Кри-кри. — Дін-до!.. Пом-лом!.. Дара-даг!..

З великою, ніби соняшник, квіткою, з пропелером, що крутився, з паперовим змієм, на прозорих крилах стрибали на галявину синьолиці мандрівники у своїх дорожніх скафандрах. Приземлившись, вони незграбно підстрибували на місці, з цікавістю роздивлялися навсібіч і махали дітям, як давнім знайомим.

— Мої друзі принесли подарунок, — сповістив Кри-кри. — Хочете, діти, гратися в усе на світі? Гратися в зорі, в місяця, в будинки, в літаки, марсіан, риб, звірів, птахів — хочете? Гратися вдень і вночі, Щогодини, щохвилини — хочете?

— Хочемо! Хочемо! Хочемо! — громом вибухнула галявина.

— Роздайте всім місяцит! — наказав Кри-кри товаришам.

Синьолиці ігруни обійшли дітей, вручили кожному місяцит. Круглий, як медаль, у синій обгортці, з таємничими блискучими словами: "Я ВСЕ ВМІЮ".

— Що це таке? — питали діти одне в одного. Гум-гам підняв руку.

— Це не простий місяцит, це місяцит для ігор, — пояснив він. — В ньому місячний порошок і зоряне світло. Той, хто візьме місяцит у руки і відкусить шматочок, — найщасливіша людина. Місяцит можна впустити з вікна й знову знайти, можна з'їсти й дістати з кишені новий... Але можна і назавжди загубити...

Діти розгублено мовчали, розглядаючи загадковий місяцит. Ніхто не наважився розгорнути синю обгортку.

— Не бійтеся, місяцит вам сподобається, — усміхнувся Гум-гам. — Ви запитаєте: а що ми попросимо за місяцит? Нічого! Тільки нові ігри, в які будемо гратися разом. Між іншим, — провадив далі Гум-гам, — місяцит вигадав мій друг Максим. Я назвав його Великим Фантазером.

— Де Великий Фантазер? — покликав Кри-кри. — Покажися!

Максим підвівся. Сотні очей зорили на нього.

— Я дарую тобі камінь подорожувань, — мовив Кри-кри. — Він у тебе в кишені.

Великий Фантазер засунув руку до кишені й дістав кристал, що сяяв, наче маленьке сонце, такий самий, як той, що його підкидав у повітря Гум-гам, вертаючись додому. Діти, що сиділи поряд, зажмурилися.

— Ти знаєш, як з ним поводитися? — спитав Гум-гам.

— Так, — кивнув засліплений Максим і сховав камінь.

— Максим навчив нас гратися із змієм, а також у співучі двері, — сповістив Гум-гам.

— їв каруселі, і в літаючі теплоходи, — підказав Кри-кри.

— Теплоходи я вигадав! — пискнув Зайчик із юрби.

І тут усі засміялися, загомоніли, закричали:

— Ура! Будемо гратися! Хай живе місяцит!

Гум-гам оглянув присутніх і хитро посміхнувся:

— Я бачу, дехто вже скуштував місяциту і чекає, що буде далі. Скажіть тепер: "Р-раз!"

Глядачі злякано підхопилися, не розуміючи, куди зникли їхні товариші. Щойно сиділи поряд, балакали, жували місяцит, і вже їх нема — тільки прим'ятий слід на траві.

— Вони в ліжку, — пояснив спокійно Гум-гам. — А завтра нова гра.

"Р-раз!".. Р-раз!.. Р-раз.."

Наче вітром зносить хлопчиків і дівчаток з галявини. Найсміливіші вже сплять удома. Найнерішучіші вагаються, переступають з ноги на ногу, а рука сама підносить до рота місяцит, і губи сонно шепочуть:

— Р-раз!..

Тиша. Гаснуть сині ялини. Потьмяніла трава.

І раптом спалахнули, вибухнули під ялинами різнобарвні кулі, ніби хтось величезний, багатоокий зирнув з лісу, — це космічні ігруни повертались додому.

А вслід за спалахами — крик:

— Гум-гаме! Гум... га-аме!

Галявиною біг хлопчик.

— Гум... Га-аме!

— Це ти, Максиме?

Знайома постать у зоряному скафандрі виникла з темряви: Гум-гам спустився згори на парасолі. Максим підбіг до друга.

— Скажи, — задихаючись, питає хлопчик, — скажи, куди я потраплю, якщо підкину цей камінь? У космосі мільйон мільйонів зірок, а планет ще більше.

— Ти потрапиш на мою планету, — пообіцяв Гум-гам, — до мене додому.

— А як називається твоя планета? Твоя країна...

— Чи не все одно, як вона називається? Приходь, коли хочеш.

— Ні, ти скажи.

— Краще не питай, Максиме, — сказав блакитнолиций. — Ти порушуєш заборону...

— Ти чогось боїшся, — догадався Максим.

— Автук, — загадково промовив Гум-гам.

— Ав-тук, — повторив хлопчик незрозуміле для нього слово, що так дивно звучало.

— Автук керує усім на світі, — вів далі Гум-гам. — Якщо Автука про що-небудь спитаєш, гра припиняється...

Максим згадав, як повідпадали в нього прозорі крила, коли він розповів про Гум-гама, як обсипалися з дітей пелюстки, трава, листя...

Максим хотів дізнатися, що це таке — Автук, але не зважився.

— Я прийду до тебе в гості, — сказав Максим другові. — І не чіплятимуся з дурними запитаннями.

— Ти все побачиш сам, — відповів Гум-гам. — Моя планета називається Блакитна планета... Моя країна, — Гум-гам зітхнув, — моя країна зветься КРАЇНА БЕЗ ЧОМУ. — І він стомлено сказав: — На добраніч! Не скучай, Максиме!..

Синій місяць пірнув за хмари і виринув звичайний, лимонно-жовтий.

Йшов безлюдною вулицею самотній хлопчик, тримаючи в руці виблискуючий камінь.

ГРА ТРИВАЄ

Я ВСЕ ВМІЮ

Міцно спали діти. Скільки їх не будили мами та бабусі, вони не хотіли прокидатися — відбрикувалися, щось мугикали, ховали голови під подушки. А коли врешті прокинулися, то щонайперше згадали про місяцит. Круглі плитки із словами на обгортці "Я ВСЕ ВМІЮ" були у кишені? Місяцит не зник, дарма що його вчора на галявині вже з'їли!

У багатьох квартирах сніданок почався з місяциту.

Петько Зайчиков, як правило спокійний і слухняний, заявив бабусі, що не їстиме вівсяної каші.

— Ну, Петю, ось ти тільки покуштуй! — умовляла його бабуся. — Од вівсянки ростимеш, станеш дужий. Ілля Муромець їв кашу. Та й спортсмени їдять. І навіть коні.

— Я не кінь, — пискнув Зайчик.

— Звісно, не кінь, — погодилася бабуся. — Я тобі на молоці зварила. Поки ти вередував, усе захололо. Зараз добавлю гаряченької.

Бабуся взяла з плити каструлю, зачерпнула ложкою і ойкнула: у Петька в тарілці було порожньо.

— Ти вже з'їв? — підозріливо спитала бабуся.

Зайчик квапливо закивав головою, навіть облизнувся. Проте бабусю не піддуриш. Вона насварилася пальцем, наповнила тарілку.

— Безсовісний. І коли тільки встиг висипати назад?

Зайчик слухняно взяв ложку, ковтнув шматок місяциту й промовив:

— Р-раз!

Його тарілка знову була чиста.

Бабуся обернулася й, побачивши порожню тарілку, підвищила голос:

— Та ти що, в піжмурки зі мною граєшся, чи що? Не вийдеш із-за столу, аж поки не з'їси цілу каструлю!

Зайчик зблід і, затинаючись, промовив:

— Р-раз!

Бабуся не вірила своїм очам: каша з каструлі зникла. Бона поторкала навіть пальцем: авжеж, це була та сама каструля, у якій вона зварила молочну вівсянку.

— Спасибі, бабуню! — крикнув Зайчик, тікаючи. — Я випив чаю. Я не голодний!.. Ура!..

А двома поверхами нижче, у 101-й квартирі, де жили брати-близнята Мишко та Сергій Сомови, в цей час звучало піаніно.

Учителька Віра Іванівна, що приходила до Сомових двічі на тиждень, розгорнула ноти й посадовила за інструмент спочатку Сергія, як менш старанного учня.

— Зіграй гами, а потім п'єсу, — попросила вона.

Сергій повільно грав гами. Він низько схилився над клавішами, ніби на спині в нього лежав важкий тягар. П'єсу він, звичайно, не вивчив.

— В'яло, дуже в'яло, — суворо зауважила Віра Іванівна. — Тепер зіграй урок.

Сергій зітхнув, поклав руки на клавіші й озирнувся. Раптом заголубів, ожив телевізор, і на екрані голосно задзвонив будильник: починалася передача для дітей.

— Вимкни телевізор, — звеліла вчителька Мишкові.

— Я його не вмикав, — сказав Мишко й повернув вимикача.

— Ну звичайно, я розумію, твій телевізор вмикається автоматично, — пожартувала вчителька, і Мишко опустив очі. — Продовжуймо, Сергійку.

Та тільки-но Сергій підняв праву руку, як задзвонив телефон. Мишко взяв трубку, гукнув "алло!" і почув у відповідь протяжний гудок.

— Нікого немає. — Мишко знизав плечима, сів на стільця.

Третя спроба піаніста також скінчилася невдачею. Несподівано клацнула клавіша радіо. "Ні сну, ні спокою..." — загримів раптом потужний бас.

Це вже було занадто! Віра Іванівна зашарілася. і Мишко теж зашарівся, дарма що й не підходив до приймача. А в Сергія почався кашель, та такий сильний, що аж обличчя в нього стало геть малинове.

Віра Іванівна провела Сергія до кухні, дала йому води. Повернувшись, вона мовчки повисмикувала електричні шнури з розеток.

— Сподіваюся, більше нам ніщо не перешкодить, — сухо мовила вона. — Продовжимо урок. Будь ласка, Михайлику.

Мишко, на відміну від брата, знав п'єсу: його вважали старанним учнем. Проте зараз він не міг грати спокійно. Він ударив по клавішах що було сили, але звуку не почув. Мишко вдарив ще раз — клавіші глухо озвались. Піаніст перелякано глянув на вчительку.

Віра Іванівна торкнулася до клавішів. Інструмент мовчав.

— Я бачу, урок у нас зірвано, — промовила Віра Іванівна, натягуючи рукавички. — Попросіть батьків викликати майстра, нехай перевірить інструмент. І затямте: коли такі фокуси повторяться ще раз, я з вами не працюватиму.

— Які фокуси? — промимрив блідий Мишко.

— Ви краще знаєте, які!..

Коли вчителька пішла, брати розбушувалися.

— Це ти шепотів "раз!", — вигукував Мишко, наступаючи з кулаками на Сергія, — а вона думала, що я вмикаю радіо. Нечесно!

— Але ж я не вмикав телевізора! — кричав у відповідь Сергій. — Признайся, це ти вигадав!

Мишко опустив кулаки.

— Я тебе рятував! Ти ж не вивчив уроку... Невже вона догадалася?

— Ага! А ти вивчив і хотів похвалитися. Тринь-бринь, а піаніно мовчить. Оце тобі, щоб не був такий мудрий!

Одне слово, брати посварилися й розійшлися. Один пішов купатися. А другий узяв лижі, взув черевики. Нічого дивного: з місяцитом у кишені вони могли гратися в що хотіли.

Усі в дворі бачили, як Мишко Сомов вийшов з лижами. Не звертаючи уваги на глузування, він досить спритно полинув піщаною стежкою, тоді по траві, наче по снігу. Лижник пихкав і кумедно розмахував палицями, але тільки тому, що давно не тренувався, та й сонце припікало аж ніяк не по-зимовому.

А поодинокі купальники на міському пляжі помітили, як ураз захвилювалася річка й прудкі хвилі набігли на пісок. Тут, біля самісінької води, якийсь дивак виставив свою кімнатну пальму, і під нею лежав ще не засмаглий хлопчик. То був Сергій. Він лінькувато кидав у хвилі камінчики, слухав йорський прибій і не дивувався, коли купальники вигукували:

"Хлопці, а вода ж то солона!"

Коли б учені з Академії наук дізналися, що робиться в десятиповерховому будинку на вулиці Гарібальді і довкола нього, вони

облишили б важливі справи і привезли б усі прилади з своїх лабораторій у таємничий двір. Важко сказати, які відкриття зробили б учені, спостерігаючи звичайні ігри дітей, але, безперечно, наука збагатилася б. Наука, приміром, ще не знає таких випадків, коли в одному кутку подвір'я йде грибний дощ і під ним скачуть хлопчаки в трусах, а поряд височать снігові замети і дві команди змагаються в сніжки.

Садові лави гули, як автомобілі. Семилітні силачі легко піднімали над головою заіржавлену вісь од "Запорожця". А діловитий винахідник з десятої квартири — Олексійко Попов — довго порався біля шматка труби, майструючи з неї ракету. Труба була вузька, Олексійко ніяк не міг у неї влізти. А коли запуск зірвався, винахідник побіг за будинок до будівельного крана й одним помахом руки розвернув довгу стрілу. Кранівник, який обідав унизу на дошках, похлинувся молоком і поліз по драбині вимикати сталеве чудовисько.

Тільки сам Максим ні в що не грався, не жував місяциту, похнюплений никав по двору. До нього гукали:

— Гей, Максиме, ходімо гратися в зоопарк!

— Не хочу!

— Давай кататися з гори!

— Ану вас!..

— Чому?

— Анічому! — зовсім як Гум-гам, коли він бував сердитий, відповідає Максим друзям.

"А що означає "анічому"? Сонце світить, тому що це — зірка. Корява тополя розпустила клейке листячко, тому що весна. І Ніна з жовтим

бантом, боягузка Ніна, яка боялася метеликів, за одну секунду виростила з крихітного соняшника величезну, завбільшки з колесо, шапку чорних зерняток, тому що відкусила місяциту й наказала соняшникові : рости! Бач, лускає насіння, мов білочка, та ще й позирає, чи багато ще лишилося...

Усе має своє "чому". Лише одна в світі таємнича й незрозуміла КРАЇНА БЕЗ ЧОМУ..."

Так розмірковував Максим і не міг додуматися, що це за така таємнича КРАЇНА БЕЗ звичайного ЧОМУ.

Максим раз у раз діставав синій камінь, що виблискував незліченними гранями, жмурячись, поглядав на нього і, зітхаючи, ховав до кишені. Усе-таки страшно ступити зі знайомого двору прямо в космос, провалитися в чорний колодязь із зірками... Ось він, Максим, летить, розкинувши руки, у темряві, кличе: "Гум-га-аме! Гум-га-аме!.." Крику його не чути. Ніхто не відповідає...

Максим озирнувся: як добре, що він у дворі. Ганяють довкола діти, жують місяцит і, наслідуючи Гум-гама, хвацько вигукують: "Р-раз!"

"А місяцит же зроблено в КРАЇНІ БЕЗ ЧОМУ", — подумав Максим.

І він уявив паруючий чан, а довкола нього блакитнолицих кухарів. Кухарі сиплють із мішків місячний порошок... кидають лопатами порожнечу... ллють з глечиків рідке зоряне світло... домішують метеорний пил... Варять кухарі своє вариво, підморгують один одному, бурмочуть: "Місяцит анічому, місяцит нівідтого, місяцит нічерезте..."

— Чого боятися! — голосно промовив Максим, сміючись із своєї вигадки. — Я не боягуз!

Аж тут він згадав, який сумний був учора Гум-гам, коли вимовив загадкове ім'я "Автук". А що, коли Гум-гам випадково виказав таємницю? Що, коли суворий Автук покарав його? Ні, він не дасть скривдити друга!

Максим більше не вагався, вихопив камінь подорожувань, підкинув його вгору.

Він навіть не збагнув, що сталося з ним наступної миті. Якась сила перекинула його в повітрі, він побачив яскраві зірки, почув приємний дзвін. Максимову сорочку немов надули ізсередини повітрям.

"І я подорожую в скафандрі?" — тільки й устиг подумати хлопчик.

БЕЗ "ЧОМУ"

Він стояв посеред просторої кімнати й жмурився від незвично яскравого світла. Придивившись, Догадався, що стіни прозорі й проміння блакитного сонця виповнює всю кімнату: здавалося, відштовхнись легенько від підлоги — і повиснеш, полетиш У блакитній невагомості... Потім він побачив, що скрізь на підлозі порозкидано коробки, ящики, чемодани.

Максим невпевнено рушив уперед, але хтось ухопив його за сорочку. Озирнувшись, хлопчик здригнувся.

Дивна істота, схожа на обшарпану залізну мітлу, обмацувала його своїм гнучким пруттям, а чорне вічко пильно втупилося йому в обличчя. "Все, — вирішив Максим, — ось зараз це страховисько загорлає: "Анічому!" — та й потягне мене до темного підвалу".

Нараз почувся приємний дзвін: "Один, два, три, чотири, п'ять — до нас гість прийшов гулять..." Певно, так привітно озвалися двері.

І потім — знайомий голос:

— Гей, Вертуне, на місце! Як добре, що ти прийшов, Максиме! Я дуже скучив.

Пруття, що тримало Максима, стулилося — гнучкий Вертун відскочив у куток.

Гум-гам біг через кімнату, віддзеркалюючись у прозорій підлозі; можна було подумати, що то два блакитнолиці хлопчики квапляться потиснути руку гостеві.

— Доброго ранку, Гум-гаме! — мовив Максим.

Він також радів, що з його другом нічого не сталося.

— Ти вгадав, — посміхнувся Гум-гам, — у нас завжди ранок. — Він показав на вікно, де горіло синє сонце. — Зранку й до вечора тільки ранок... А ти молодець! — Гум-гам поплескав його по плечу. — Скажи чесно: ти не боявся?

Максим згадав, як його перекинуло в повітрі, як побачив він близькі зорі.

— Трохи страшно, — признався він. — Але я звикну.

— Люблю сміливих людей! А ти чого підслуховуєш? — Гум-гам повернувся до Вертуна. — Гей, Вертуне, ти вже геть застарів, прийняв Великого Фантазера за якогось дурнуватого пилосмока...

Вертун щось писнув у відповідь.

— Ще хвилина, і ти поцупив би мого друга, — хмурився Гум-гам. — Доведеться тебе замінити.

Максим нічого не розумів: що воно за пилосмок, чому Вертун хотів його поцупити? Але Вертун тремтів усім своїм пруттям, і Максим пожалів його:

— Це я винен, — усміхаючись, звернувся він до приятеля. — Не гнівайся, Гум-гаме. Я не сказав, хто я такий. — І подав Вертунові руку: — Мене звуть Максим.

Вертун обережно потиснув хлопчикові руку й яропищав:

— Досить лише покликати: "Вертуне!" — і я тут як тут. — І Вертун утік на своїх гнучких прутах.

— У нас була гра з літаючими пилосмоками, — Гум-гам кивнув на порозкидані ящики. — Коли багато пилюки, я запускаю пилосмоки.

Він спіткнувся об якийсь ящик і розсердився:

— Вічно ти заважаєш! Вертуне, тягни лишень його до сміттєпроводу!.. Музичний умивальник, — пояснив він гостеві.

— Навіщо ж його викидати? Він зовсім новий, — здивувався Максим.

— Пусте! — безжурно відповів Гум-гам. — Буде треба, замовлю інший, з пісеньками.

Вертун, штовхаючи умивальника гнучкими щупальцями, покотив його за двері.

— Скільки в цьому домі нудних речей! — скаржився Гум-гам. — Якщо не вигадувати нові, можна вмерти з нудьги... Наприклад, знаєш, що я недавно винайшов? Утриніс! Хитра штука. Хочеш, покажу?

Максим кивнув. Він думав, що утриніс — якась хустинка, що літає або хитро вискакує з кишені, а то виявилася дошка, розграфлена на клітинки і з двома кнопками. Гум-гам натиснув на одну — на дошці з'явився хрестик, натиснув на другу — і біля хрестика з'явився кружечок.

— Зрозуміло, — промовив Максим. — Хрестики й нулики.

— Як ти здогадався? — здивовано вигукнув Гум-гам. — Ага, я зовсім забув, що бачив цю гру в вашому дворі. Там дві дівчинки креслили на асфальті. А я сам вигадав утриніс! Він страшенний крутій: коли програє, завжди замість хреста малює нуль.

Гум-гам стукнув по кнопці й задумливо промовив:

— Звичайно, ти маєш рацію, Максиме: це давня гра, час уже її викинути... Зате, — він посміхнувся, щось надумав, — зате ти не вгадаєш, на яку букву всі речі у цьому домі!

Максим здивовано огледівся, роздивляючись речі. Щоправда, деякі він уже знав: пилосмок, утриніс.

— Зроду не вгадаєш! — радів Гум-гам: нарешті-таки він запропонував другові цікаву гру. — Ось ходімо, я тобі покажу.

Яких тільки речей не було в домі Гум-гама! Машини для вмивання, чистки зубів і втирання, що насвистували марші, машини для причісування і для гімнастики — з веселою музикою; механічні щітки для скафандра, шолома, черевиків, що мурчали, мов коти; телевізори всіх фасонів — завбільшки з стіну і з кишенькове дзеркало, екрани на

умивальнику, на спинці ліжка, на столах; навіть чайні чашки з екраном замість дна. Всі оті речі дивовижно оживали, починали бурмотіти, як тільки Гум-гам і Максим наближалися до них: "Увімкни мене... Увімкни мене..."

Друзі стояли перед шафою. На вигляд то була шафа як шафа — звичайнісінька двостулкова шафа. Раптом дверцята розчинилися, й Максим несподівано для себе увійшов до шафи. Він одразу ж крутнувся в темряві, вийшов і побачив себе в костюмі пожежника — ясна річ, у дзеркалі, яке шанобливо тримав Вертун. Згодом Максим виходив з шафи в костюмах лікаря, мисливця, шофера, продавця, а коли гра набридла, він занепокоївся:

— А як я повернуся додому? З погонами чи як?

На ньому була форма юного барабанщика, як на нього шита.

— Пусте! — махнув рукою Гум-гам. — Що на тобі було? Сорочка й штани? Зараз матимеш.

І Максим вийшов із шафи у новій сорочці і нових штанях.

— Ну, — хитро запитав Гум-гам, — відгадав? Максим скоса зиркнув на смішну шафу-одягальню, невпевнено промовив:

— Мабуть, усі вони починаються на "У".

— От і не вгадав! — Гум-гам заплескав у долоні. — Усі вони — машини. Усі на "М"!.. Мільйон різних "М"!

— А чого ж вони шепочуть: "Увімкни мене..."

— Ти маєш рацію, — погодився Гум-гам. — Усі вони причепи.

Максим пожалів друга: цілісінький день сиди вдома й натискай мільйон кнопок. Коли б не вірний Вертун, Гум-гам не мав би жодної вільної хвилини.

— Вертуне! — гукнув Гум-гам, і Вертун одразу ж з'явився. — Викидай усі, Вертуне!

— Усі? — пропищав Вертун.

— Усі, всі, до останньої! — Гум-гам зітхнув з полегшенням, засміявся, придумавши, як йому одразу позбутися мільйона бридких кнопок. — Я гадаю, Максиме, поки тут прибиратиметься, ми з тобою пограємося. Швидше на вулицю!

Гум-гам помчав через кімнату, Максим — за ним. Максим, коли біг, ударився плечем об шафу й крикнув:

— Вертуне, прийми її!

— Молодець, Максиме! — похвалив, озирнувшись, господар. — Знатиме, як штовхатися!

Гум-гам підбіг до прозорої стіни, і вона із дзвоном розчинилася. Відкрилося синє-синє, як море, безкрає небо. В тому небі пурхало щось барвисте — метелики чи птахи, Максим чітко не міг роздивитися, кліпаючи очима від незвично сліпучого світла. Він глянув униз і не побачив ні вулиці, ні двора, ніякої взагалі землі. Це було так незвично, що Максим перелякано відступив од розчиненої стіни.

— Як ти хочеш гуляти? З парасолем? На хмарі? На клумбі? — питав його Гум-гам.

— Не... знаю... — розгублено відповів Максим.

— Зараз я вигадаю щось кумедне, — пообіцяв друг.

За їхніми спинами Вертун приймав останній пилосмок.

— Тобі не шкода? — похопився Максим. — Як же ти умиватимешся, обідатимеш, одягатимешся?

— Не хвилюйся, — неуважно відповів блакитнолиций хлопчик. — Автук зробить нові машини.

— Автук? — Максим повторив чудне ім'я. — Здається, я ще не бачив Автука.

— Ми не заходили до тієї кімнати, — спокійно мовив Гум-гам... — Мій Автук робить усе на світі. Будь-яку машину — за одну секунду. Ось поглянь: зараз я попрошу одну річ, якої ще немає ні в кого. І вона зразу ж буде. Гей, Вертуне, принеси лишень сюди летючі банти!

Вертун миттю приніс дві білі стрічки.

— Навіщо це? Що ми — дівчатка? — обурився Максим, догадуючись, що стрічки можуть стати бантами.

— Не пошкодуєш, — аж сяяв Гум-гам, вив'язуючи на голові у Максима бант. — Я ще не бачив жодної дівчинки, яка літає з бантами. Мій винахід... — скромно додав він, приладнавши собі такий самий бант.

— Хіба ми полетимо? — здивовано спитав Максим, обмацуючи свій бант (він ледве тримався на маківці).

— Ще й як! — вигукнув Гум-гам, ведучи його до розчиненої стіни. — Не бійся, не розв'яжеться. Р-раз! — і пірнай.

Гість опирався, не розуміючи, як він може літати з якимось там дурнуватим бантом. І тоді Гум-гам легенько штовхнув його у спину.

Максим ойкнув, зірвавшись з карниза, прошепотів, задихаючись: "Р-раз!" —і повис у повітрі. Він відчув дивовижну легкість, немов опинився у річці, й радісно замахав руками, задриґав ногами. А поряд ширяв Гум-гам і кликав: "Гей, за мною!", і над його головою, над волоссям, що стало дибом, сам по собі крутився крихітний білий пропелер.

Тепер Максим побачив місто, в якому жив його друг. Ліворуч і праворуч, угорі й унизу висіли величезні барвисті будинки-кулі. А втім, де було "ліворуч", а де "верх", Максим не міг упевнено сказати, перекидаючись у блакитних хвилях. Ясно було одне: у повітряному місті немає ніяких вулиць. Назустріч нашому літунові котилося щось барвисте, вертливе, і він ледве встиг пірнути вбік, а озирнувшись, догадався, що то клумба квітів.

— Так і дивись, ґулю собі наб'єш, — пробурчав Максим, помітивши літаюче дерево з міцним гіллям.

— Обережніше! — крикнув Гум-гам, підлітаючи.

— Я бачу. — Максим, витягнувшись рибкою, прослизнув між зеленим гіллям і зітхнув: — Небезпечно для життя... І як тільки тут пішоходи ходять? — спитав він, забувши, що сам дриґає в повітрі ногами.

— Усі сидять дома, — відповів Гум-гам.

— У вас ніхто не гуляє? — здивувався Максим.

— У нас не люблять гуляти, — сумно промовив Гум-гам.

— А свята? Адже в свята завжди гуляють на вулиці. Ну хоч у гості хто-небудь ходить?! — обурився Максим. — Хіба не цікаво прилетіти до кого-небудь на день народження?

— Звичайно, цікаво, — погодився Гум-гам. — Ти не думай, — додав він, — що тут самі тільки нудні люди. Я й мої друзі гуляємо, коли хочемо: це ми вигадали камінь подорожувань.

Вони пролітали попід аркою райдуги, яка, здавалося, міцно стояла в цьому повітряному місті, що пливло разом з вітром.

— Хочеш скотитися з райдуги? — запропонував другові Гум-гам. — Тобі сподобається...

Максим у відповідь підбив повітря руками, злетів ка лискучу дугу і, перекинувшись на спину, вирішив: "Поїду по червоній стежці". В ту саму мить він полинув униз значно швидше і плавніше, аніж з крижаної гори, й у вічі йому вдарив сніп вогненних іскор, так що аж сльози бризнули із зажмурених очей. Гоп! — і він уже гойдається на блакитних хвилях і, щасливо всміхаючись, думає: "Коли я скажу мамі, що катався з райдуги, вона вигукне: "А-а, я знаю, як це було: ліг на спину і з'їхав униз..." Ні, зовсім не так! Коли відчуваєш, як ти швидко летиш, коли бачиш, як виблискують дахи будинків і вся райдуга променем прожектора б'є у вічі, а потім, намагаючись передихнути, хапаєш ротом прохолодне блакитне повітря, — це зовсім не "з'їхав униз", це катання із справжнісінької райдуги..."

Максим розплющив очі. Гум-гам ширяв неподалік з нудьгуючим виглядом.

— А ти чого не катаєшся? — спитав Максим. Гум-гам, нічого не відповівши, махнув рукою.

— Може, ти скучив за своїми машинами? —хитро примружився Максим.

Гум-гам надувся і навіть ліг на спину, склавши руки на грудях, давши другові зрозуміти, що його запитання зовсім недоречне, надзвичайно дурне запитання.

— Може, в тебе болить голова? — питав і далі Максим.

— Не болить.

— Може, ти хочеш погратися зі мною?

— Хочу! — Гум-гам аж підскочив у повітрі.

— Тоді лови мене!

І Максим, наче плавець, одчайдушно почав працювати руками й ногами, почувши, як його друг аж заверещав од задоволення. Згарячу він полетів, не розбираючи дороги, навмання, а потім оглянувся і, помітивши круглий будинок, вирішив заховатися за ним. Проте Гум-гам був зовсім близько, він майже хапав суперника за п'яти, і Максим, спритно вигнувшись, злетів угору і вдарився головою об щось м'яке.

Два вигуки пролунали з двох боків.

— Спіймав! — кричав Гум-гам, тримаючи в руці Максимову сандалію.

— Що це за дурні жарти! — прохрипів хтось.

Голова й плечі Максима стирчали з білої хмарини, на якій сидів старий чоловік з підзорною трубою в руці.

— Невже так мало вільного місця, що треба штовхати цю спокійну хмарину? — проказав старий, здіймаючи кошлаті брови. — Що ти тут робиш?

— Я гуляю, — відповів Максим, відчувши себе не зовсім зручно в такому дивному становищі. — А ви що робите?

— Давно я не бачив хлопчиків, які гуляють самостійно, — ніби сам до себе сказав старий. — Хіба ти зрозумієш, хлопчику, чого саме я сиджу на цій хмарині?

— Зрозумію.

— Я намагаюся дізнатись, як влаштований світ, — відповів старий чоловік.

— Значить, ви дивитеся з хмари у підзорну трубу? — подумав уголос Максим.

— Я вивчаю все, що навколо мене.

— А як влаштований світ? — поцікавився хлопчик і раптом скрикнув: — Ой!

— Що означає "ой"? — стрепенувся старий.

— Пробачте. Це нічого не означає. — Максим догадався, що то Гумгам смикає його за ногу, і, хоч йому було лоскотно, він більше не скрикував, щоб не відвертати уваги спостерігача з трубою. — Пробачте, як усе влаштовано?

— Я не можу відповісти на твоє запитання. Старий приклав трубу до ока.

— Що ви бачите? — швидко спитав Максим. Він відчував, що приятель щосили тягне його.

— Я бачу тільки синій простір і ніде не бачу землі, — кинув через плече спостерігач.

— Бажаю вам відкрити Землю! — гукнув хлопчик, виринаючи з хмари.

— Ти так довго розмовляв, що зовсім забув про гру! — ображено мовив Гум-гам. — Візьми свої сандалі.

— Я його розпитував, — почав розповідати Максим, намагаючись сісти в повітрі й застебнути сандалі, — я його розпитував, а він дивився в підзорну трубу.

— І він відповів на твої запитання?

— Ні. Він ніяк не може знайти Землю.

— Так я й думав! — промовив Гум-гам. — Навіть старий, мудрий учений геть усе забув і нічого не знає.

"Так ось вона яка — КРАЇНА БЕЗ ЧОМУ, — подумав Максим. — Тут ніхто нічого не знає. Можливо, вони все давним-давно позабували. А може, вони все знають, але не хочуть говорити? Я граюся з Гум-гамом, бачу його країну і ніяк не збагну, чому вона БЕЗ ЧОМУ?"

І він спитав друга:

— А взагалі у вас є земля? Чи тільки саме повітря?

— Здається, є, — пробурмотів Гум-гам. — Я чув, що є. Десь унизу. Кажуть, там дикі хащі, страшш звірі... Але напевно не можу сказати, — зітхнув Гум-гам. — На землі ніхто не був...

— Привіт! — крикнув хтось згори.

З синьої хмари, що пропливала повз них, звішувалася голова. Максим упізнав Кри-кри.

— Що ти там робиш? — задерши голову, спитав старшого брата Гум-гам.

— Помираю з нудьги, — відповів Кри-кри. — Загоряю і ні про що не думаю. А ви?

— Ми граємо у квачика! — крикнув Максим.

— У квачика? А що це таке? — Кри-кри трохи підвівся на своїй хмарині.

— Зараз побачиш, — пообіцяв Максим. — Гей, Гум-гаме, залазь на іншу хмарину!

— Навіщо?

— Як навіщо? Будемо наздоганяти Кри-кри на хмарі!

— Оце гра! Квачики-наздоганячики! — Кри-кри засміявся й помахав шоломом. — Ану лишень спробуйте наздогнати мене!

А Гум-гам уже осідлав маленьку блакитну хмаринку і гукав до друга:

— Сюди!

І тільки-но Максим сів поруч, як блакитна хмаринка ринула за синьою. Максим прилаштувався позаду Гум-гама, обхопивши його руками й визираючи з-за спини, — така малесенька була ота хмаринка. А Кри-кри гасав на своїй синій хмарі з краю в край, озирався, притупував ногою: "Швидше, швидше!"

Як приємно було скакати на хмарі! Вона летіла в повітряних хвилях, плавно обминаючи будинки, дерева, зустрічні хмари, поволі наздоганяючи Кри-кри.

— Начувайсь, Кри-кри! — радів Гум-гам. — Зараз ти попадешся і наздоганятимеш нас!

— Не спіймаєте! Гей ви, тихоходи! — відповідав Кри-кри.

Синя хмаринка метнулася вбік, а блакитна м'яко провалилася в якусь темну яму, зависла на місці. Максим ураз немов оглух — така запала тиша. Він задер голову і побачив, як швидко віддаляється вгору хмарина, на якій пританцьовує Кри-кри.

— Що сталося? — гукнув Максим, поплескуючи по плечу товариша, але не почув свого голосу.

Гум-гам, обернувшись, беззвучно ворушив губами. Догадавшись, що його супутник нічого не розуміє, Гум-гам дістав записничка, написав щось у ньому олівцем і передав Максимові:

"Тут час робіт коло", — прочитав Максим фразу, що здивувала його своєю загадковістю (граматичних помилок він не помітив).

"Яке коло?" — надряпав у відповідь Максим і простяг записника супутникові.

Гум-гам промовисто знизав плечима: мовляв, він не відповідає за дивні жарти часу в своїй країні.

"Що тепер буде?" — спитав Максим кривими буквами на новому аркушику.

"Зачикамо, поки час пиритвориця на вітер", — написав Гум-гам не менш загадкове речення.

Вони непорушно сиділи в темній ямі. Ген удалині невиразно бовваніли куполи. Згори на них пильно дивилося око Сонця. Ніщо не пролітало поряд.

"Що це таке — час? — спитав сам у себе хлопчик. — Секунди, хвилини, години? У нас час минає спокійно, не зупиняючись. Стрілки годинника рухаються по колу, час плине, як річка: день за днем. А в цьому колі часу, як у порожній бочці: нічого не бачиш і не знаєш. Може, коло обертається на одному місці, тоді просидиш цілий день, або цілий рік, або все життя?"

— Гум-гаме! — крикнув що було сили Максим, забувши, що його не чуть.

Він вирвав у приятеля записника, поспіхом написав:

"Давай зробимо вітрило..."

"Яке вітрило?" — здивовано вивів Гум-гамів олівець.

Максим став на ноги, зняв із себе сорочку і жестом показав Гум-гамові, як треба тримати її за рукава, щоб вийшло вітрило.

Ніби зазнавши аварії, завмерли вони край блакитної хмарини, нап'явши рятівне вітрило. Руки вже стомилися його тримати, аж тут полотно здригнулося, нап'ялося, і хмарина тихо рушила з місця.

Дедалі швидше пливла хмарина. Ось уже вітрило вивертається з рук. Можна вдягнути сорочку, перепочити.

І наші друзі влітають у блакитний простір неба. І прямо перед собою бачать Кри-кри, який пританцьовує на хмарі. Отакої! Виявляється, Кри-кри не встиг утекти, поки вони крутилися у темному колі часу. Він начебто й не помітив, що його переслідувачі зникли й знову з'явилися. Він зовсім поряд, махає їм рукою, дражнить:

— Гей ви, тихоходи!

— Сам тихохід! — заревів, як слон, Гум-гам, дивуючись із трубного голосу.

— Тримай його! — підхопив Максим, радіючи, що нарешті можна кричати й чути всі звуки світу. — Ти не втечеш од нас, Кри-кри!

Кри-кри аж перелякався. Він впав ниць на хмару, заляпав долонями: "Швидше, швидше!" Гонитва тривала.

Чи то хмара Кри-кри виявилася швидкохіднішою, ніж у наших друзів, а чи маленькій хмаринці важче було летіти з двома вершниками, — так чи так, але Кри-кри втікав од погоні.

Він і не приховував своєї радості: підстрибував, реготав, показував довгого носа... Ось його хмарина завернула за будинок, зникла з очей.

Друзі гасали на блакитній хмарині між кулями, нетерпляче покрикували:

— Кри-кри!.. Гей, Кри-кри!..

Кри-кри наче крізь повітря провалився.

— Всю гру зіпсував! — журився Гум-гам.

— Напевне, він так далеко втік, що не може знайти нас, — висловив здогад Максим. — Тікати цікавіше, ніж водити... Котра зараз година, Гум-гаме?

— Може, перша. А може, й п'ята. Це не має значення, — легковажно відповів Гум-гам.

— Як це так? Якщо п'ята, мене давно шукають...

— Ти ж бачиш — сонце на тому самому місці.

— То й що? — Максим глянув на безтурботне синє сонце.

— Я ж тобі казав: у нас завжди ранок, — нагадав Гум-гам. — І на яких цифрах стоять стрілки годинника — байдуже. Годинник може йти, але час не рухається. Час робить коло і перетворюється на вітер. А вітер несе з собою будинки, дерева, клумби і нас з тобою... Це правда, Максиме, що вночі люди ростуть?

— Звичайно, —впевнено сказав Максим. — Якось я виріс за ніч аж на сантиметр. Батько зміряв мій зріст увечері й уранці, і вийшов один зайвий сантиметр.

— У моїй країні ночі ніколи не буває, — сумно промовив блакитнолиций хлопчик.

Максим уважно подивився на Гум-гама, наче вперше його бачив. Серце в нього тривожно калатало. Він відчував: зараз він довідається про щось найважливіше у житті друга.

— Скільки тобі років, Гум-гаме?

— Мені? — Гум-гам завагався. — Мабуть, десять... А тобі, Максиме?

— Мені сім з половиною. Я народився п'ятого грудня. А коли у тебе день народження?

— Я не пам'ятаю... Останній раз, коли був мій день народження, мені минуло десять років. Але це було дуже давно, я навіть забув коли. Ось чому я й кажу: мабуть, десять.

Максимові стало страшно. Спокійне синє сонце холодно дивилося йому в обличчя. У блакитному просторі пливли кудись будинки-кулі. І ніде не видно було землі.

— Ти приходитимеш на всі мої дні народження, — схвильовано промовив Максим.

— Із задоволенням, — згодився Гум-гам. — Але я не зможу запросити тебе на свій день народження. У нас завжди "сьогодні" і ніколи вже не буде "завтра".

— Чому ж так сталося?

— Я не знаю, — простодушно мовив хлопчик з блакитним обличчям.

— Нехай це таємниця, — гарячкував Максим. — Але її все одно хтось та мусить знати. І тоді можна щось зробити.

— Краще не питати, — втішав його приятель. — Давай веселитися.

— Я догадався!... — вигукнув Максим.

— Максиме!.. — обірвав його Гум-гам.

— Я догадався! Треба спитати Автука...

— Мовчи! — закричав Гум-гам.

Але було вже пізно. Білий бант-пропелер легко зіскочив з Максимового волосся, і хлопчик каменем полетів униз, до зарослої диким лісом землі, до страшних звірів, яких ніхто ніколи не бачив.

Гум-гам зірвав з голови бант і пірнув услід за падаючим другом. Він устиг вхопити його за сорочку, проскочивши зустрічну хмару, вхопив дуже міцно однією рукою, а другою став намацувати кишеню. Ще кілька секунд — і Гум-гам вихопив синій камінь подорожувань, кинув його вниз до землі, що швидко наближалася...

Максима різко перевернуло в повітрі, й одразу настала темрява. Потім темрява розсіялася, і, неначе з туману, випливли обличчя друзів — Мишка, Сергія, Зайчика. Хтось міцно тримав його за плечі. То був Гум-гам. Він відпустив Максима тільки зараз, коли побачив, що вони пробилися крізь космос і опинилися в знайомій альтанці — віч-на-віч з трьома приятелями.

— Дякую, Гум-гаме, — стомлено проказав Максим і зітхнув: — Який же я важкий! — Після несподіваного падіння в нього підгиналися ноги. Він примостився на лаві, мружачись від яскравого сонячного світла. — Ну чого ви вп'ялися? — сказав він товаришам. — Ми подорожували...

— Гралися в нову гру, в квачика, —уточнив Гум-гам і пильно глянув на Мишка, Сергія й Зайчика. — Чого ви так на мене дивитесь? Що-небудь сталося?

— Сталося! — хором відповіли троє друзів і, перебиваючи один одного, закричали: — Вовка Коробков розпатякав усій школі!.. В нього є місяцит! Тебе шукає учителька, Гум-гаме! Що тепер буде?..

— А хто такий Вовка Коробков? — тривожно запитав Гум-гам.

— Він із п'ятого "А".

Гум-гам забігав по альтанці.

— От капосні розумники! — бурмотів він. — Ці школярі втручаються в нашу гру! Хочуть усе зіпсувати! Треба щось робити!

— Покарати Коробкова, — сказав Максим і насварився кулаком. — Ми з тобою ще зустрінемося.

Ніхто із друзів, навіть Гум-гам, не догадався, що Максим погрожував кулаком невидимому ворогові, який зірвав з нього летючий бант і мало не розбив об землю.

Я НІЧОГО НЕ ЗНАЮ

Неприємності в житті Вовки Коробкова почалися з того, що він проспав два уроки. Учора ввечері Вовка підслухав розмову маленької сестрички Оленки з подружкою: вони гомоніли про якогось Гум-гама, про його чудеса й про те, що вночі буде свято для дітей. Вовка також не ліг спати, стояв у темній кімнаті коло вікна й дивився в двір, а коли грюкнули двері й Оленка вибігла з під'їзду, Вовка метнувся вслід. Вовка був маленький на зріст, ніхто навіть не подумав, що він вчиться в п'ятому класі, а на синій галявині він тримався якомога далі від Оленки.

Отож нема нічого дивного, що вранці Коробков проспав і запізнився на заняття.

Він прийшов до школи, коли була перерва. До нього підбігли товариші:

— Ти що, Вовко, захворів? Ганна Семенівна вже питала, а ніхто не знає.

— Хлопці, — пошепки сказав Вовка, — я можу тепер не вчити уроків. Я все вмію. — І він розповів приятелям про нічне свято й показав місяцит з таємничими словами: "Я ВСЕ ВМІЮ".

Задзеленчав дзвінок, і Вовка сів за парту. Він зіщулився й увібрав голову в плечі, коли до класу зайшла вчителька. Проте вона зразу його помітила.

— Вово Коробков, — промовила Ганна Семенівна, — ти чого сьогодні запізнився?

Коробков підвівся. Тридцять голів повернулися до нього — чекали, що він скаже. Вовка дивився на білу стіну, а бачив круглий місяцит з обламаним краєм.

— Я був на дні народження в товариша, — поволі мовив Вова, — і проспав. — Він полегшено зітхнув, бо наполовину сказав правду.

— Чому ж тебе не розбудила мама?

Вова ясно побачив, як мама будить його вранці, а він хвицається й кричить: "Сьогодні немає уроків!" От і докричався... Тепер весь клас глузуватиме з нього.

— Вона сама проспала, — сказав він і зашарівся.

Учителька похитала головою:

— Наступного разу, коли йтимеш на день народження, лягай, будь ласка, раніше. Бачиш, що виходить? Ти, мабуть, і уроків не вивчив...

— Вивчив! — зраділо відповів Коробков.

— Гаразд. Прочитай, будь ласка, вірш, — попросила Ганна Семенівна.

Коробков став обличчям до класу, відкашлявся. Що, що, а вірша він знав і тому читатиме голосно. І він почав:

Літо на окружжі,

Всохли квіти всі,

Дивляться байдужо

Трави у росі.

Коробков читав вірша виразно й не збагнув, чому почали усміхатися діти. Почали усміхатися й зашепотіли :

— Осінь... Осінь...

— Ти переплутав. "Осінь на окружжі", а не літо, — виправила учителька.

— Авжеж, осінь, — згадав Вова. — Я перечитаю, Ганно Семенівно.

Однак, на превеликий подив, Вова знову сказав:

— Літо на окружжі... — і затнувся.

Він повторював у думці: "Осінь... Осінь... на окружжі..." Трохи помовчав, ступив крок уперед:

— Літо на окружжі!..

Клас засміявся.

— Тихо, тихо! — заспокоювала вчителька.

Вова згадав про всемогутній місяцит, одламав у кишені шматочок, поклав до рота. "Я знаю вірша, — повторював собі. — Я прочитаю без літа".

— Не жуй, Коробков, — повернулася до нього вчителька.

— Я не жую, Ганно Семенівно. Зараз я правильно скажу. Можна останній раз?

Вчителька кивнула, і Коробков кинувся в останній бій:

Осінь на окружжі,

Всохли квіти всі,

І сурмлять байдужо

Голубі слони.

Вова перелякано замовк. Які слони? Він сам не розумів, що говорить.

— Сідай, Коробков, — засмучено мовила вчителька.

Вовка сидів за партою сам не свій. Кущі, літо, осінь, слони — геть усе переплуталося йому в голові. Він навіть не чув дзвінка.

— Ну що, не допоміг твій чарівний місяцит? — спитали друзі, покликавши Коробкова в куток.

— Він не чарівний. Це він мене заплутав!

Вовка розізлився, дістав місяцит, роздавив його підбором, підбіг до вікна й пожбурив униз.

— Все! — він полегшено зітхнув, засунув руку до кишені й дістав цілий місяцит.

Діти зачудовано дивилися. Місяцит був необкусаний, неполаманий. І ті самі слова виблискували на синій фользі: "Я ВСЕ ВМІЮ".

— Його не позбудешся, —махнув рукою Вовка. — Хочете вірте, хочете ні.

На уроці географії Коробков сказав, що Волга впадає у Тихий океан, і дістав двійку. А коли вчитель диктував домашнє завдання, Вовка помітив, що написав у своєму щоденнику: "Вивчити річки Місяця". Вовка закреслив слово "Місяця" і хотів був написати "Азії", як казав учитель, але його рука знову вивела "Місяця".

І ось тут Вовка востаннє перевірив силу свого місяциту. Він згадав, що коли заплутався у вірші й проковтнув шматочок, то прошепотів зовсім не ті слова. А треба було говорити так: "Я хочу гратись у вірші".

Вовка сердито зиркнув у щоденник: "Вивчити річки Місяця", з'їв увесь місяцит і прошепотів:

— Я хочу гратися в географію.

Тільки-но він промовив "р-раз!", як раптом його парта боком виїхала із загального ряду й рушила до дошки.

— Коробков, ти що? — здивовано запитав учитель.

Вовка мовчав. Він завмер на місці: адже парта сама рухалася. Притихли й діти, уп'явшись очима у Вовку.

— Коробков, зупинися! — грізно попередив учитель і заступив парті шлях.

Але змушений був відступити: Вовка сунув прямо на нього.

Парта з п'ятикласником Коробковим об'їхала навколо столу, а тоді полізла на стіну, де висіла географічна карта. Вона повзла по материках і океанах, і Вовка раптом почав усміхатися: йому здалося, що він видирається на справжні гори, пливе справжніми морями. Парта тихенько сповзла із стіни на підлогу й стала на своє місце.

Підійшов учитель, взяв Вовку за руку:

— Коробков, ходімо до вчительської.

П'ятикласник заплакав. Він плакав не тому, що боявся вчительської кімнати. Він плакав тому, що нічого не розумів у всій цій халепі з віршем, географією та місяцитом.

Ганна Семенівна сиділа у вчительській на дивані і спокійно дивилася на прибулих. Географ пояснив, що сталося. Ганна Семенівна підвелася з канапи.

— Не плач, — мовила вона. — І розкажи, як все було.

— Це Гум-гам винен. І Кри-кри. І я теж... — схлипуючи, говорив Коробков.

— Який Гум-гам? — здивувалася Ганна Семенівна.

Вовка заспокоївся і розповів усе з самісінького початку.

Вчителі мовчали. Мовчав і Вовка.

— Та-ак, — тільки й сказав географ. Усе це скидалося б на вигадку, коли б він сам не бачив, як парта з учнем їхала по стіні. — Ану покажи свій місяцит.

Географ покрутив у руці блакитне кружальце, прочитав таємничі слова на звороті, осміхнувся й повернув місяцит Коробкову.

— Іди, Коробков, додому, — сказала Ганна Семенівна. — Відпочинь і вивчи уроки на завтра.

Коробков зітхнув і вийшов. Ганна Семенівна поскладала до портфеля зошити й повернулася до географа.

— Нічого не розумію. Піду поговорю з дітьми.

В альтанці вчителька застала майже всю компанію: Мишка, Сергія і Зайчика. Вони уминали місяцит.

— Хто з вас Петько Зайчиков? — спитала Ганна Семенівна.

— Я! — Зайчик зіскочив з лави.

— Скажи, Петьку, що ти робив сьогодні вночі?

— Як що? Спав, — відповів Зайчик.

— Цілу ніч спав?

— Цілу ніч і цілий ранок. Правда ж, Мишку? Ти мене розбудив.

— А ти, Мишку, задоволений синім каменем? — звернулася вчителька до Мишка. — Хоч ні, це одержував, здається, не ти, а Максим.

— Хто це вам сказав про камінь? — насторожився Мишко.

— Один хлопчик.

— Учень чи хто?

— Учень.

— Приснилося все це вашому учневі, — похмуро відповів Мишко.

Коли Ганна Семенівна попрощалася з дітьми й пішла, Сергій прошепотів:

— Учителька... Я зразу побачив: очі суворі, в руці портфель. І я збрехав, бо хтось проговорився про нашу гру.

— Негарно вийшло, — Мишко дуже засмутився. — Набрехали не кому-небудь, а вчительці.

— Авжеж негарно, — підтвердив Петько. — Гайда до школи — про все довідаємося.

Біля шкільного ґанку гомонять діти. Ніхто не хоче йти додому. Тридцять свідків з п'ятого "А", перебиваючи одне одного, розповідають про парту Коробкова. Навіть семикласники не розходяться, їм дуже подобається, як Коробков складав коло дошки вірші.

— Гей, малечо! — гукнув один семикласник, побачивши трьох друзів. — У вас немає зайвого місяциту? Привіт Гум-гамові!

— Зрадник той Коробков! Базіка! — говорили діти, повернувшись до альтанки. — Та й ми роззяви: не догледіли... Тепер усі знають. Ех, немає Гум-гама, він би придумав, що робити. Сказав би тільки: "Р-раз!"

І знову хлопчики пересвідчилися в могутності космічного мандрівника: в ту саму мить перед ними з'явилися Гум-гам і Максим. Щоправда, Сергій, Мишко й Зайчик не знали, що їхні друзі тільки-но врятувалися від небезпеки. А тут ще й нова неприємність: зрадництво Коробкова!

Ви пам'ятаєте, як розгнівався Гум-гам? Він дуже похмуро провіщав, що буде далі. Батьки, довідавшись про нічне свято, заборонять ігрунам виходити з дому. Школярі, як тільки Гум-гам з'явиться в дворі, почнуть ставити дурні запитання, від яких у нього тріщить голова.

— Де моя драбина? — похмуро спитав Гум-гам. — Я, здається, подарував її тобі, Максиме?..

— Не йди! — закричали в один голос діти.

— Ми відберемо у Коробкова місяцит! — запропонував Зайчик.

— Тепер не тільки Вовка, — нагадав Максим, — про наші ігри знає вся школа. І всі просять місяциту.

Гум-гам раптом усміхнуився, ляснув у долоні.

— Я залишаюся. Великий Фантазер, як завжди, врятував усіх: вигадав чудову гру. Ми зіграємо в школу і почастуємо всіх учнів місяцитом. Розумієте мене?

— Ні-і-і, — відгукнулися діти.

— На цьому місяциті, — вів далі Гум-гам, — будуть написані зовсім інші слова: "Я ВСЕ ЗНАЮ". А для школярів дуже важливо все знати. Тепер вони все знатимуть і забудуть про нас.

Гум-гам приклацував пальцями, очі в нього блищали від задоволення: він уявляв уже, що станеться в школі.

— А Коробков теж одержить новий місяцит? — спитав Максим.

Гум-гам спохмурнів:

— На його місяциті написано: "Я ВСЕ ВМІЮ", а це зовсім інша річ. Він хотів обдурити мене. Одначе Гум-гама не так просто обдурити. Вовка Коробков ще попомучиться зі своїм місяцитом.

Я ВСЕ ЗНАЮ

Бідний Коробков сидів над підручником і жував. Він уважно дивився у книжку, але нічого не розумів. Слова стрибали перед очима, складалися навпаки, і виходило казна-що. "Луки пасуться на коровах, — читав сам собі Вова. — Мед літає за бджолами... Трава скубе гусей..."

Вова затуляв слова долонею, підглядав за ними одним оком, бив по книжці лінійкою. Але знову виходило казна-що.

"Все пропало, — похмуро подумав Вова. — Завтра знов усі сміятимуться. "Мед літає за бджолами" — так і скажу... А що це я жую?"

Він виплюнув на долоню липку грудочку й аж підскочив на стільці: місяцит! Невже він непомітно для себе їв оцей гидкий місяцит, який так його заплутав?!

— Тьху, набрид! — досадливо промовив Вова й відчув у роті новий шматочок.

Цього разу Вова побіг до кухні, виплюнув місяцит у відро. Він підозріливо позирав на свою руку. "Що це вона дістає з кишені й непомітно кладе до рота? Може, прив'язати її до стільця?" — подумав Коробков.

— Мамо, а де в нас мотузка? — гукнув Вовка і мало не подавився: у роті в нього була ціла плитка. Мабуть, місяцит вискакував з кишені сам, коли хоч на мить розтулявся рот.

І Вова вирішив мовчати, що б там не сталося. Зараз він покаже тому місяциту-причепі!

Першу місяцитку він потовк молотком на порошок, висипав у раковину і розчинив у гарячій воді. Але в кишені лежала нова плитка, і Вова злорадно вхопив її. Він нищив місяцит, як тільки міг: ламав, різав ножем, стриг ножицями, молотив праскою, плавив на сковорідці, викидав у сміттєпровід, шпурляв з балкона, годував місяцитом собаку, закопував у садку, розбивав цеглиною, кидав у вогнище, підкладав під тролейбусне колесо, кидав з мосту в річку...

Воюючи з місяцитом, Коробков спершу вийшов на подвір'я, затим гасав вулицею і дуже стомився. Повернувшись додому, він ліг у ліжко.

Вранці його розбудила перелякана мама:

— Що з тобою, Вово? Ти увесь замурзаний. А подушка, ковдра — ти тільки поглянь!

Вова показав кінчик язика, замугикав. Він боявся роззявити рота.

— Ти захворів? Що ти робив уночі?

— Їв місяцит! — не витримав Вова.

Тепер він навмисне роззявив рота, щоб мама бачила, як у нього влітає місяцит. Але місяцит не з'являвся. Може, він боявся мами? Вова закрив рота.

— Ти вже великий, — докірливо мовила мама. — Нишком їдять шоколад тільки нерозумні діти. Ти навіть не подумав, що мені доведеться прати.

— Матусю, я не винен... — пожалівся Вова й став пояснювати, що вона неправильно його зрозуміла, що він, Вова, уже не маленький і що місяцит зовсім не простий шоколад.

— Яка ж бо ти ще дитина, — похитала головою мама. — Умивайся та снідай, а то запізнишся на урок.

Вова Коробков прийшов до школи дуже похмурий. Він знав: якщо його викличуть до дошки, він знову почне верзти всякі дурниці. У нього в кишені спокійно лежав місяцит: " Я ВСЕ ВМІЮ", який він так і не зміг знищити.

Бідолашний Коробков ладен був терпіти всі неприємності.

Але в класі ніхто не звернув на Коробкова уваги. П'ятий "А" жував місяцит. Кожен учень знайшов у своїй парті круглу, схожу на медаль плитку із словами на синій обгортці "Я ВСЕ ЗНАЮ" — смачний, ароматний місяцит.

— Не їжте! Це місяцит! — закричав Коробков. — Він шкідливий!

— Заздриш? — озвався до нього сусіда. — У тебе в парті нічого немає.

Вова помацав свою кишеню й поморщився.

— Та в мене є, дарма що з іншими словами. Я подарував би тобі свій місяцит, якби міг. Викиньте його за вікно, друзі!

Товариші Коробкова засміялися. Де ж то бачено — викидати подарунки у вікно!

— Ви ще шкодуватимете, — похмуро застеріг Вова.

І в інших класах — від першого аж до п'ятого поверху — діти ласували місяцитом. Ніби сьогодні було свято школяра — кожен одержав подарунок. Тільки десятикласники поклали місяцит у кишені. Вони вже не маленькі, щоб їсти перед уроком. Та й то не всі витримали: дівчата відщипнули по шматочку.

Ганна Семенівна, класний керівник п'ятого "А", була приємно здивована: всі її учні прекрасно знали урок. Коли Ганна Семенівна ставила запитання, в класі ніби виростав паркан: то діти піднімали над партами руки — всі хотіли відповідати. Навіть ті, хто не розв'язав удома приклади, тут, коло дошки, миттю додавали великі числа й жодного

разу не помилялися. За півгодини вчителька поставила дванадцять п'ятірок.

Трохи згодом Ганна Семенівна написала на дошці нові приклади і заходилася пояснювати ділення складних чисел. Учні попіднімали руки.

— Тобі чого, Смєхов? — спитала вчителька.

— Ганно Семенівно, — промовив Борис Смєхов, — це я вже знаю: у відповіді буде сто п'ять.

— Правильно, сто п'ять, — підтвердила вчителька. — Але як ти розв'язав? Ми ще не проходили ділення складних чисел.

— І ми знаємо! — загаласували діти. — Нам це нецікаво.

Ганна Семенівна розгубилася: її школярі знали відповіді всіх прикладів.

— Можна сказати, Ганно Семенівно? — підвів руку Левко Тряпкін.

— Так, будь ласка.

— Ганно Семенівно, я можу перемножити всі ці числа з думці. — І Левко Тряпкін проторохтів відповідь.

— Правильно! — підтвердили хором п'ятикласники.

Ганна Семенівна здивовано оглянула клас.

— Ну гаразд, — промовила вона нарешті. — Раз ви знаєте ділення складних чисел, то повторіть удома правила.

Тільки Коробков сидів у класі тихо. Він болісно пригадував, за яких умов місяцит може зникнути з кишені назавжди. І ніяк не міг пригадати. Треба було щось запитати. Але що?

— Чому я такий нещасний? — шепотів Коробков, стискаючи місяцит. — Чому мені в житті так не щастить?.. Чому цей причепливий місяцит не зникає?..

Ніщо не допомагало! Місяцит навіть не танув у гарячому кулаці Коробкова.

...На інших уроках з'ясувалося, що п'ятикласники знають усі вірші, надруковані в підручнику, всі історичні події з найдавніших часів аж до наших днів, усі річки, озера, моря, міста, океани, ба навіть висоту гірських вершин. Хоч зараз переводь п'ятий клас до сьомого!

А куди переводити восьмий або десятий класи? Там — в усіх сусідніх класах — також діялося щось неймовірне. Тільки-но вчителі розтуляли рота, як учні вигукували: "Знаємо! Знаємо!"

Скільки п'ятірок з'явилося того дня в журналах — не полічиш. А один восьмикласник сказав, що знає напам'ять роман у віршах "Євгеній Онєгін", і почав голосно читати. Аж до дзвінка він читав вірші, та ще й образився, що не закінчив: на чотириста двадцять п'ятому рядку зупинився...

На останньому уроці несподівано самі по собі застукали кришки парт, заблимали лампочки, заверещав ні з того ні з сього дзвінок. Попадали зі стін карти, глобуси покотилися по підлозі — діти кинулися їх підбирати. Та які вже тут заняття, коли дзвінок .деренчить не вгаваючи.

А попід вікнами зібралися малюки, навіть ще й не першокласники, скакають на одній нозі й кричать:

Учитись — нудота!

Учитися — ми не охочі!

Грайте в ігри

Зранку й до ночі!

Учителі в своїй кімнаті дві години обговорювали поведінку своїх учнів. Їх, звичайно, радували п'ятірки. Але звідки діти знали всі уроки, навіть те, чого не проходили? Не могли ж вони за один вечір вивчити підручники від дошки до дошки!

— Коли так і далі триватиме, ми не потрібні їм, — пожартував історик.

Учителі посміхнулися. На столі перед ними лежали сині обгортки. Хтось узяв папірця і голосно прочитав :

— "Я ВСЕ ЗНАЮ". Чи ж не правда, дивовижний збіг?

— До чого тут шоколад, місяцит, марсіад — не можу сказати певно, як це називається! — суворо заявив директор. — Якби знання можна було одержувати з місяцитом-шоколадом, ми з вами давно працювали б не тут, а на кондитерській фабриці. Давайте простежимо, що буде в класах завтра.

А назавтра в школі видався звичайнісінький день, навіть гірший, ніж звичайний. Ніхто з учнів — від першого класу до десятого — уроків не вивчив. Місяциту цього разу в партах не було. Ось чому в класних журналах упродовж одного тільки дня було поставлено сто вісімдесят сім двійок і одну трійку. Трійку дістав Вова Коробков, який насилу пригадав ріки Азії.

Як відомо, вчора ввечері Вова намагався позбутися місяциту, аж поки не вибився із сил. Намагаючись нічого не говорити, він прочитав сторінку з підручника географії і дещо запам'ятав. А на ніч зав'язав рота рушником.

Після уроків Коробков розшукав у дворі Максима, що грався з товаришами, попросив розкрити йому таємницю: як позбутися місяциту. Він розповів, як страждав цілий вечір, як спав із зав'язаним ротом, як він ненавидить свій місяцит, і Максим пожалів бідолашного Коробкова.

— Спробуй сказати так, —запропонував Максим і розхвилювався, уявивши, що його чує зараз таємничий Автук, який, щоб покарати, зірвав тоді з нього летючий бант. — Спробуй запитати: "Чому місяцит усе вміє?" Ну!

— "Чому місяцит усе вміє?" — повторив зблідлий Коробков.

— "Чому вміє геть усе на світі?", "Навіщо він мені потрібен?"

— "Навіщо він мені потрібен?" — луною відгукнувся п'ятикласник і зачудовано подивився на свою порожню долоню. Він засунув руку до кишені, підскочив на місці. — Ура, місяцит зник! — радісно вигукнув Коробков. — Ура, я вільний! Дякую, Максиме. — І побіг.

Максим подивився йому вслід: "Щаслива людина". А хто підкаже йому, Максимові, як зарадити його другові?

Недавно він спитав батька:

— Що треба робити, щоб людина росла?

— Щоранку їсти кашу, — пожартував батько.

— Я не про кашу, я серйозно.

— Ну, треба робити гімнастику, займатися спортом.

— А коли людина зовсім не росте? Минає рік за роком, а вона така сама, як і була.

Батько пильно глянув на нього і сказав:

— Максиме, ти найтиповіший чомукало.

— А що значить най-ти-по-ві-ший?

— Ти, як і багато дітей, без кінця ставиш запитання, на які дуже важко відповісти.

"Авжеж, — сказав собі Максим, — ніхто не може відповісти на найпростіше запитання. Ані на Землі, ані в КРАЇНІ БЕЗ ЧОМУ..."

Я НІЧОГО НЕ ВМІЮ

— Здоров був, Великий Фантазере!

Так зустрічали Максима приятелі.

Тож не дивно, що Максим запишався. Хто краще за нього вигадував найцікавіші ігри? Хто в будь-яку мить міг вирушити в гості до Гум-гама? Всі бачили, як зник Максим після того, як Коробков попросив пробачення, і за півгодини він з'явився у вбранні з барвистого пір'я і з бойовим індійським списом.

— Гум-гам усіх вітає! — вигукував посильний, потрясаючи списом. — Гей, Вітько, тягни отого ящика. Будемо кидати в нього списа!..

Так, нелегко бути Фантазером, коли в кишені кожного плитка місяциту. Дуже давно власники місяциту виходили через зачинені двері, не гаяли дорогоцінного часу, щоб умитися, почистити черевики, пережувати котлети, — вони грали тільки в "р-раз!". Забуто м'ячі, книжки, ляльки, олівці, пластилін. Усе попереднє життя здавалося ігрунам дуже далеким, як у повернутому навпаки біноклі. Тільки до місяциту тяглася рука, до магічного місяциту, що так і просився до рота.

Увесь двір знав історію про те, як Великого Фантазера визнали наивідоміші забіяки, три здоровані з восьмого класу.

Максим біг асфальтовою доріжкою і наштовхнувся на одного із забіяк.

— Гей, ти, свинюко! — вилаяв його забіяка й показав кулака. — Забруднив мені черевики!

— Не свинюка, а собака, — виправив його приятель, — шмигає, розумієш, поміж ногами.

— Я ненавмисне, — виправдувався Максим.

— Не огризайся, осел! — вигукнув третій забіяка, — бо схопиш!

— Ах, так! — погрозливо промовив Великий Фантазер і поліз по місяцит.

Забіяки враз повеселіли.

— Дивися, дивися! — їх аж трясло від сміху. — Оце так! Ого-го! Сміхота!

І Максим засміявся. В одного забіяки замість носа стирчав червоний п'ятачок. У другого з рота стирчали люті ікла. А третій стояв, роззявивши рота, й поводив великими, як лопухи, вухами.

Лобуряки тицяли один в одного пальцями і мало не плакали від сміху. Потім отой, з п'ятачком, занепокоєно помацав свого носа, вихопив з кишені дзеркальце. Він аж рохнув з жаху й кинувся в кущі. Приятелі — за ним.

Малюки гасали за забіяками й верещали від захоплення та страху. Куди б ті не ховалися, скрізь їх переслідував сміх.

Лише Зайчик пожалів нещасних:

— Чого з них усі сміються?

— Ніяких чого! — урвав його Максим. — їх покарано.

Максим заграв ся з друзями й згадав про забіяк аж тоді, коли Зайчик запитав:

— Тепер вони завжди будуть такі потворні?

— Зовсім забув! — мовив Максим і дістав місяцит.

Кажуть, що забіяки, ставши самими собою, поклялися ніколи не говорити таких слів, як "собака", "осел", "свиня", коли звертаєшся не до тварини, а до людини. Більше ніхто не чув, щоб вони лаялися. А зустрічаючись із Максимом, віталися перші.

І продавці в магазині іграшок знали Фантазера. Максим, Мишко й Сергій прийшли туди купувати маски. Вони давно вигадали спектакль

для малят з дитячого садка, тільки ніяк не могли домовитися, кого їм показувати. І тут, у магазині, вони продовжували сперечатися.

— Я буду за Бармалея, — заявив Мишко.

— А я — за Вовка, — сказав Сергій.

— Ні, не можна, — зітхнув Максим.

— Як не можна?! — обурилися брати. — Ми вміємо гарчати. І клацати зубами. І промовляти страшним голосом.

— Не можна, — наполягав Максим. — Малюки почнуть ревти і зіпсують усю виставу.

— Але ж тут самі Бармалеї та Вовки!

Брати мали рацію: над прилавком висіли, вишкіривши зуби, картонні страховиська.

— У вас немає інших масок? — спитав Максим.

— Ні-ні, — позіхнув продавець.

— А ви подивіться на складі.

— І на складі немає... Василю Кузьмичу, вони в яас ще з минулого року?

— З позаминулого, Степане Степановичу, — уточнив другий продавець. — Беріть, хлопці, інших не буде.

— Будуть!

Максим клацнув пальцями, промовив: "Р-раз!" Продавці ахнули. На їхніх обличчях з'явилися маски. Ошелешені продавці зняли з себе маски і здивувалися ще більше: вони тримали дурненьке каченя і зайця-хвастуна.

А над прилавком погойдувалися добрі, веселі, пустотливі обличчя та мордочки: Буратіно, Їжачок, Лисиця, Колобок, Червона Шапочка...

— Слухай-но, Максиме, як це ти здогадався? — зашепотіли брати-близнята. — Отепер малеча повеселиться. Давай купувати маски! Дядечку, скільки вони коштують?

— Карбованець двадцять дві копійки за штуку, — хором відповіли продавці й перезирнулися.

Покупці підійшли до прилавка, стали вибирати маски.

Продавці тільки встигали знімати з гвіздків Червоних Шапочок та Лисиць. Загортаючи покупку нашим друзям, продавець Степан Степанович нахилився до Максима:

— Скажи, хлопчику, як це в тебе вийшло?

— Таємниця, — недбало кинув Максим.

А другий продавець — Василь Кузьмич — попросив :

— А ти не міг би замінити нам не тільки маски, але й іграшки? Яких ніхто не купує...

— Гаразд, іншим разом, — мовив Максим.

Ніхто у магазині не звернув уваги на хлопчину з блакитним обличчям. Він стояв у кутку і з задоволенням спостерігав за перетворенням масок. Коли три приятелі забрали свої покупки й пішли, він сказав собі:

— Прекрасний фокус-мокус. Запам'ятаємо... Гум-гам — а це, звичайно, він спостерігав за Максимовою грою — незадоволено оглядав нові Здаски.

— По-моєму, трохи дурнуваті й сумні обличчя.

Великий Фантазер трошечки помилився... Нехай вони будуть розумніші, веселіші, — бубонів Гум-гам. Він якусь хвилину подумав і тоді клацнув пальцями: "Р-раз!" Маски над прилавком стали блакитні. "Ха-ха!" — радів у своєму закутку Гум-гам. — Здається, я впізнаю ці кумедні обличчя. Отой, кирпатий, — Тінь-лінь. А суворий, замріяний, — викапаний мій старший брат Кри-кри. А оцей симпатичний пустун? Невже це я?.. Ну тепер усе гаразд: торгівля піде нарозхват..."

— Це ви мені загортаєте? — пролунав обурений голос. — Я платив за Буратіно та за гидке каченя, а ви мені загортаєте якихось синіх привидів!

— Вибачте, зараз заміню, — бадьоро сказав продавець.

Він повернувся й сторопів: на полицях висіли тільки блакитні маски.

— Василю Кузьмичу, — покликав Степан Степанович, — десь була коробка з масками.

Нахилившись, продавці видобули запорошену коробку. Вони довго вовтузилися під прилавком і вилізли дуже похмурі.

— У нас всі маски однакові, — буркнув Степан Степанович. — Якщо вам не подобається, поверніть чек до каси.

— Неподобство! — обурився покупець і рушив до каси. — Адже я купую дітям!

— Вічно ці дорослі сердяться, — здивувався Гум-гам і вийшов з магазину. — Він хоче порадувати дітей гидким каченям. Дивак!

А в цей час Максим, Мишко й Сергій, обережно несучи свої маски, забігли у двір і, здивовані, зупинилися : весь двір сміявся. Сміялися школярі з портфелями, сміялися дорослі на балконах й у вікнах, сміялися діти, качаючись по зеленій траві. Підходили перехожі, питали: "Ви не знаєте, чого всі сміються?" І самі починали хихотіти... На двір напала епідемія сміху.

Та й почалася вона нібито з дрібниці: з під'їзду вискочив Петько Зайчиков, а за ним бабуся з ополоником. Вони побігли довкола клумби, але Зайчик так смішно підстрибував, а бабуся так хвацько розмахувала ополоником, наздоганяючи внука, і так грізно вигукувала: "Де мій обід? Куди ти подів суп?..", — що діти, які спостерігали цю сцену, зареготали. Вони сміялися так заразливо, що дорослі, які визирали з вікон, не могли утриматися від сміху, а в школі припинилося навчання. Ніхто не розумів, про який суп ідеться і чому білявий хлопчина, озираючись, промовисто показує на свого рота, — всі продовжували сміятися. Одні сміялися тому, що бачили біг з ополоником, другі — тому, що любили сміятися, треті — тому, що сміялися всі. Вже Зайчик і бабуся, забувши про суп, що зник із каструлі, приєдналися до загальних веселощів, уже й наші троє друзів з масками стали сміятися, — емідемія сміху не припинялася. "Хі-хі-ха-ха..." — дзвеніло над двором.

Завила сирена, влетіла машина з червоним хрестом. Із "швидкої допомоги" виліз блакитнолиций лікар у білому халаті і, глянувши на веселунів, ляснув у долоні:

— Усе зрозуміло!

Побачивши лікаря, дорослі замовкли, за ними— школярі, а дехто загукав:

— Гум-гаме! Привіт, Гум-гаме!

Лікар підняв руку і, приємно посміхаючись, у цілковитій тиші сказав:

— Смійтеся на здоров'я! Десять хвилин сміху корисніші за склянку сметани.

Лікар щось записав до свого записника (ясна річ, нову гру), вскочив до машини й поїхав. Дорослі одразу вгамувалися, а діти, захопивши з собою Зайчика, помчали на вулицю.

Бабуся лишилася сама; вона шукала у траві загубленого ополоника.

Фантазер був сердитий, що це не він розсмішив Цілий двір. Не заради нього, а заради Зайчика прикотив Гум-гам у лікарському скафандрі, щоб навчилися грати в сміх. Максим навіть розгнівався на Зайчика, який ні в чому не був винен.

Максим і не підозрював, що його друг — веселий лікар — тікає зараз на "швидкій допомозі" від міліції. Хтозна, чому міліцейський мотоцикл помчав з перехрестя за білою машиною. Як правило, для машини з червоним хрестом завжди вільний шлях на перехресті. А тут міліціонери, провівши поглядом швидку машину, засвистіли і скочили на свого мотоцикла. Ото була гонка по самій середині широкої вулиці! "Швидка" вила, всі машини гальмували, світлофори заздалегідь давали зелене світло. А позаду квапливо тріщав мотоцикл.

Потім "швидка" завернула в провулок. Мотоцикл різко зменшив швидкість, повернув за нею.

Це була глуха вулиця. Звичайний, дуже короткий провулок упирався в широкий будинок. Мотоцикл урочисто прострекотів до самісіньких воріт будинку. Ворота були зачинені. "Швидкої допомоги" в провулку не було.

Міліціонери, осадивши мотоцикла, пильно роздивлялися довкола. На тротуарі стояла дитяча коляска. Поруч з коляскою — хлопчина в білому халаті: певно, школяр, який утік з двору. І все. Більше ніяких машин, ніякого транспорту.

Мотоцикл тричі об'їхав безлюдний завулок і, розгублено стрекочучи, викотив на вулицю...

Та й набрався ж страху Гум-гам! Він був зовсім не радий, що встряв у цю гру зі сміхом. Насилу втік від міліцейського мотоцикла! Навіть не встиг зняти білого халата.

— Не вмію я гратися з дорослими! — пробурмотів Гум-гам.

Гум-гам залишив на тротуарі дитячу коляску, що кілька хвилин тому правила йому за бистрохідну "швидку допомогу", і почимчикував до знайомого двору. Раптом він здивовано підвів голову: вітер ніс йому назустріч синю фольгу. Гум-гам посміхнувся: хтось жував зараз місяцит і викинув обгортку з вікна.

...Блакитна фольга "Я ВСЕ ВМІЮ" вкрила тротуари, садові доріжки, сходи.

"Я ВСЕ ВМІЮ" — підмітали двірники з ранку до вечора.

"Я ВСЕ ВМІЮ" — розносив вітер по місту.

АВТУК

— Я найбезталанніший у світі, — жалівся Гум-гам другові. — Нічого в мене не виходить. Мої маски нікому не подобаються. Міліція чогось за мною ганяється... Та ще й ота дурнувата зелена цибуля!

— Що за цибуля? — спитав Максим.

Гум-гам розповів, чим закінчилася його гра в маски та сміх, і не хотів навіть згадувати безглузду історію з цибулею, але ненароком обмовився. Він був у білому халаті, надітому поверх скафандра, — веселий лікар ще годину тому, а тепер — нещасний ігрун.

Виявилося, що Гум-гам побачив ненароком, як Максим покарав трьох забіяк, і сказав собі: ну, тепер я можу пожартувати з будь-якого грубіяна. За воротями він побачив жахливого, як йому здалося, грубіяна. Біля овочевої ятки чоловік у сірому капелюсі сердито вичитував продавщиці: "Ну хіба ж це зелена цибуля? Це торішнє сіно, а не цибуля!" Покупець розмахував якимось брудно-жовтим пучком, і черга за його спиною грізно гула. Нараз покупець схопився за голову, і всі ахнули: з капелюха, нового сірого капелюха сердитого чоловіка пробивалося соковите пір'я чудової зеленої цибулі. Тут зчинився такий галас, що Гум-гам аж перелякався й вирішив: ні, йому нізащо не перемогти грубіяна! І він непомітно зник...

— А чому ти вирішив, що він грубіян? — спитав Максим, міркуючи про цю дивовижну історію.

— Він вжив грубе слово "цибуля"! — упевнено промовив Гум-гам. — І дуже грубим голосом.

Максим засміявся. Вони сиділи в альтанці, сховані від усього світу зеленою виткою стіною. Там, за цією надійною стіною, ходили з магазину до магазину покупці, стежила за автомобільним порядком міліція і любитель свіжої цибулі обурено зривав із свого капелюха соковите пір'я.

— Ти образив того чоловіка, — серйозно мовив Максим. — Коли хтось говорить "цибуля", "морква" чи "ріпа", він просто хоче цибулі, моркви або ріпи. Але якщо хтось каже "собака", а поряд ніякого собаки немає, значить та людина лається. Розумієш?

Гум-гам важко зітхнув:

— Не розумію... Раніше я завжди тільки вигравав, і от, будь ласка: щось зі мною скоїлось... Нічого я не розумію... Може, я порушив заборону? Може, на мене гнівається Автук?

І зразу ж для Максима пропав увесь звичний світ за зеленою стіною альтанки і виник інший — світ спокійного блакитного простору з мандрівними кулями будинків, з самотнім дідусем на хмарині, яка летить невідомо куди, з вічним вранішнім сонцем.

— У вас ще не настало "завтра"? — спитав Максим.

— Ні, не настало. — Гум-гам похитав головою. — Я гадаю, воно ніколи не настане.

— Не настане, — замислено повторив Максим.

Гум-гам озирнувся довкола себе, пошепки додав:

— Я дізнався... Я дізнався, хто зупинив час...

— Хто? — Максим від хвилювання аж підскочив.

— Його звали Чомук...

— Чомук, — слідом за другом вимовив Максим.

— Можливо, я неправильно вимовляю. Певно, його звали Чо-мук... Мені розповів Кри-кри, а він старший за мене, він пам'ятає, як це було... Одного разу Чо-мук узяв та й розібрав на частини свого автомата. Я, здається, казав тобі, що на день народження нам усім дарували Автук. І в Чо-мука був свій Автук. Але він хотів знати, що в Автука всередині, отож і поламав його.

— От молодець!.. А що виявилося всередині? — схвильовано запитав Максим.

— Тс-с! — Гум-гам приклав пальця до губів. — Це страшна таємниця...

— Таємниця?

— Страшна таємниця, — повторив Гум-гам. — Бо ніхто цього не бачив.

— А-а, — розчаровано мовив Максим.

— Ти нічого не збагнув, Максиме! — обурився Гум-гам, побачивши похмуре обличчя друга. — Ти не збагнув найголовнішого: чому ця таємниця — страшна.

— Ну! — нетерпляче мовив Максим.

— Слухай! Він, той нещасний Чо-мук, коли розгвинтив свою машину, перестав з нами гратися і не виходив з дому. А згодом він підійшов якось до вікна, побачив Кри-кри і попросив у нього парасоль.

— Навіщо парасоль?

— Він спустився з тим парасолем на землю, щоб полювати на диких звірів.

— На диких звірів? Чудово! Він сміливa людина, отой ваш Чо-мук! — впевнено сказав Максим.

— Просто він не міг жити без Автука так, як жив досі, — пояснив Гум-гам. — Адже в нього більше нічого не було. Ніяких речей, навіть харчів.

— І що ж тут страшного?

— Це було вранці... — вів далі Гум-гам. — Звичайно, вранці! Спершу всі діти дуже здивувалися, як безмежно довго тягнеться ранок, і чекали, коли ж нарешті зайде сонце. Але воно все світило, все сліпило нас. І зараз воно на тому самому місці...

— Час? — догадався Максим.

— Атож, час, — зітхнув Гум-гам. — Він зупинився.

— А де твої батьки? Де всі дорослі? — спитав Максим.

— Вони роблять те, що й робили... коли зупинився час. Снідають, читають газету, розмовляють по телефону і ніяк не можуть закінчити свої ранкові справи.

— Треба знайти Чо-мука! — рішуче мовив Максим.

— Авжеж, знайдеш його... — гірко сказав Гум-гам. — Ніхто навіть не знає, де та страшна земля.

— Ти казав, що твій Автук усе знає. Все вміє і все знає.

— Його не можна питати! — нагадав Гум-гам.

— А ти питав його хоч про що-небудь?

— Ні.

— Чого ж ти боїшся? — дорікнув Максим другові. — Ти ж не боягуз.

Гум-гам несподівано поблакитнів, підвівся з лави.

— Я не боягуз! — насупившись, промовив він. — Ти знаєш, як я пробивався крізь космос, щоб знайти тебе. Ти знаєш, що я підхопив тебе, коли ти летів до землі...

— Знаю! — твердо мовив Максим. — Знаю про тебе все, і ти знаєш про мене все... Але, — тут Максим зітхнув, — я ще ніколи не бачив твого Автука... А я так хотів би погратися з Автуком!

— Від друга я нічого не приховую, — трохи здивовано проказав Гум-гам. — Хочеш погратися з Автуком — будь ласка. Тільки за правилами...

— Я нібито ж умію гратися і не програю... — нагадав Максим.

— Так, ти вмієш гратися, — погодився Гум-гам. — Я із задоволенням покажу тобі Автука. Фіть — і ти вдома!..

— Я вже звик подорожувати туди і назад, — весело проказав Максим.

— Ось він! — з гордістю мовив Максим.

У цій кімнаті був тільки Автук — аж до самісіньської стелі, з виблискуючого скла чи з металу, з безліччю кнопок. Максим і подумати

не міг, що всемогутній Автук, який лиш один на все повітряне місто, один на всю КРАЇНУ БЕЗ ЧОМУ може відповісти ТОМУ ЩО, — цей мудрий Автук усього-на-всього машина. Хоча й величезна, таємнича, але... машина.

Максим був розгубився. Він, звичайно, схитрував, сказавши, що гратиметься з Автуком. Він вирішив спитати Автука про найважливіше для Гум-гама — про зниклий час. Він був готовий навіть поборотися з Автуком, якщо той на нього нападе. Але боротися з машиною було безглуздо.

Про всяк випадок Максим мляво промовив:

— Привіт, Автук...

Той, ясна річ, кнопкою не клацнув у відповідь.

Невже цей Автук зірвав з нього летючий бант?

Мабуть, бант злетів сам, тим-то Максим і став падати вниз.

— Чого б тобі хотілося, Максиме? — урочисто промовив Гум-гам. — Автук може зробити що завгодно. Я дарую тобі будь-який подарунок.

Максим несподівано для себе попросив:

— Портфель.

— Бррр... — поморщився Гум-гам. — Ну гаразд, нехай буде портфель — прошу!

Він натиснув на кнопки, і Автук приємно засвітився зсередини, пустивши на стіни й на стелю синіх зайчиків. Розчинилися блискучі дверцята, і Гум-гам подав гостеві новенького портфеля.

— Тримай!

— Дякую. — Максим здивовано розглядав подарунок.

— Якщо хочеш, я подарую тобі тисячу таких портфелів, — пообіцяв Гум-гам. — Що тобі ще треба, Максиме? — щедро продовжував господар Автука.

І тут Максим аж здригнувся, про щось згадавши, зблід од хвилювання. Ступивши крок вперед, він хрипко промовив:

— Коня! Я дуже хочу білого коня...

— Дерев'яного чи пластмасового? — спитав Гум-гам.

— Живого!

— Живих Автук не робить, — зітхнув Гум-гам.

В цю мить Максимові здалося, що повз нього процокотів по гладенькій підлозі білий скакун. Процокотів поряд з Автуком, вискочив у вікно та й поплив у повітрі. Сам, без вершника. Ось він — сніжна хмарина тане в синьому неба.

Ех, не вдалося Максимові покататися на білому коні...

Не кінь процокав повз Максима — то голосно стукотіли Гум-гамові черевики. Він прибіг із сусідньої кімнати з пошарпаною товстою книжкою і, зазираючи в неї, затріщав кнопками Автука.

— Ша. Шахи. Одержуй, Максиме, шахи... Ем. Моторолер... Прошу, ось тобі моторолер. Ніж... Це на "С". Складаний ножик... Знаєш, Максиме, коли я був такий, як ти, мені подарували маленького Автука й оцю книжку, де позаписувано різні дарунки... Добре, що вона збереглася! Як тільки її не викинув Вертун!

З Автука один за одним вискакували подарунки: вудка, конструктор, велосипед, сачок, бінокль, мишоловка, окуляри від сонця, рогатка, годинник, тенісні ракетки, компас, лук із стрілами, олов'яні солдатики, водяна ракета, хлопавка, транзистор... За кілька хвилин кімнату було завалено речами, що їх вистачило б на цілий двір, а Гум-гам і далі перегортав сторінки свого довідника.

— Уже ціла гора. Дякую, Гум-гаме, досить, — заспокоював друга Максим.

Щоки в нього палали: він міг задарувати своїми подарунками всю вулицю.

Але Гум-гам, відсапуючись, і далі клацав кнопками, тож Максим вирвав у нього книжку подарунків.

— "АВТУК. Автоматичний універсальний конструктор", — прочитав Максим слова на заяложеній обкладинці. — Що означає у-ні-вер-саль-ний, Гум-гаме?

— "Універсальний"? Певно, це розумний. Автук дуже розумний: він робить усе із звичайного повітря.

— Розумний, — повторив Максим.

— Дуже розумний! Яку гру в нього не попросиш, він усе зробить... Я, коли тікав від міліції, тільки встиг сказати, щоб машина перетворилася

на якусь дрібничку, і — будь ласка: я стою на тротуарі й тримаю дитячу коляску.

— Значить, Автук керував вантажною машиною, якою ми їхали? — спитав Максим.

— Авжеж.

— І летючими бантами? І співучими замками? І теплоходами? І каруселлю?

— Авжеж, авжеж, авжеж.

— І це він зробив місяцит?

— Звичайно, він.

Автук виблискував перед ним своїм обладунком, і Максим, глянувши на нього, злякався. Він підійшов до прозорої стіни. За стіною висіло вічне сонце. Безлюдне місто гойдалося в небі: кулі, кулі, гнані вітром кулі. Ніхто не грається, ніхто не гуляє, ніхто не літає на вулиці. І в кожному будинку — там, за склом, — свій Автук.

"Мені сім з половиною, — казав собі Максим. — І якщо я залишуся тут, мені завжди буде сім з половиною. Завжди", — повторив він дуже страшне слово.

І він спитав, стоячи до Автука спиною, а обличчям до спокійного безлюдного міста, дзвінко й виразно промовив у тиші:

— Чому сонях росте під сонцем, яке...

Він замислився й почув, як хтось повторив:

— ...яке гасне, тільки-но ніч настане, яка...

— Яка... — зітхнув хтось важко.

— ...яка ховає Землю, яка...

— Яка... — простогнав той самий голос.

— ...яка вранці чекає Сонця...

— Ой, Сонця! — вереснув голос.

— ...під яким росте сонях?

Максим важко дихав, насилу виплутавшись із складного запитання, яке в нього несподівано виникло.

У нього за спиною щось упало. Озирнувшись, він побачив Гум-гама, який сидів на підлозі.

— Що з тобою? — кинувся до друга Максим.

— Оце так запитання! — видихнув Гум-гам. — У мене від твоїх "яких" аж голова запаморочилася...

— От бачиш, — прошепотів Максим, допомагаючи приятелеві підвестися, —бачиш, анічогісінько й не сталося. Я запитав, а він анітрохи не розсердився.

Максим посміхнувся, вимовивши ці слова: як це машина може сердитися!

Автук, як і досі, сяяв холодним сріблом.

Гум-гам, наморщивши лоба, тривожно дивився на Автука і нічого не говорив.

— Чому я став падати на землю? — спитав голосно Максим, підбадьорливо всміхаючись до Гум-гама. — Чому я падав униз, а не вгору?.. Чому Чо-мук полетів на землю?.. Чому його звали Чо-мук? — Максим підійшов до безмовного Автука і з почуттям зверхності зміряв його поглядом з голови до ніг, холодного і скляного. — Ні, — промовив він зневажливо, — у цій КРАЇНІ БЕЗ ЧОМУ ніхто... ніколи... нізащо... не відповість!.. — Він стукнув пальцем по кнопці і скрикнув: — Ой!

Усередині Автука наче спалахнув вогонь. Він стояв такий самий — сяючий, неприступний, — але від нього аж пашіло. Навіть кнопка, до якої торкнувся Максим, була гаряча.

— Що таке? — підбіг до друга Гум-гам. — Він тебе скривдив? Відповідай!

Максим дивився на Автука злякано й очікувально, як дивляться на велетня, що прокидається від сну.

— Та відповідай нарешті! — насідав Гум-гам, стиснувши кулаки.

— Він прокидається, він дуже гарячий! — захоплено промовив Максим. — Зараз він щось скаже...

Автук мовчав. Але було помітно, як він розжарюється, як поступово золотіють зсередини його стінки : в ньому немов розгорялося живе сонце.

— З ним щось сталося! — тривожно сказав Гум-гам.

— Не знаю, — відповів Максим. — Зачекай одну хвилину... Зараз усе побачиш... Ти побачиш, хто твій вірний друг... Побачиш, що тобі більше нічого боятися...

Він ширше розставив ноги, засунув у кишені міцні кулаки. Проказав, дивлячись у розгніване обличчя машини:

— Автук, ти чуєш мене?

Автук світився так яскраво, що, здавалося, з нього зараз посиплються іскри. Гум-гам завмер поруч з Максимом. Пліч-о-пліч.

— Автук, — голосно сказав Максим, — навіщо ти зупинив час, Автук?

Немов сяйнула холодна блискавка. Прозора куля, несподівано виникнувши, розділила друзів і, підхопивши маленьку постать, закружляла на одному місці. Гум-гам, якого відкинула невидима сила, вперше в житті зачудовано спостерігав, як раптом, зникає його друг...

Максим опритомнів у знайомій альтанці. Отямившись, він перш за все обмацав кишені. Синього каменя подорожувань там не було...

Максим зітхнув: Автук переміг його.

ГРА НЕ ЗАКІНЧУЄТЬСЯ

НАБРИДЛИ ЧУДЕСА

— Щодня одне й те саме: чу-де-са! — Зайчик позіхнув, показуючи, що йому дуже й дуже нудно.

— Ти що? — Максим кинувся до Петька. — Хочеш залишитися без місяциту?

— Подумаєш! — відмахнувся Зайчик.

— Ану давай місяцит!

Зайчик поліз до кишені й подав Максимові місяцит у блискучій обгортці. "Я ВСЕ ВМІЮ" — виблискували магічні слова.

— У мене зуби болять від цього місяциту! — Зайчик крутнувся на одній нозі, крикнув: — Хто зі мною в піжмурки?

Хлопці мовчали.

— Ходімо гратися у дресировані тролейбуси, — запропонував Максим. — Нехай вони бігають на задніх колесах!

Ніхто не ворухнувся.

— Сергію, Мишко, за мною! — гукнув Максим.

— Нам вудки треба лаштувати, — буркнув Мишко.

— З батьком на риболовлю їдемо, — підтакнув Сергій.

Максим розізлився:

— Знаєте, хто ви? Знаєте... У людини лихо, а ви...

— Лихо? В якої це людини лихо?

— Я сказав би, та хіба ви зрозумієте! — Максим махнув рукою. — Ви краще відповідайте: будете гратися з Гум-гамом?

— Ми йдемо на риболовлю, — зітхнув Мишко.

— Домовилися, —зітхнув услід за братом Сергій.

— Ви... — Максим аж задихнувся. — Ви... зрадники... Ось ви хто! Віддавайте місяцит!

Ще дві плитки було повернуто Максимові.

— А ти? — запитав Максим Альошу Попова.

Винахідник із сімнадцятої квартири дістав місяцит, надкусив і поволі промовив:

— Р-раз!

У нього за спиною повис мереживний гамак. Альоша ліг у гамак, уп'явся очима в небо.

— Я думатиму, — мовив він, наморщивши лоба.

— Може, й ти не хочеш гратися? — наступав Максим на рожевощокого Льоню.

Льоня відступав, знизував плечима.

— Не знаю, щось не хочеться...

— Викладай місяцит!

— І не подумаю...

— А я кажу: давай!

За якусь мить приятелі лупцювали один одного, і гурт довкола них пожвавішав.

— Чесний бій, без місяциту! — кричали глядачі. — Мишко, сюди!

Навіть ледачкуватий винахідник зіскочив з гамака, застрибав, замахав кулаками.

— Раз! — рахував Мишко. — Два!.. Три!..

Бій тривав до десятої. Зненацька міцні руки схопили кулаки, що так і мигтіли в повітрі. І всі побачили Гум-гама. Він був у спортивному костюмі — справдешній суддя.

— Перемогу присуджуємо обом сторонам, — промовив, усміхаючись, космічний мандрівник. — Ех ви, хіба ж так роблять з повітря морозиво? Дивіться, як треба заморожувати повітря. Цю морозильну гру вигадав я!

Руки в Гум-гама завертілися з швидкістю пропелера. Він наче одбивався від загону невидимок. Зрештою перестав підбивати повітря й підняв над головою кулак.

— Ескімо, — похвалився Гум-гам. Кожен його палець обріс морозивом з шоколадною кірочкою. — Найприємніший сніданок, — провадив далі Гум-гам, облизнувши палець, — це морозиво. Хто хоче? Ескімо з повітря...

Дехто заходився махати кулаками, але не всі. Більшість стояла з нудьгуючим виглядом.

— А ви? — запитав Гум-гам. — Ви не любите морозива?

— У них болять зуби, — хмуро пояснив Максим. — їм набрид місяцит.

Обличчя в Гум-гама дивно поблакитніло. Він мовчки дивився на друзів.

— Ви не хочете більше гратися? — здивовано спитав він.

Його друзі мовчали.

— Ви не хочете гратися в місяця й зірок? У дерева й гойдалки? У бабок і сміх? Не хочете гратися зі мною?

— Ми вже у все гралися, — пролунав Мишків голос.

— Еге, — пропищав Зайчик. — І так щодня обманюєш бабусю. А це нечесно...

— Від паска не втечеш, — підтримав його Сергій.

А Альоша Попов промовив, лежачи в гамаку:

— Розумієш, Гум-гаме... Коли з місяцитом — все дуже легко, все само собою виходить. А мені, може, не хочеться, щоб виходило. Що я — не людина, чи що? Я сам хочу, сам, розумієш?

Гум-гам розсердився. Очі в нього блиснули синім світлом.

— Я йду! — оглядаючи друзів, застеріг Гум-гам.

— Ти що, Гум-гам... — злякано мовив Максим.

— Я йду з вашого двору! — ще голосніше сказав Гум-гам. — Я знайду веселих людей.

— Я йду з тобою! — заявив Максим і раптом згадав, що в нього немає каменя подорожувань. Та він не розгубився. — Я гратимуся з тобою, Гум-гаме! У мене є місяцит...

Він ляснув себе по кишенях, заходився вивертати їх. Кишені були порожні. Щойно в них лежав чужий місяцит... А зараз і його немає.

— Автук, — прошепотів Максим нікому не зрозуміле слово, і Гум-гам одразу здогадався, що хвилину тому, коли він сказав, що залишає цей нудний двір, місяцит зник із кишень усіх пустунів.

— Я знайду нову планету — планету для ігор! — палко мовив космічний мандрівник, звертаючись до Максима. — Нехай там нікого не буде! Тільки ти і я! Нам завжди весело. Жди мого знаку!

Він добув синій камінь і, трохи загаявшись, підкинув його у повітря.

— Прощавайте! — крикнув Гум-гам хлопцям. — Не скучай, Максиме!

Куля лопнула, в усіх задзвеніло у вухах. Та ще щось гупнуло, вдарившись об землю. Це звалився Льоша Попов, опинившись без гамака.

— Дарма, — пробурчав він, потираючи бік, — зовсім і не боляче.

Ніхто не засміявся. Приятелі порозходилися.

Максим сидів навпочіпки біля клумби. Сумно дивився на засохлі грудочки землі. Отак самотньо, мабуть, почувається людина в пустелі. Ані друзів поряд, ані жмутика трави, нічого живого. Сама гола земля. Нараз Максим підхопився: він угледів синю цяточку. Невже квітка? Його, Максимова, квітка!..

Коли навесні дорослі скопували клумбу, садівник дядько Єгор дав Максимові жменьку насіння, і хлопець кинув його у землю. Він не сподівався, що з цих крупинок з'являться на світ живі квіти, проте щоранку підбігав до клумби: а раптом щось виросло? З кожним днем тверділа під сонцем земля, і ось крізь міцну кірку пробилося стебло, а на ньому синіла чашечка квітки. Зачудовано, ба навіть злякано дивився Максим на квітку!

Зненацька лагідно засвітилася, заголубіла клумба, і Максим аж поточився назад. Спершу він здивовано кліпав віями, потім розсердився. Адже так не буває, щоб за одну секунду та розквітла клумба! Хто це пожартував з нього? Адже ні в кого з хлопців місяциту вже не було!

Над будинком пропливала самотня хмара. Тінь від неї накрила клумбу. Важкі краплі впали хлопцеві на маківку, і він, підвівши голову, завмер. Крізь хмарну синяву виднілася чиясь постать. Там, на дощовій хмарі, хтось сидів чи лежав. Гум-гам! Він летів на цій хмарі!

Гум-гам лежав дуже смутний, лежав у дощовій калюжі й дивився з височини на знайомий двір. Він чув голоси хлопців і бачив, що гра триває без нього. Він помітив Максима, що стояв перед клумбою, махнув йому рукою і прошепотів:

— Р-раз!

Спалахнула внизу синя цяточка-клумба, і Гум-гам усміхнувся. Він зробив прощальний подарунок другові, перед тим як шукати нову планету.

А хлопці внизу кричали:

— Наздоганяй!.. Чурики, я в колі... Хто зі мною запускати ракету?.. Лізь вище, ще вище!..

Світ знову належав їм, пустунам без місяциту. Не тільки цей двір — поля й ліси, звідки линув зелений вітер, що пахнув травою, теплі й холодні моря, що посилали прозорий літній дощ, невидимі вдень зірки — і найближча, найяскравіша в небі зірка — Сонце. Пустуни без місяциту, вони не вміли літати на хмарі, проходити повз стіну, перевертати у повітрі драбину. Але вони завжди вірили, що коли-небудь гратимуться у все на світі, як Гум-гам. Тож вони бігли назустріч своєму майбуттю, граючись поки що у звичайнісінького квача; падали, обдираючи коліна, підхоплювались і знову ловили один одного; ганяли по траві м'яча, копалися у піску, запускали аж по лікоть руки у теплий чорнозем, з якого — вони достоту знали це — виростає все живе...

— Лови!.. Кидай!.. Бий!.. Ех ти, роззява... молодець, оце так удар! — лунали голоси, що летіли аж до сонця.

І Максим щось кричав і махав другові, який залишав його. Коли хмара сховалася за дахом, він знову схилився над клумбою, розшукуючи свою квітку.

...Хмара, що на ній лежав Гум-гам, спокійно пливла над полями. На березі вузької річки Гум-гам угледів дві маленькі постаті й поряд постать трохи більшу. Він сумно всміхнувся, він знав, хто це... Сергій і Мишко... Адже вони домовились піти з батьком на риболовлю...

А рибалки й гадки не мали, що над ними ширяє Гум-гам. Вони взагалі не помічали ні крапель, що падали згори, ні самої хмари. Завмерли під зеленим кущем, не відводячи очей од поплавців: один червоний, другий жовтий, а третій із звичайного корка.

Із своєї високості Гум-гам, звісно, не міг бачити, як здригнувся, завертівся на воді корковий поплавець, як натягнулася волосінь і зблиснув на сонці голий гачок.

— Ех, зірвався! — з прикрістю мовив дядечко Захар. — Який окунець зірвався!

Мишко і Сергій вистрибували біля води.

— Я бачив його, бачив... — бубонів під ніс Мишко. — Я мало не кинувся за ним у річку!

— Я теж спершу так був зрадів, — підхопив Сергій, — неначе він попався на мою вудку.

— Нічого, — заспокоїв хлопців батько. — Він од нас не втече!

А Гум-гам крикнув згори:

— Щасливого улову!

Та він був уже далеко, і приятелі його не чули.

Уже присмерком рибалки залишили тихий берег. Вони нічого не зловили, і Мишко сказав Сергієві:

— Шкода, немає місяциту. Д то несли б повне відро окунів...

Та за кілька хвилин хлопці забули про місяцит. Вони йшли слід у слід росяним лугом, і трава, гладенька й пружна, шмагала їх по ногах. Була сріблясta місячна дорога, що вела, здавалося, в небо. А на шосе, як семафор, височів стовп. Біля нього, стиха розмовляючи, стояли якісь люди.

Під'їхав до стовпа автобус і забрав усіх щасливих рибалок — з порожніми відрами і з повними.

Спустіла місячна дорога. Лиш одна людина дивилася згори, як тягнеться вона без кінця-краю в набиту зорями темряву — туди, де чекає на нього порожній дім, де чекає на нього суворий Автук. Гум-гам усе ще не зважувався залишити свою хмару...

ЯЩИК-ГОВОРЯЩИК

Того ж таки вечора на вулиці Гарібальді з'явився ящик, що вмів говорити. Перший дізнався про це електрик. Він повертався з роботи і коло аптеки почув тихе, жалібне виття. Електрик здогадався, що це якісь шибеники посадовили в ящик з-під морозива кішку. І він обов'язково звільнив би її, коли б саме тоді вітер не скинув з підвіконня вазон.

Вазон торохнувся біля ніг електрика, бризнувши на всі боки уламками. І в цьому теж не було нічого особливого: отак несподівано завжди падають вазони, коли їх здуває вітер.

В електрика з самого ранку був кепський настрій: на одних темних сходах він замінював стару проводку, і йому на голову звалився залізний щиток. Тим-то, коли біля його ніг бомбою вибухнув горщик, електрик відскочив убік, крикнувши у темне вікно:

— Гей, ви, обережніше! Голову проломите! — і швидко пішов собі геть.

Він, звичайно, забув про нещасну кішку.

Аж тут у нього за спиною хтось голосно чхнув і хрипко загорлав:

— Вогонь! Плі! Вогонь!

Електрик озирнувся: ані душі. Тільки підійшовши до будинку, він згадав про дивовижні вигуки і подумав, що в ящику зовсім не кішка.

Вертатися назад стомленому чоловікові було ліньки, тож він розповів дівчаткам, котрі нудилися біля під'їзду, що поблизу аптеки стоїть ящик, який чомусь розмовляє, а на ньому написано: "МОРОЗИВО".

Дівчатка помчали вулицею.

Електрик лише трішечки помилився: те, що здалося йому кошачим виттям, насправді було співом. Максим, який давно вже сидів у ящику з-під морозива, вирішив, що так приємніше проводити час. Взагалі Максим співає непогано. Але навіть заслужений артист навряд чи заспівав би добре, коли б його коліна упиралися в підборіддя, а тім'я торкалося холодної залізної кришки. Щоправда, заслужених артистів ніхто не змушує співати у такій незручній позі. А Максим заліз у ящик сам.

Він гнівався на весь світ, і передусім на приятелів. Як швидко вони забули про Гум-гама, як легко відмовились від місяциту! Бідолашний Гум-гам... Мотається зараз поміж зірками, шукає нову планету, а Автук стежить за ним...

В ящику було темно, задушливо. Максим почував себе таким же самотнім, як Гум-гам на дощовій хмарі. І щоб розвеселити себе, він спершу голосно заспівав, а потім від нудьги заходився стукати ногами у кришку й вигукувати:

— Вогонь! Плі!..

Аж раптом тоненький голосок запитав:

— Гей, хто тут є?

— Не підходьте! — рикнув Максим. — Я стрілятиму!

Почувся шепіт. Хтось схлипнув. Потому-так-так-так-так-так! — швидко простукотіли по асфальту сандалі й стихли удалині.

— Дівчатка! — Максим махнув рукою і забив пальці.

Мабуть, він довго сидів би отак, сховавшись від усього світу, чекаючи Гум-гама, аж тут на нього напало чхання. Ящик ходором заходив. Хлопчак вибрався із залізного ящика й побачив інший, на якому продавець овочів ставить свої ваги.

За хвилину Максим улаштувався всередині перевернутого ящика. Впершись головою й ногами в шорсткі стіни, схрестивши руки на грудях, він уявляв, як його друг подорожує у космосі... Зорі летять Гум-гаму назустріч, він розглядає одну за одною незнайомі планети і серед мільйона мільйонів різних земель ніяк не відкриє кращу. Оту саму, де ніколи не знайде ігрунів. Автук...

В цей час до залізного ящика для морозива наблизилися дівчатка, а з ними міліціонер.

— Я саме шукаю одну людину, — промовив міліціонер. — Можливо, це вона і є? Для неї змусити розмовляти який-небудь ящик — легка справа.

Міліціонер рішуче підняв кришку й зазирнув усередину. Він навіть засунув у ящик голову. Ящик був порожній.

— Нікого немає! — мовив прикро вражений міліціонер, і дівчатка загаласували, стали узивати одна одну боягузкою.

Неподалік обговорювали свої справи дві жінки. Одна з них поставила бідон з молоком на дощаний ящик. Погомонівши з приятелькою, вона простягла руку по свій бідон і ойкнула:

— Що це? Куди він?

Міліціонер одразу підтягнувся й поволеньки пішов до ящика. Ящик тихо рухався.

— Це він! — упевнено сказав міліціонер. Ящик завмер.

Міліціонер переставив бідон на тротуар і підняв ящик.

Побачивши міліцейський скафандр, Максим зрадів:

— Я тебе ждав!

— А я одразу здогадався, що в ящику ти, — проказав Гум-гам.

Він обійняв Максима за плечі й, не звертаючи уваги на зачудованих дівчаток, повів із собою.

— Ти вже знайшов нашу планету? — спитав Максим.

Гум-гам зняв шолом, схожий на формений кашкет, витер долонею чоло. Тепер Максим завважив, що його друг чимось дуже зажурений.

— Ні, не знайшов, — сумно відповів Гум-гам. — Я не встиг...

— Щось сталося?

— Прикрі новини. — Гум-гам нахилився до Максима: — Тебе й усіх хлопців викликають до школи... Скрізь висять оголошення. Отакецькі оголошення...

І Гум-гам, ухопивши за руку друга, потяг його до двору, де скрізь — на стінах будинків, біля входу до альтанки, просто на стовпах — були поналіплювані аркуші з чіткими літерами.

— Читай, — засмучено попрохав Гум-гам.

— "За-про-шу-ють-ся до школи", — прочитав уголос Максим. — Чого до школи?

— "Чого, чого"... — зітхнув Гум-гам. — Все ясно! Тепер тебе замкнуть у класі, і я втрачу останнього друга. Кінець. Кінець нашій грі...

— А я не піду! — мовив Максим.

— Правильно! — аж засяяв Гум-гам і знову посмутнів. — Тебе поведуть батьки. Бач, написано: "З бать-ка-ми".

— Давай зупинимо час! — запропонував Максим.

Гум-гам похитав головою:

— Це неможливо, Максиме. Ти завжди ростимеш — день по дню, рік за роком і дуже скоро переростеш мене. А я залишусь маленьким. Ти ж бо знаєш: у нас ранок, завжди ранок. А в тебе час плине... Це дуже сумно, Максиме, — втрачати друзів.

— Я думатиму про тебе всю ніч. Я неодмінно придумаю, як нам не розлучитися, — сказав Максим.

— У тебе навіть немає місяциту, — нагадав Гум-гам.

— Нічого, можна й без місяциту... Ти думай, думай, Гум-гаме.

— Я думатиму, — урочисто пообіцяв на прощання зоряний хлопчик і додав: — Хоч я не пам'ятаю, як це — думати... Клянуся, я більше не зіграю в жодну гру" аж поки не придумаю!..

Біля під'їзду Максима зустрів батько, підхопив його на руки, наче маленького, та й поніс сходами. Максим не опирався, він надто стомився. Такий був важкий день!

У ВІКНІ Й ЗА ВІКНОМ

Аж ось настав день знайомства зі школою. У дворі позбиралися ігруни у випрасуваних костюмах і платтях. Усі немов з вітрини магазину. Та й сама школа пливе назустріч дітям, наче гарний корабель у зеленавому шумовинні. І звичайна стежечка — неначе трап. Зійди на корабель, і він понесе тебе через далекі океани до невідомих країн, непомітно підніметься до Сонця, назустріч зорям... Ось зараз, ще одна хвилька — і відчиняться двері сонячного корабля...

Але хтось дуже квапиться, заходить не у двері, а в вікно.

Гляньте: попід шкільними вікнами висить, ні за що не тримаючись, драбина, висить чи стоїть у повітрі, а по ній лізе хлопчик. Ось він добрався до останнього щабля і, миттю перевернувши драбину, поліз вище.

— Чудово! — підштовхують одне одного діти. — Анічого не боїться... Хто це?

В руці у сміливця щось виблискує. Він тримає сліпучо-синій камінь подорожувань, дивиться крізь нього.

— Максим! — вигукнули разом Мишко і Сергій. — Це він!

— Привіт двієчникам! — озвався згори Максим, розмахуючи синім каменем.

Близнюки пильно дивляться на камінь.

— А чом це ми — двієчники?

— Ви, малята, у школі зроду не бували! — презирливо говорить Максим. — Знаєте, що я бачу у вікні?

— Що?

— Один хлопчак посадив на сорочку чорнильну пляму, а йому одразу вліпили двійку.

Максим, певна річ, вигадує. Із своєї драбини він бачить порожній клас. Але звідки знати близнюкам, що заняття так рано не розпочинаються? Вони сполохано оглядають свою нову шкільну форму.

— Ага, ось іще один двієчник! — радіє Максим, забачивши, як мчить Петрик Зайчиков. — Привіт, Зайчику! Це я про тебе кажу.

— Про мене? — Петрик Зайчиков широко роззявляє рота.

— Звичайно! — долинає згори упевнений голос. — Ти любиш гратися в кульки?

— Люблю, — відказує Зайчик, нічого не розуміючи.

— Я щойно бачив, — фантазує Максим, — як одного хлопчиська прогнали з класу за те, що він дістав з кишені кульку. А в щоденнику записали: "Двійка. Бабусі негайно прийти до школи..."

Юрба майбутніх першокласників слухає спостерігача. Адже їм не видно, що відбувається зараз на четвертому поверсі. А Максим і сам уже вірить у те, що каже.

— Бідолаха! — жалісливо зітхає Максим, кривлячись у пусту шибку. — Він плаче біля дошки. Тільки-но він підняв руку, його викликали до дошки. Знову двійка!..

— Та що ти вигадуєш! — нерішуче промовив хтось. — Хіба в школі не можна запитувати?!

— Ти кажеш, я вигадую!

Максим спритно перевернув драбину, спустився вниз.

— Вигадую! Я вигадую, еге? — Він підступив до хлопчика. — На! — І подав йому драбину. — Дивись, будь ласка, сам.

Хлопчик обережно поставив драбину, став на щабель і впав, здійнявши хмару куряви.

— Двійка, — сказав Максим під загальний регіт. — Двійка за брудну сорочку. Невмійко вибуває з гри.

Незграбний невмійко поплентався перевдягатись.

— Ви собі як хочете, — сказав Максим, завдавши на плечі свою драбину, — а я двійки хапати не збираюся. Краще з Гум-гамом розважатися... — Він змахнув затиснутим у кулаці осколком синього скла. — Ось мій камінь подорожувань, — голосно вів далі Максим. — Я можу зникнути будь-якої хвилини. Мій друг нині шукає нову планету. Хто хоче гратися з нами, того я беру з собою!

Максим розмахував осколком скла, одначе ніхто не мав сумніву, що він тримає магічний камінь.

— А драбина? — поспитав котрийсь із хлопців. — Як вона чудово перевертається!

— Звичайнісінько, — відповів Максим і засунув до кишені скельце. — Це драбина-вертушка, по ній можна легко залізти на Місяць. Гум-гам усім вам подарує такі драбини. — Максим погладив драбину. Він був радий, що в нього зберігся перший подарунок Гум-гама.

А Автук — він чомусь не сердився на Максима, керував його драбиною... Може, тому, що хлопчик виручав друга, затримував час у своєму дворі?..

Різке дзеленчання долинуло з вікон, і діти зашепотілися :

— Дзвінок... Це дзвінок... Пора до школи...

...Вони заходили по черзі з батьком і матір'ю до порожньої класної кімнати, де за столом сиділа вчителька, і вмощувалися на стільцях. Після сонячного ранку прохолодна кімната видавалася голубою, квадрат дошки — чорною плямою, а ряди столів — дуже суворими. Але на вікні зеленіють рослини — зовсім як трава на газонах.

— Добрий день, мене звати Марія Георгіївна, — відрекомендувалася усміхнена учителька і запитувала свого майбутнього учня чи ученицю: — Як твоє прізвище? Як тебе звати?

Марія Георгіївна не кваплячись записувала відповіді в товстий журнал й потому казала:

— Ми хочемо познайомитися з тобою. Ти вмієш читати?.. А писати? А малювати любиш? Восени ти підеш до першого класу. До першого "А".

Дві дівчинки, яких Марія Георгіївна записала першими, засоромились, радісно кивнули у відповідь, їм дуже припала до вподоби

гарна, лагідна вчителька, тож коли Марія Георгіївна сказала, що їх прийнято до першого класу "А", дівчатка разом відповіли :

— Дякуємо!

А після дівчаток до класу зайшов білоголовий хлопчик з бабусею, і тут учителька почула дивовижні слова: "Не хочу". Зайчик ледве ворушив губами, проте його почули й бабуся, й учителька. Бабуся аж руками сплеснула, а вчителька уважно подивилася на хлопчика.

— Чому ти не хочеш учитися, Петрику? — запитала вчителька.

— Я люблю гратися. — Зайчик оглянув клас.

Марія Георгіївна всміхнулася.

— Усі діти встигають учитися і гратись.

— Я люблю гратися вдень і вночі, — уперто стояв на своєму Зайчик. Перед його очима була драбина, що сама тримається в повітрі. — Я не вчитимуся!..

Аж тут втрутилася бабуся, і Зайчик схлипнув.

— Прийдіть краще завтра. Нехай хлопчик утихомириться, — порадила бабусі вчителька.

Услід за Петриком Зайчиковим відмовилися вчитися, завдаючи прикрощів своїм батькам, Михайло і Сергій Сомови та ще десять хлопчиків і дівчаток. Коли зайшов Максим, Марія Георгіївна вже не дивувалася. Вона тільки запитала:

— Ну, а ти чому не хочеш?

— Бо мій двоюрідний брат засох від науки, — голосно промовив Максим і зиркнув на батька, який сидів поряд.

Батько насупив брови:

— Максиме, так не кажуть про старших. А мама стала просити вибачення:

— Та вибачте йому, повторює казна-що. Його брат — доктор наук, — додала вона.

— Я все розумію, — мовила Марія Георгіївна. — Прошу, зачекайте в коридорі.

Марія Георгіївна попрямувала до директора. Вона йшла коридором, де нервували батьки й дивились у вікна діти.

Вона не могла збагнути, що відбувається: в жодній книжці вчителька не читала про такий дивовижний випадок.

"Щось сталося з дітьми, — думала вчителька. — Як усе це пояснити директорові?"

Але директор, виявляється, вже довідався про все, бо й інші вчителі перших класів теж прийшли до нього порадитися: діти не бажали учитися.

— Та це ж діти... — сказав директор. — Вони вперше знайомляться зі школою. Для них розпочинається великий урок, який триватиме все життя. Запросіть до мене, будь ласка, батьків...

І ніхто не знав у всьому світі, що в цей момент на другому кінці зоряного простору, в повітряному місті, в найбільшій кімнаті плавучої

кулі, стоїть Гум-гам перед розжареним Автуком. Автук світиться зсередини, немов гнівається за те, що Гум-гам запитує його.

— Скажи, — питає Гум-гам свого Автука, — чому я найнещасніша людина?

Автук аж палахкотить сріблястим вогнем, так і пашить в обличчя хлопчикові, одначе Гум-гам не відступає, дивиться на безмовну машину. Він добре пам'ятає, як Автук викинув його друга Максима, коли той спитав, чому машина спинила час. Але вперше в житті Гум-гам нічого не боїться.

— Скажи, що я маю робити? Мій друг росте щодня, він уже йде до школи, а я... я все такий самий... Чому це так, Автук?

Гум-гам промовляє тихо, але з кожним словом Автук все дужче розжарюється.

— Ти дуже сильний, Автук. Ти даруєш мені все, що б я не попросив... Зроби так, щоб я не розлучався з другом!.. Погаси або засвіти зорі, зупини або запусти час — як сам забажаєш, лишень виконай моє прохання!

Всередині машини щось задзвеніло, яскраво спалахнув вогонь і погас. Гум-гам тихо скрикнув, торкнувся долонею Автука. Він був холодний і чужий, як порожній кістяк зоряного корабля, назавжди покинутого космонавтами. Тільки в глибині машини мигтіли якісь лампи.

ЦЕЙ НЕСКІНЧЕННИЙ ДЕНЬ

Прискакав у двір сурмач на білому коні. Просурмив: "Усім, усім, усім!" Завернув коня — і клусом до іншого двору. Там сурмить збір.

А за ним, за сурмачем у ясно-червоній майці, за білим конем біжить юрбою дітвора. Зупиняються пішоходи, гальмують машини, постовий махає водіям: "Ідуть діти!"

Попереду процесії — кінь. Обережно переходить вулицю пішохідними доріжками. І вухом не веде, коли вершник сурмить.

Максим біжить за білим конем, серце його радісно калатає. Він пізнав його: це той, найкрасивіший у світі кінь, ба навіть не кінь, а скакун, не скакун — сама мрія. Він мовби скочив із хмари — так зненацька прискакав. Тільки вершник інший — сурмач. Ясно-червоний сурмач із срібною сурмою.

Сурмач під'їхав до школи, просурмив у самісіньке небо: тра-та-та!..

— Сьогодні День Нескінченності! — голосно сказав сурмач. — День, що розпочався мільйони років тому. День, що ніколи не закінчиться... Не баріться, гей ви, найдопитливіші в світі!

Максим перший помчав до школи. За цим сурмачем він ладен був летіти аж на край світу. Він помітив, як спалахнуло над входом, розбризкуючи іскри, вогненне коло і діти ринули в розчинені навстіж двері.

А на сходах їх зустрічають Живі Літери. На сходинках у паперових плащах стоять діти, і в кожного на грудях написана літера. Коли швидко бігти сходами й читати літеру за літерою, то виходять такі слова:

А ТОМУ, ЩО ТОМУ НЕ КІНЧАЄТЬСЯ НА У!

Навіть знак оклику є. Довгий-предовгий. Мабуть, найвищого десятикласника для нього вибрали.

"Ти гадаєш, що піднімаєшся по сходах? — стиха запитує гостей чийсь голос, який, здається, лунає звідусіль. — Ти піднімаєшся вгору... Ти прямуєш до зірок..."

Вгору, вгору... До залу, до залу. Він на останньому поверсі.

Але не так просто потрапити до залу. Біля дверей схрещують списи-авторучки грізні вартові, заступають новачкам дорогу, запитують:

— А ти все на світі знаєш?

— Ні.

— Проходь!

— Авжеж, я все знаю, — уперто говорить Максим, скоса позираючи на спис з гострим пером замість наконечника.

— Ти помиляєшся! — весело відгукується школярик, приймаючи спис. — Проходь!

Максим ступив до темного залу й поточився назад. Праворуч вистрибують у траві антилопи, ліворуч хлюпочеться в морі синій кит, а коли підвести голову, побачиш орлів, які ширяють у високості.

"Хто найбільший у світі? — лагідно запитав притихлих глядачів голос. — Хто найменший у світі, ти знаєш?.."

Біжать на екрані страуси; чатує жабка на комара, який дзижчить над нею; висить на гілці догори ногами кумедний лінивець... А Максим усе оглядається, шукає синього кита. Як гарно грався він у морі! То вигулькне з води симпатична морда, то привітно махне хвіст, то злетять

водограєм бризки. Неначе це підводний човен поринає в глибочінь, потім спливає і, наче могутній таран, розтинає срібло моря...

"Чому трава зелена, небо голубе, а веселка барвиста? — стиха запитують живі стіни. — Чому світ розмаїтий?"

Та ось вже немає в темряві ніяких стін. Колихається довкола глядачів океан зеленого листя, пурхають над квітами метелики, дзвенить у глибині неба жайвір, і дітям здається, що то літній вітер пролетів над їхніми головами, трав'яний, гомінкий, духмяний вітер.

"Хто найпрудкіший у світі? — встиг шепнути кожному на вухо вітер. — Відгадай, як гратися в найпрудкіше?"

І настала глибока ніч... Ні, певне, це не ніч, а порожнеча з усіх боків, похмура, бездонна порожнеча, від якої ледь паморочиться голова. Раптом з темряви поволі випливає біла постать, а під нею така знайома блакитна куля Землі...

— Космонавт! — луною озвався зал, упізнавши космонавта, що плавав у невагомості, немовби грався серед зірок.

Максим сидів тихий, розчервонілий. Йому було жарко, і він розстебнув ґудзика на комірці. Коли б оце Гум-гам та сидів зараз поряд!.. Він, Максим, нахилився б до нього, сказав би на вухо:

"Ти бачив? Крихітний жайвір літає, прудка антилопа вистрибує в траві, а синій кит плаває у морі. Диво дивне! Але чому це так?.. Я ніяк не збагну, чому наше Сонце, таке величезне зблизька, — крупинка серед зірок?.. А самі зірки — всі вони крутяться, як дзига! Це просто сміх, та й годі! Ти ж бо знаєш, Гум-гаме, що я не маю каменя подорожувань, але щойно я бачив зорі на власні очі, і мені це незрозуміло. Як же ото можна було мені побачити їх?"

І ще він скаже Гум-гаму:

"Виявляється, моя Земля зовсім маленька перед зірками. Зате вона добра, Гум-гаме. Я тепер геть усю бачу її! Я бачу, як я пірнаю з невеличкого острова в невеличке море. Я бачу, як забираюся на низькі гори, а потім ширяю в хмаринках разом з крихітними орлами. Я навіть можу взяти Землю в долоні, як звичайний м'яч, і підкинути вгору, і спіймати..."

— Гей, ти, першокласнику, не штовхайся! — урвав Максимові думки чийсь голос.

Він і не помітив, як став розмахувати руками, розмовляючи з далеким Гум-гамом, і штовхнув сусідку в білому фартушку.

— Сама не штовхайся! — з серцем відповів Максим. — Теж мені ще — першокласниця!

А зірки на екрані все ближче й ближче одна до одної, все далі від глядачів, все дрібніші й дрібніші. Як сніжинки, зчіплюються зірки у щільну грудку, у виблискуюче колесо Галактики. Вогненною каруселлю крутиться Галактика, і кожна іскра у ній — зірка, таємничий світ.

"Ти знаєш, скільки зірок навколо тебе? — глухо гуде порожнеча. — Знаєш, хто там живе під червоними, жовтими, блакитними зорями?"

"Знаю!" — хотів був крикнути Максим, вдивляючись у виблискуюче колесо, намагаючись відшукати синє сонце Гум-гама. Але Галактика вже стислася в цятку, перетворилася на звичайну зірку серед мільйонів нових зірок.

"А далі? А далі? Що далі? — гриміла чорна порожнеча. — Ти людина, ти мусиш знати, що там далі!"

А далі настав день. Стіни погасли й замовкли, розсунулися штори, у вікна ринуло надзвичайно яскраве світло разом з цвіріньчанням горобців, шелестінням шин, лементом малечі, що гралася на подвір'ї. Зал знову став звичайнісіньким шкільним залом, а ті, хто хвилину тому, затамувавши подих, дивилися у виповнену зірками безодню, зітхнули з полегкістю, усміхнулися, стали запитувати у товаришів: "А що найшвидше у світі?.." Стрибали по обличчях сонячні зайчики, буцімто підказували, що найшвидше — сонячне світло — зовсім поряд, за стінами школи, у всьому нескінченному світі...

...А за лаштунками в цей час хвилювалися артисти. Час розпочинати виставу, а першокласники ніяк не вгамуються!

Визирнули артисти і здивувалися: сцена, виявляється, зайнята. Якісь дивовижні хлопчаки топчуться на сцені. Обличчя в них вимазані синім, тугі, як м'ячі, костюми розмальовані зірками, а на головах — сріблясті шоломи. Та ще кілька синьолицих незграбно бігають прямо по стелі та по стіні.

Усі, хто був у залі, попіднімали голови: дивляться, як вони біжать.

— Чого ви бігаєте по стелі? — крикнув хтось із залу.

Чудернацькі люди нічого не відповіли. Вони скочили із стін на сцену, вишикувалися в ряд, і один з них ступив крок уперед.

— Молодці, хлопці! — хрипко сказав він. — Молодці, що не хочете вчитися!

Шеренга синьолицих дружно підхопила, неначе уболівальники на стадіоні:

— Мо-лод-ці!!!

Зал мовчки розглядав їх.

— А як ви бігаєте по стелі? — запитав той самий голос.

Нараз спалахнуло синє світло, і люди в зоряних скафандрах злетіли над сценою. Вони пронеслися, розкинувши руки, над головами глядачів, плавно облетіли люстру й приземлилися на те саме місце. Вони стояли, дивилися на дітей і загадково усміхалися.

Зал розбушувався. Діти затупотіли ногами, закричали :

— Як ви літаєте?

— Чого ви тут?

— Чому не відповідаєте?

— Ми хочемо знати!!!

Один із синьолицих розвів руками:

— Ми не знаємо, як ми літаємо...

— Гей, ви! — почулося з залу. — Ідіть собі! Не хочемо гратися, поки не дізнаємось!..

І синьолиці щезли. Всі разом. Щойно стояли тут, і вже їх немає. Порожня сцена.

Тр-р-р-р... — задзеленчав шкільний дзвінок. На сцену вийшов директор.

— Це ваша школа, діти. У ній ви почнете свій перший урок, — мовив директор. — Потім, коли ви закінчите школу, ви вчитиметесь далі. Немає такого сміливця, котрий може похватилися: "Я все знаю". Якщо хтось отак і скаже, він скаже неправду, тому що — ви бачили — світ не має кінця. Давно-давно, коли починався цей нескінченно Великий День Людства, найрозумніший мудрець умів лічити тільки до двох, а далі він казав: "Багато". Сьогодні полічено мільйони зірок у космосі, а урок триває й далі. Ви, саме ви відкриєте нові зірки й не тільки порахуєте їх, але й побачите на власні очі... Все своє життя ви довідуватиметесь про щось нове. Людство ніколи не стомлюватиметься вчитись, бо воно — живе... А зараз подивіться спектакль, що його приготували для вас старшокласники...

Але обіцяний спектакль так і не розпочався.

Тільки-но артисти вийшли з-за лаштунків, як одразу ж подалися назад: по сцені метушився блакитнолиций хлопчик. Костюм у нього був обквацяний, волосся розкуйовджене. Хлопчик дивився на стелю, махав руками:

— Сюди, сюди!.. Обережніше, будь ласка.

А по стелі тупає та сама команда і несе скляний ящик чи шафу. Так і дивись упустять синьолиці свою крихку ношу — адже вони йдуть униз головою, — розіб'ються, засиплють підлогу склом; он чути, як вони пихкотять. Зал принишк, зашепотів: "Обережніше... Треба допомогти..." А як допоможеш, коли вони на стелі!..

Ось вони спустилися по стіні, лишаючи сліди, і діти з перших рядів вискочили на сцену, підхопили крихкий вантаж, опустили на підлогу. Ящик був важкенький, дошки так і затріщали під ким.

— Спасибі, друзі, — сумно сказав блакитнолиций хлопчик. — Це була наша остання гра.

Максим не втримався, крикнув:

— Гум-гам!..

І діти підхопили:

— Дивіться, Гум-гам! Наш Гум-гам...

Гум-гам кивнув приятелям і звернувся до директора:

— Пробачте, будь ласка, мого брата Кри-кри і моїх товаришів. Ми усе на світі переплутали і мало не зірвали вам свято. У нас велика біда: зламався Автук.

— Автук, — пролунало в залі. — Оце так слово! Автук!..

— Так, так, — сказав директор, пригадуючи класи, усипані сріблястою фольгою з загадковими словами: "Я ВСЕ ЗНАЮ". — Так, так, —повторив директор, — виходить, ти і є Гум-гам?

Гум-гам кивнув, а директор усміхнувся про себе: "А я ж бо думав, що ти — жартівлива вигадка... Ось він стоїть переді мною... Гум-гам! Хлопчик із космосу..."

— Що в тебе скоїлося? — запитав директор. — Поясни мені, будь ласка, що таке Автук?

— Ось він. — Гум-гам показав на машину. — Ми принесли його. Автук робив геть усе на світі. А тепер, — Гум-гам зітхнув, — у домі безладдя, ми голодні й не можемо гратися. Ніхто з нас не може полагодити Автука.

Хлопчик розгублено кліпав очима, губи в нього тремтіли.

Максим наблизився до друга:

— Не хвилюйся, Гум-гаме. Твій Автук полагодять.

Директор школи і вчитель фізики оглядали дивовижну машину.

— Як працював твій Автук? — запитав директор.

Синьолиці, перебиваючи один одного, узялися пояснювати:

— Це дуже просто. Натиснеш кнопку, і вискакує будь-яка річ — яку тільки забажаєш...

— Аз чого робив Автук ці речі? — поцікавився учитель фізики.

— Здається, з повітря, — невпевнено відповів Кри-кри. — Ми гаразд не знаємо.

Хтось хихикнув, а вчитель підтримав Кри-кри.

— З повітря? Цілком можливо... Так, дуже складна машина. У вас є яка-небудь книжка про Автука? — запитав він Гум-гама.

Гум-гам пробурмотів:

— Були книжки... Вони давно порвалися... Залишилася тільки Книжка Подарунків... Що дарувати друзям на день народження...

— І то діло, — сказав учитель. — А чи не можна її побачити?

Один із синьолицих, Тінь-лінь, миттю зник і за кілька секунд появився з розшарпаною книжкою. Тінь-лінь важко дихав, мовби пробіг

мільйон кілометрів, але усміхався, задоволений з того, що виконав доручення.

— Насилу знайшов, — пояснив він.

— Цікаво... — спроквола мовив учитель, дивлячись не на книжку, а на захеканого Тінь-ліня. — Вельми цікаво...

Аж тут нове запитання звалилося на Гум-гама:

— А в якому класі у вас вивчають Автук? — запитав директор.

Бідолашний Гум-гам! І від простих запитань у нього завжди боліла голова. А зараз він ледве тримався на ногах.

Максим схопив друга за руку. Відповів за Гум-гама:

— У них немає школи. Це КРАЇНА БЕЗ ЧОМУ.

Директор похитав головою.

— Сідай сюди! — мовив Максим, побачивши вільне підвіконня. — Тут прохолодно. Ну й поблакитнів же ти...

— Усе загинуло, — прошепотів Гум-гам, притуляючись лобом до холодної шибки. — Невже доведеться вчитися?

— Коли вивчишся, сам полагодиш Автук, — втішав його Максим. — Як ти не розумієш!

— Але ж я все забув. Я вчився давним-давно, ще тоді, коли у нас не зупинився час, — пробурмотів Гум-гам.

— До осені далеко. Встигнеш повторити.

— Отже, скній тепер над книжками й ніяких тобі ігор, — пробурчав Гум-гам.

— Я придумав! — вигукнув Максим. —Учитимемо уроки в тебе дома, а гратимемось — у моєму дворі. У твоїй країні без усякого часу за одну мить можна непомітно вивчити будь-який урок... Звичайно, — додав він, — поки ми дізнаємося, як знову запустити час.

— Ти гадаєш, я коли-небудь дізнаюся? — з надією запитав Гум-гам.

— Звичайно!

Гум-гам аж засяяв і зіскочив з підвіконня.

— Ти чудово придумав, Максиме! Я питав Автука, отож він і перегорів від моїх "чому". А ти — р-раз! — і вмить усе придумав... Я, здається, вже нічого не боюся! Мені навіть кортить дізнатися, що в Автука всередині... Мабуть, ми таки полагодимо Автука. Мабуть, ми таки знайдемо Чо-мука... І закрутимо цей ледачий час!..

І Максим уявив собі зелено-блакитне місто Гум-гама, яким воно незабаром стане. Могутні дерева тримають на канатах будинки-кулі, щоб їх не понесло вітром. Усі мешканці на вулиці, всі гуляють, усі граються — хто під деревами, хто на деревах, а хто просто у повітрі... Сонце рухається по небу, заходить ввечері за обрій, і Гум-гам щоночі росте...

Це місто легко знайде кожен ігрун. Лише нудні люди, ті, хто не цінує сміливість і дружбу, радість і сміх, не потраплять під його високе склепіння. А коли потраплять випадково, то нічого вони не зрозуміють.

НІЩО НЕ ЗАКІНЧУЄТЬСЯ

Першого вересня, коли біля школи гриміла музика, синьолиці зайшли на подвір'я. Шкільні скафандри з білими комірцями; в руках у зоряних хлопчаків блакитні квіти й важкі портфелі. Третій клас "Г" дружно привітався з учителями.

Гум-гам показав директорові свій величезний портфель.

— Тут підручники. Ми все літо повторювали...

— Побачимо, — усміхнувся директор.

Цілий вересень, поки Максим, Мишко, Сергій та інші першокласники виводили в зошитах літери, рахували палички, малювали яскраву осінь, третьому "Г" довелося займатися повторенням. Це був важкий клас, як кажуть вчителі. Звичайно, коли все життя тільки граєшся, нелегко одвикати від своїх звичок.

Кри-кри, наприклад, щоразу виходив до дошки по стелі. Скільки йому не робили зауважень, нічого не допомагало. Він прекрасно знав урок і одержував звичайно п'ятірку з мінусом. Мінус — за вихід до дошки. Сторінки його щоденника так і рясніли п'ятірками з мінусом.

Тінь-лінь страшенно потерпав, коли одержував трійку чи навіть четвірку. А коли йому поставили двійку за вірша, він проковтнув свій щоденник. Затим поблакитнів під докірливим поглядом учителя, одразу ж дістав щоденник із кишені й попросив вибачення.

А Гум-гам одного разу так замислився біля дошки над складним прикладом, що на запитання вчителя безнадійно махнув рукою і одразу ж перетворився на шафу. Учитель обережно обійшов шафу, відчинив дверцята, зазирнув у порожнє нутро і розгублено спитав:

— Скажи, як тобі вдаються... е-е-е... такі... е-е-е... перевтілення?

— Не знаю, — сумно зітхнула шафа й знов стала учнем.

— На твоєму місці, з такими здібностями, — признався вчитель, — я за одну ніч вивчив би всі правила.

— Ви гадаєте, я зможу? — аж засвітився Гум-гам.

Він сів і був здивований, що вчитель не поставив йому двійку. А наступного дня Гум-гам урочисто сповістив: він знає підручник напам'ять. Хто хоче перевірити, будь ласка...

Мовчазному Тілі-тілі важче за всіх давалося навчання: він ледве вилазив на трійках. Та одного разу Тілі-тілі здивував клас: за три уроки заробив три п'ятірки.

А на перерві з кишені Тілі-тілі, коли він діставав, носовичка, випав місяцит. І як ото він зберігся у тишка Тілі-тілі!

— Ти обманщик, Тілі-тілі! — сказав йому староста класу Чур-чура. — Ти всіх нас підвів. Тепер, можливо, вчителі думають, що і Гум-гам нечесно вивчив арифметику. І що у Кри-кри п'ятірки з мінусом через місяцит!

— Слово честі, — присягався зашарілий Тілі-тілі, — це останній місяцит. Я більше зроду-віку не візьму його в рот.

— За свої хитрощі ти будеш покараний, — вів далі Чур-чура. — Ти ж бо знаєш: без Автука не позбудешся місяциту. Остання плитка місяциту завжди буде у тебе в кишені. Але ти не посмієш одламати від нього й шматочка. Навіть коли дістанеш одиницю. Обіцяєш?

— Обіцяю!

А Гум-гам сказав:

— Коли ми вивчимось і полагодимо Автук, ми напишемо правила: хто зможе натискати на кнопки будь-якої в світі машини. І заборонимо наближатися до Автука ледацюгам, обманщикам і нудним людям.

І Гум-гам, ухопивши портфель, гайнув на подвір'я, де на нього чекав вірний друг.

— Агов, Максиме! У що зіграємо? Тільки годинку, не більше.

...Якщо колись із шкільного подвір'я прямо на вас вилетить зелена дерев'яна вантажна машина, або викотиться величезний, завбільшки з газетний кіоск, м'яч, або з верещанням промчать над вашою головою хлопчаки, не лякайтесь, будь ласка: діти граються. Вони ширяють на літаючих бантах і кричать згори: "Пішо-пішо-пішоходи, пішоходи-тихоходи!"

А тихоходи заздрять їм.

© ВЕЛТИСТОВ Є. С. Мільйон і один день канікул. Гум-гам: Повісті-казки. — К.: Веселка, 1981. — 216 с.

© ОЛЕКСАНДРЕНКО Д. М., переклад з російської, 1981.